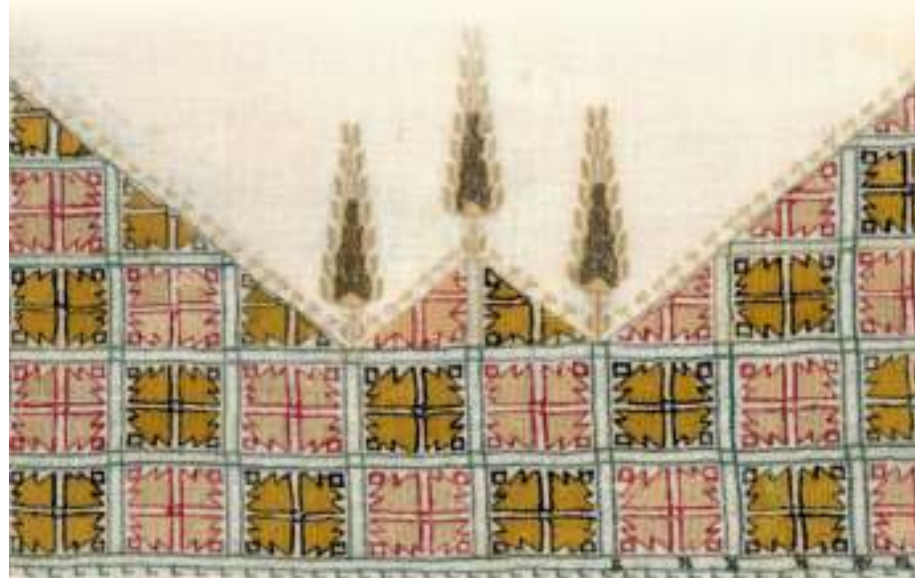

«Μικρασιατικός Πολιτισμός: Κληρονομικό δικαίωμα ή τρόπος ζωής;»

διαφύλαξη και ανάδειξη στοιχείων της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς
του Μικρασιατικού Πολιτισμού στην Καλαμάτα

Σύλλογος Μικρασιατών Καλαμάτας

Η δράση πραγματοποιήθηκε με την παροχή αιγίδας
και οικονομικής επιχορήγησης του Υπουργείου Πολιτισμού

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Διεύθυνση Πολιτισμού, Τεχνών και Θεάτρου (ΔΠΤΘ)

Αυτή
Επικεφαλής
Κληρονομιάς

«Μικρασιατικός Πολιτισμός: Κληρονομικό δικαίωμα ή τρόπος ζωής;»

Πρώτη έκδοση: Ιούνιος 2024

© 2024, Εκδόσεις Ηδυέπεια

www.idiepeia.gr / info@idiepeia.gr

ISBN: 978-618-86701-2-9

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή ολική, μερική, περιληπτική, κατά παράφραση ή διασκευή, του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο (μηχανικό, ηλεκτρικό, φωτοτυπικό, ηχογραφήσεως ή άλλως πως) σύμφωνα με τους Ν. 237/1920, 4301/1929 και 100/75, τα Ν.Δ. 3565/56, 4264/62, 2121/93 και λοιπούς εν γένει κανόνες Διεθνούς Δικαίου, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του Εκδότη, ο οποίος παρακρατεί αποκλειστικά και μόνο για τον εαυτό του την κυριότητα, νομή και κατοχή.

Τυπώθηκε σε χαρτί απαλλαγμένο από χημικές ουσίες χλωρίου, φιλικό προς το περιβάλλον

Εκδόσεις Ηδυέπεια

Ευδόξου 61, Ν. Κόσμος, 11743

τηλ.: 210.29.32.556

**Η δράση πραγματοποιήθηκε για τη διαφύλαξη
και ανάδειξη στοιχείων της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς
του Μικρασιατικού Πολιτισμού στην Καλαμάτα**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Διεύθυνση Μουσείων, Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ΟΒΚΕΤΟΚ

**Άυλη
Πολιτιστική
Κληρονομιά**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	11
Σύλλογος Μικρασιατών Καλαμάτας.....	13
Προλογικό σημείωμα επιστημονικής ομάδας.....	15
Η παρουσία του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας διά μέσου των αιώνων...	17
Ορφανά προσφυγόπουλα από τη Μικρά Ασία.....	43
Ανέκδοτα μεσσηνιακά τραγούδια για τη Μικρασία.....	58
Μικρά Ασία, πρόσφυγες, Καλαμάτα.....	76
Κατάδικοι φυλακών Πύλου.....	85
Μικρασιατικές συνταγές.....	107

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Σύλλογος Μικρασιατών Καλαμάτας στο πλαίσιο Πρόσκλησης του Υπουργείου Πολιτισμού για τις Άυλες Πολιτιστικές Κληρονομίες για το 2023, κατέθεσε πρόταση με τίτλο «Μικρασιατικός Πολιτισμός: Κληρονομικό δικαίωμα ή τρόπος ζωής;». Η πρόταση μας έλαβε την έγκριση και την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού καθώς και οικονομική στήριξη.

Ως αποτέλεσμα των δράσεων που έλαβαν χώρα για την υλοποίηση της πρότασής μας η επιστημονική μας ομάδα εκπόνησε τις εργασίες που αποτελούν τα περιεχόμενα του ανά χείρας τόμου.

Στον πρόλογο του συντονιστή της επιστημονικής ομάδας Μάριου Αθανασόπουλου θα βρείτε αναλυτικά στοιχεία για τις ιδιότητες των μελών της. Από την πλευρά του ο Σύλλογός μας συμβάλλει στα περιεχόμενα του τόμου με μια σειρά από παραδοσιακές μικρασιατικές συνταγές, ξεφεύγοντας παράλληλα από την καθιερωμένη μορφή των συνταγών, επιλέγοντας μια πιο αφηγηματική μορφή, που διασώζει όχι μόνο τα υλικά και τις οδηγίες παρασκευής, αλλά και κάτι από το πνεύμα και τις συνήθειες των προγόνων μας.

Πρέπει επίσης να σημειώσω ότι έκτακτες εργασίες ψηφιοποίησης στέρθηκαν στα μέλη της επιστημονικής ομάδας από τη δυνατότητα να ανατρέξουν στο πλούσιο αρχειακό υλικό της Λαϊκής Βιβλιοθήκης Καλαμάτας. Για την έκδοση αυτού του τόμου συνεργαστήκαμε με τον εκδοτικό οίκο Ηδυέπεια, διασφαλίζοντας με αυτό τον τρόπο ότι το βιβλίο αυτό θα παραμείνει διαθέσιμο για το κοινό και μετά την ολοκλήρωση της δράσης μας.

Τέλος σημειώνω τα μέλη τους Διοικητικού Συμβουλίου κατά τη θητεία του οποίου κατατέθηκε, εγκρίθηκε και υλοποιήθηκε η δράση «Μικρασιατικός Πολιτισμός: Κληρονομικό δικαίωμα ή τρόπος ζωής;».

Η Πρόεδρος του Συλλόγου Μικρασιατών Καλαμάτας
Αργυρούλα Μητράκου

Διοικητικό Συμβούλιο Συλλόγου Μικρασιατών Καλαμάτας

Πρόεδρος: Αργυρούλα Μητράκου

Αντιπρόεδρος: Μαίρη Νταμάτη

Γραμματέας: Αναστάσιος Μπουκουβάλας

Ταμίας: Σταυρούλα Κορομηλά

Μέλος: Μαρία Γιάλβαρη

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ

Ο Σύλλογος Μικρασιατών Καλαμάτας ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 2016 ως σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με έδρα την Καλαμάτα του νομού Μεσσηνίας. Έχει ως σκοπό τη διάσωση και διατήρηση των ηθών, εθίμων και παραδόσεων του Ελληνισμού της Ανατολής, της ιστορίας και της μνήμης των αλησμόνητων πατρίδων και τη διάδοση του Μικρασιατικού Πολιτισμού με περισυλλογή, μελέτη, προβολή και αξιοποίηση ιστορικού και λαογραφικού υλικού, με εκδηλώσεις, διαλέξεις, συναυλίες και δράσεις με συλλόγους, φορείς, οργανισμούς, δημόσιες υπηρεσίες και νομικά πρόσωπα δημόσιου και ιδιωτικού δικαίου με παρεμφερείς σκοπούς.

Διαθέτει χορευτικά τμήματα όλων των ηλικιών, τμήματα εκμάθησης παραδοσιακών οργάνων, τμήμα χορωδίας, τμήμα μικρών μουσικών, τράπεζα αίματος και δανειστική βιβλιοθήκη.

Μέχρι σήμερα ο σύλλογος έχει διοργανώσει πληθώρα εκδηλώσεων και δράσεων με κορυφαία την καθιερωμένη Πομπή Μνήμης την 14η Σεπτεμβρίου, Επέτειο Εθνικής Μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, στον μεγάλο λιμενοβραχίονα της Καλαμάτας ("Χιλιόμετρο") με τραγούδια, χάρτινα караβάκια, αναμμένα κεράκια και επιμνημόσυνη δέηση.

Έχει διοργανώσει επίσης χορευτικό και ενδυματολογικό σεμινάριο με εισηγητή τον ιστορικό ερευνητή Θοδωρή Κοντάρη, μουσικοχορευτικές παραστάσεις με πιο σημαντική στη μέχρι τώρα πορεία του Συλλόγου την παράσταση «Καράβι Μικρασιάτικο βγήκε στην Καλαμάτα» σε σκηνοθεσία Ζαχαρία Καρούνη η οποία έλαβε χώρα στο Μέγαρο Χορού Καλαμάτας, αφιερώματα στις αλησμόνητες πατρίδες, βιβλιοπαρουσιάσεις, θεατρικά δρώμενα, ομιλίες και βιωματικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν μέρος τα μέλη της χορευτικής ομάδας, της χορωδίας και της ορχήστρας του συλλόγου και έχει συμμετάσχει σε πλήθος αντίστοιχων εκδηλώσεων εντός και εκτός του Νομού Μεσσηνίας καθώς και στις εκδηλώσεις της Ομοσπονδίας Προσφυγικών Σωματείων Ελλάδας.

Έχει συνεργαστεί με άλλους συλλόγους, σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του νομού Μεσσηνίας, το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, τη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Καλαμάτας κ.ά. Στόχος του συλλόγου είναι η ίδρυση και η λειτουργία Μουσείου Μικρασιατικής Μνήμης για να κρατήσουμε ζωντανή την ιστορική και πολιτισμική μας μνήμη, πιστεύοντας ακράδαντα πως όταν οι μνήμες παραμένουν ζωντανές, φυλάνε πατρίδες.

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Με χαρά και βαθύ αίσθημα ευθύνης, ξεκινήσαμε το 2023 με πρωτοβουλία του Συλλόγου Μικρασιατών Καλαμάτας, μια προσπάθεια ανάδειξης ενός κομματιού του μεσσηνιακού πολιτισμού άγνωστο εν πολλοίς, αυτού των μικρασιατών προσφύγων. Η προσπάθεια αυτή εντάχθηκε στο πρόγραμμα «Μικρασιατικός Πολιτισμός: Κληρονομικό δικαίωμα ή τρόπος ζωής;» και είχε την αιγίδα και την αρωγή του Υπουργείου Πολιτισμού.

Στο πρόγραμμα αυτό, την επιστημονική ευθύνη της υλοποίησης του οποίου είχα την τιμή να αναλάβω, συνεργάστηκαν δύο εκλεκτοί επιστήμονες και φίλοι, ο κ. Γιάννης Πλεμμένος και ο κ. Γιάννης Σόλαρης, τους οποίους και ευχαριστώ ιδιαίτερα για την άψογη συνεργασία που είχαμε.

Ο δρ. Γιάννης Πλεμμένος είναι εθνομουσικολόγος και κύριος ερευνητής στο Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών. Με αυτή του την ιδιότητα αξιοποίησε την ανεξάντλητη συλλογή του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας, παρουσιάζοντας ανέκδοτα μεσσηνιακά δημοτικά τραγούδια για τη Μικρά Ασία στην επιστημονική συμβολή του στο παρόν έργο. Τα τραγούδια αυτά (ακριτικά και παραλογές, θρήνοι για την άλωση της Πόλης και την καταστροφή της Σμύρνης κ.ά.), καταγράφηκαν το 1964 στην επαρχία Πυλίας από τον Σταύρο Καρακάση, βοηθό και συνεργάτη του σπουδαίου ερευνητή Σπυρίδωνος Περιστέρη και αφορούν 386 ηχογραφήσεις φωνητικής και οργανικής μουσικής.

Ο δρ. Νεώτερης Ελληνικής Ιστορίας κ. Γιάννης Σόλαρης, σύμβουλος εκπαίδευσης φιλολόγων Μεσσηνίας, ασχολήθηκε στο κείμενό του με την υποδοχή των προσφυγικών πληθυσμών στην Καλαμάτα καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου και του 20ου αιώνα, μέχρι τη μικρασιατική καταστροφή. Από τους πληθυσμούς αυτούς, στους οποίους περιλαμβάνονται Έλληνες (Κρήτες) αλλά και ξένοι (δημοκρατικοί Ιταλοί), ο κυριότερος όγκος αφορά πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία (1912-1922), Έλληνες και Αρμενίους. Ο αριθμός τους, παρότι δεν υπήρξε πολύ μεγάλος σε σύγκριση με άλλα αστικά κέντρα της βόρειας Ελλάδας και ορισμένων νησιών του Αιγαίου, είχε ουσιαστική συμβολή στην

κοινωνική ζωή της Καλαμάτας και οι κάτοικοι της πόλης τους υποδέχθηκαν με θερμό τρόπο. Το άρθρο εστιάζει το ενδιαφέρον του στον τρόπο με τον οποίο εκδηλώθηκε η αλληλεγγύη των γηγενών προς το προσφυγικό στοιχείο, στις περιοχές εγκατάστασής του, στις συνθήκες διαβίωσής τους, στην ίδρυση των πρώτων αμιγώς προσφυγικών συλλόγων και στην ευρύτερη συμβολή των προσφύγων στην τοπική κοινωνία.

Η συμβολή του γράφοντος περιλαμβάνει αρχικά ένα κείμενο για τη μακρά ελληνική παρουσία στη Μικρά Ασία, η οποία αποτέλεσε για τον ελληνισμό έναν προνομιακό χώρο στον οποίο αναπτύχθηκαν και άνθισαν ο πολιτισμός, οι τέχνες και τα γράμματα. Επιπλέον, στο παρόν έργο υπάρχουν δύο ακόμη άρθρα του ίδιου: το πρώτο αφορά τις φυλακές Πύλου και τους κρατούμενους εκεί, οι οποίοι είχαν σχέση με τον μικρασιατικό ελληνισμό (εκτός από τους μικρασιάτες πρόσφυγες, στους κρατούμενους περιλαμβάνονταν δύο ακόμη κατηγορίες: Έλληνες στρατιώτες από το μέτωπο της Μικράς Ασίας που είχαν καταδικαστεί για διάφορα αδικήματα και μουσουλμάνοι από τον ίδιο χώρο). Το δεύτερο κείμενο εστιάζεται στην τύχη των ορφανών προσφυγόπουλων (αγοριών) από τη Μικρά Ασία, τα οποία εγκαταστάθηκαν στο Εθνικό Ορφανοτροφείο Αρρένων Καλαμάτας. Μέσα από τη μελέτη του μητρώου των τροφίμων, γίνονται ενδιαφέρουσες συγκρίσεις και αναλύσεις για την παρουσία των προσφυγικών πληθυσμών στην Καλαμάτα και τη Μεσσηνία.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω να εκφράσω στο Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου Μικρασιατών Καλαμάτας και ιδιαίτερα στην Πρόεδρό του κ. Μητράκου για την εμπιστοσύνη με την οποία με περιέβαλαν και την εξαιρετική συνεργασία που είχαμε, στον κ. Μάρκο Χαρίτο για την επαγγελματικότητα του και την άμεση επίλυση οποιουδήποτε προβλήματος ανέκυπτε κάθε φορά, καθώς και στον εκδότη Γ. Τσουρέα, ο οποίος ανέλαβε να υλοποιήσει το όλο εγχείρημα με την έκδοση αυτού του πονήματος από τον εκδοτικό οίκο που διατηρεί με την ευχότατη ονομασία «Ηδυπέια».

Παραδίδουμε στις επόμενες γενεές των απογόνων των Μικρασιατών προσφύγων της Καλαμάτας και της Μεσσηνίας το ανά χείρας έργο, με την ευχή να ακολουθήσουν το παράδειγμα των προγόνων τους, εργαζόμενοι το ίδιο σκληρά με αυτούς για ένα πιο αισιόδοξο αύριο, και να μην ξεχάσουν τους κόπους και τις θυσίες στις οποίες εκείνοι υποβλήθηκαν εκατό χρόνια και πλέον πριν...

Δρ. Μάριος Π. Αθανασόπουλος
Μέλος ΕΔΙΠ
Τμήματος Φιλολογίας
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Μάριος Π. Αθανασόπουλος

A. Εισαγωγικά

Η Μικρά Ασία, από την εποχή που αποικίστηκε από τα ελληνικά φύλα μέχρι τη βίαιη διακοπή της εκεί ελληνικής παρουσίας το 1922, αποτέλεσε για τον ελληνισμό έναν προνομιακό χώρο στον οποίο αναπτύχθηκε και άνθισε ο πολιτισμός, οι τέχνες και τα γράμματα. Δεν θα ήταν υπερβολή να σημειώσει κανείς πως στις ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν οι περισσότερες επιστήμες, όπως η φιλοσοφία. Η Μ. Ασία δε υπήρξε το θέατρο των αγώνων των Ελλήνων υπό τον Μ. Αλέξανδρο και το τεράστιο εκπολιτιστικό του έργο στην Ανατολή, όπως και ο μεγάλος πνεύμονας του βυζαντινού ελληνισμού. Η ελληνική παρουσία συνεχίστηκε και κατά τους αιώνες της οθωμανικής κατάκτησης, μέχρι το 1922 όπου το ελληνικό στοιχείο (μαζί με το αρμενικό) υπέστη μια φρικτή γενοκτονία. Όσοι επέζησαν, ξεκίνησαν στην Ελλάδα μια νέα εποποιία: την αποκατάσταση και την ενσωμάτωσή τους στη μικρή και φτωχή μητρόπολη των Ελλήνων...

Μικρά Ασία

B. Αρχαιότητα

Το τέλος της μυκηναϊκής εποχής συμπίπτει με την έναρξη μεγάλων μετακινήσεων ελληνικών φύλων αφενός μεν από τον ορεινό ελλαδικό χώρο στα πεδινά, αφετέρου δε από τον ελλαδικό κορμό προς το Αιγαίο (νησιά και παράλια Μικράς Ασίας). Το ίδιο διάστημα μπορού-

Ελένης από τον Πάρι), ωστόσο η πραγματικότητα φαίνεται πως ήταν διαφορετική· η Τροία ήταν χτισμένη σε ένα καίριο γεωγραφικά σημείο, το οποίο ήλεγχε απόλυτα τους θαλάσσιους δρόμους προς τον Εύξεινο Πόντο και τη βόρεια Μ. Ασία («Πόντος»). Έτσι οι Έλληνες πολεμώντας τους Τρώες, πολεμούσαν για να ανοίξουν τους εμπορικούς δρόμους προς τις περιοχές που όπως είπαμε βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των δεύτερων, πράγμα που πέτυχαν από το 700 π.Χ. και μετά, ιδρύοντας σημαντικές πόλεις στον Εύξεινο Πόντο (Σινώπη, Αμισός, Τραπεζούντα, Οδησσός κ.ά.).

Οι επόμενοι αιώνες θα αποτελέσουν για τις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας και ευρύτερα τον ελληνισμό, μια μακρά περίοδο ευημερίας, με το ελληνικό εμπόριο να φτάνει σε κάθε γωνιά της Μεσογείου και τον πολιτισμό και τις επιστήμες να καλλιεργούνται με εντυπωσιακό ρυθμό. Ονόματα όπως αυτά του Θαλή, του Αναξίμανδη, του Αναξίμανδρου, του Πυθαγόρα, του Ηράκλειτου, του Εμπεδοκλή, του Αναξαγόρα, του Ηροδότου, είναι μερικά μόνο από όσα λάμπρυναν τη γη της Ιωνίας με τα έργα και τη διδασκαλία τους.

Αυτή η περίοδος ευημερίας θα διακοπεί ξαφνικά λίγο μετά το 560 π.Χ. Τότε θα κάνει την εμφάνισή του στην Ανατολή ένα πολύ ισχυρό κράτος, το περσικό, με διάθεση να υποτάξει τους ελληνικούς πληθυσμούς της Μ. Ασίας. Μόλις οι ελληνικές πόλεις της περιοχής αντιλήφθηκαν τη βουλιμία των γειτόνων τους, απευθύνθηκαν στην ισχυρότερη στρατιωτικά ελληνική μητρόπολη, τη Σπάρτη, ζητώντας τη βοήθειά της. Η Σπάρτη δεν αδιαφόρησε για τους συν-Έλληνες της Ανατολής, προειδοποιώντας τους Πέρσες πως οποιαδήποτε εχθρική ενέργειά τους εναντίον των ελληνικών πόλεων της Μικρασίας θα τους εύρισκε στο πλευρό τους. Το γεγονός αυτό δείχνει από μόνο του τους ισχυρούς δεσμούς που είχαν σφυρηλατηθεί μεταξύ μητροπόλεων και αποικιών.

Περσικοί πόλεμοι

Το 560 π.Χ. οι Έλληνες των μικρασιατικών παραλίων θα καταστούν υποτελείς του βασιλιά των Λυδών, Κροίσου, και σύντομα θα περιέλθουν, μαζί με το βασίλειο των Λυδών, στα χέρια του βασιλιά των Περσών, Κύρου.

Θα ακολουθήσουν τα «Μηδικά», ο επικός δηλαδή αγώνας των ενωμένων Ελλήνων κατά της περσικής επιθετικότητας, τα οποία διαίρονται σε τρεις περιόδους: την εκστρατεία του Μαρδόνιου στη

Θράκη και τη Μακεδονία (492 π.Χ.), την εκστρατεία του Δάτι και του Αρταφέρνη στο Αιγαίο και την Αττική (490 π.Χ.) και την εκστρατεία του Ξέρξη στην κεντρική Ελλάδα (480-479 π.Χ.). Αυτούς τους αγώνες ο μικρασιατικός ελληνισμός θα τους παρακολουθήσει υπόδουλος στον ασιατικό δεσποτισμό, αφού όμως νωρίτερα είχε πολεμήσει για τη δική του ελευθερία (βλ. Ιωνική επανάσταση, 499-494).

Ο αγώνας εναντίον των Περσών ωστόσο δεν διακόπηκε ύστερα από τη συντριβή των περσικών δυνάμεων στην Ελλάδα· συνεχίστηκε με επικεφαλής αυτή τη φορά την Αθήνα (έπειτα από την εθελούσια παραίτηση της Σπάρτης από τα ηνία του ελληνισμού), η οποία ανέλαβε για λογαριασμό όλων των Ελλήνων την εκστρατεία για την απελευθέρωση των ελληνικών πόλεων της Μικράς Ασίας. Η αρχή είχε γίνει αμέσως μετά την επιτυχημένη ναυμαχία της Μυκάλης, όταν οι μικρασιατικές ελληνικές πόλεις ξεγέρθηκαν και εκδίωξαν τις περσικές φρουρές. Χρειαζόταν όμως η βοήθεια από την Ελλάδα για την αντιμετώπιση των εχθρικών δυνάμεων που καραδοκούσαν στο εσωτερικό της Μ. Ασίας.

Εν τέλει ελληνικός στόλος, αποτελούμενος από πενήντα περίπου πλοία με επικεφαλής τον Πausανία (478-475 π.Χ.), απελευθέρωσε την Κύπρο και το Βυζάντιο, ενώ στη συνέχεια, με την ίδρυση της Αθηναϊκής συμμαχίας (478/7 π.Χ.), ξεκίνησε μια πιο συστηματική προσπάθεια εκκαθάρισης των μικρασιατικών ακτών από τους Πέρσες. Με τη μάχη στον Ευρυμέδοντα ποταμό το 467 π.Χ., η Αθήνα κατόρθωσε να επιβληθεί στη Μ. Ασία και να εμπεδώσει την ελευθερία των εκεί ελληνικών πόλεων. Η επικράτηση αυτή επισφραγίστηκε με την ειρήνη του Καλλία το 449 π.Χ., σύμφωνα με την οποία οι ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας αποκτούσαν επίσημα την αυτονομία τους και οι Πέρσες περιορίζονταν στο εσωτερικό.

Οι σημαντικές αυτές επιτυχίες οδήγησαν την Αθήνα στο να αναδειχθεί σε ηγεμονική πόλη-κράτος για τον ελληνισμό. Στη συμμαχία της εντάχθηκαν όλες οι ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας. Σταδιακά όμως η συμμαχία εξελίχθηκε σε ηγεμονία και η Αθήνα απαιτούσε την υποταγή τους. Συνέπεια όλων αυτών ήταν η αποστασία ορισμένων πόλεων από την Αθηναϊκή συμμαχία και η προσπάθεια από πλευράς Αθήνας να επιβληθεί δια της βίας και στη συνέχεια ο Πελοποννησιακός πόλεμος (431-404 π.Χ.) στον οποίο αναπόφευκτα έλαβαν μέρος και οι πόλεις της Μ. Ασίας. Η λήξη του πολέμου αυτού βρήκε την Αθήνα πλήρως αποδυναμωμένη και τη Σπάρτη να αδυνατεί να αξιοποιήσει την τελική επικράτησή της (404-379 π.Χ.).

Εν τω μεταξύ, οι Έλληνες των μικρασιατικών παραλίων εγκαταλεί-

φθηκαν από τους Σπαρτιάτες στις ορέξεις των Περσών (το 413/412 π.Χ. οι Σπαρτιάτες αναγνώρισαν τους Πέρσες ως επικυρίαρχους των πόλεων της Μ. Ασίας, σε αντάλλαγμα της οικονομικής ενίσχυσης που έλαβαν απ' αυτούς για να αντιμετωπίσουν τους Αθηναίους). Οι Έλληνες της Μ. Ασίας, αντιδρώντας, προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν τον εμφύλιο πόλεμο που είχε ξεσπάσει μεταξύ των διεκδικητών του περσικού θρόνου (Αρταξέρξης-Κύρος) και συμάχησαν με τον δεύτερο. Αυτός, με τη βοήθειά τους και με Έλληνες μισθοφόρους που είχε μαζί του, αντιμετώπισε αποτυχημένα τον αδελφό του σε μια επική μάχη στα Κούναξα, στα βάθη της Μ. Ασίας (βλ. «Κύρου Ανάβασις» και «Κάθοδος των Μυρίων», 401-400 π.Χ.). Ακολούθησαν εκστρατείες των Σπαρτιατών στη Μ. Ασία έπειτα από εκκλήσεις των εκεί Ελλήνων (399-394 π.Χ. αλλά και αργότερα) οι οποίες κορυφώθηκαν με την επιτυχημένη εκστρατεία του Αγησιλάου (396-394 π.Χ.) ως τη στιγμή της ανάκλησής του.

Τελικά, το 386 π.Χ. συνομολογήθηκε η «βασίλειος» ή «Ανταλκίδειος» ειρήνη, σύμφωνα με την οποία οι Έλληνες της Μ. Ασίας και της Κύπρου περνούσαν στην επικυριαρχία του Μ. Βασιλέα και οι υπόλοιπες ελληνικές πόλεις αυτονομούνταν. Συνέπεια αυτής της συνθήκης ειρήνης ήταν η υποταγή των ελληνικών πόλεων των δυτικών παραλίων της Μ. Ασίας και η υποχρέωσή τους να καταβάλλουν φόρο στο περσικό κράτος και στρατό όποτε αυτό τους ζητείτο.

Εκστρατεία Μ. Αλεξάνδρου

Η εποχή που ακολούθησε για την Ελλάδα ήταν εποχή πολιτικών αναταράξεων, με την αθηναϊκή και τη σπαρτιατική δύναμη να υποχωρούν μπροστά στην ανερχόμενη δύναμη της Θήβας, η οποία με τη σειρά της έσβησε σύντομα. Ακολούθησε η ενίσχυση των Μακεδόνων, μιας νέας ελληνικής δύναμης από τον βορρά, αρχικά με επικεφαλής τον Φίλιππο Β' και στη συνέχεια τον γιο του Αλέξανδρο Γ' (Μέγα Αλέξανδρο). Ο Αλέξανδρος, ακολουθώντας την επιθυμία του πατέρα του Φιλίππου, ξεκίνησε το 335 π.Χ. την προετοιμασία για μια πανελλήνιου χαρακτήρα εκστρατεία κατά των Περσών με αρχικό σκοπό φυσικά την απελευθέρωση των Ελλήνων της Μ. Ασίας.

Η εκστρατεία αυτή ξεκίνησε το 334 π.Χ. και έπειτα από σκληρές μάχες στον Γρανικό ποταμό (Μάιος/Ιούνιος 334 π.Χ.) και στην Ισσό (Νοέμβριος 333 π.Χ.), ολοκληρώθηκε η απελευθέρωση ολόκληρης της Μ. Ασίας. Ο Αλέξανδρος όμως δεν σταμάτησε εκεί· ολοκλήρωσε την

εκστρατεία του με την κατάλυση του περσικού κράτους (331-327 π.Χ.), φτάνοντας μέχρι την ινδική (327-325 π.Χ.). Αν ο θάνατος δεν τον έβρισκε το καλοκαίρι του 323 π.Χ., είναι σχεδόν βέβαιο πως θα συνέχιζε τις κατακτήσεις, αυτή τη φορά στη Δύση.

Το τεράστιο κράτος που δημιούργησε ο Μ. Αλέξανδρος στην Ανατολή, χωρίστηκε σε μικρότερα, με τη Μ. Ασία μαζί με τη Συρία, τη Φοινίκη και την Κύπρο να υπάγεται στο κράτος του Αντίγονου. Η εποχή αυτή ονομάστηκε «Ελληνιστική» (323-280 π.Χ.) και ανέδειξε τον ελληνισμό και τον πολιτισμό που αυτός δημιούργησε σε παγκόσμια δύναμη.

Σταδιακά όμως και αυτά τα κράτη παρήκμασαν και υποτάχθηκαν ή παραδόθηκαν στη νέα δύναμη που αναδείχθηκε από τη Δύση, τη Ρώμη. Το 199 π.Χ. οι ρωμαϊκές λεγεώνες πέρασαν τα σύνορα της Μακεδονίας, κατέλυσαν την ελευθερία των ελληνικών πόλεων και πολύ σύντομα οι ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας υποτάχθηκαν στην ανωτερότητα των Ρωμαίων.

Ελληνιστική εποχή

Στα ρωμαϊκά χρόνια η Μικρά Ασία κατέστη μια δυναμική ρωμαϊκή επαρχία (από το 129 π.Χ.), με την περιοχή να εμπλέκεται έμμεσα στους συχνούς εμφυλίους πολέμους και να υποχρεώνεται να καταβάλει δυσανάλογο οικονομικό βάρος και ανθρώπινο δυναμικό.

Ο 1ος αιώνας μ.Χ. θα σηματοδοτεί από την εμφάνιση μιας νέας θρησκευτικής πίστης, του χριστιανισμού. Ο χριστιανισμός εμφανίστηκε αρχικά ως ιουδαϊκή αίρεση, καθώς οι πρώτοι οπαδοί του ήταν Ιουδαίοι και διέδιδαν τη νέα πίστη μόνο μέσω των συναγωγών. Όταν τέθηκε το ζήτημα για το εάν θα έπρεπε ή όχι να συμπεριληφθούν στους πιστούς και οι εκτός ιουδαϊσμού, οι «εθνικοί», υπερίσχυσε η άποψη περί αποδοχής τους στους κόλπους της νέας θρησκευτικής πίστης, με αποτέλεσμα τη ραγδαία εξάπλωση του χριστιανισμού σε ολόκληρη την αυτοκρατορία. Οι χριστιανοί δεν ήταν απλώς μια καινούργια θρησκεία που εμφανίστηκε μέσα από τις πολλές που ούτως ή άλλως υπήρχαν· ήταν κάτι νέο, κάτι ανατρεπτικό, που προοριζόταν να κλονίσει τα θεμέλια του ρωμαϊκού κράτους. Οι χριστιανοί αρνούνταν να αναγνωρίσουν τη θεότητα του αυτοκράτορά τους και να θυσιάσουν στα αγάλματα που είχαν στηθεί για λογαριασμό του, ενώ οι απόψεις τους σχετικά με τη θέση των γυναικών και των δούλων, θεωρούνταν στην κυριολεξία ανατρεπτικές της καθεστηκυίας

τάξης της εποχής τους. Μόλις οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες αντιλήφθηκαν το μέγεθος του προβλήματος, ήταν πλέον αργά· οι χριστιανοί είχαν πολλαπλασιαστεί τόσο, ώστε, παρά τους απηνείς διωγμούς εναντίον τους, να αυξάνονται αντί να μειώνονται.

Ο μικρασιατικός ελληνισμός υπήρξε από τους πρώτους που δέχθηκε τη νέα θρησκευτική πίστη και δημιούργησε αρκετές από τις πρώτες χριστιανικές κοινότητες. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο ευαγγελιστής Ιωάννης στην εισαγωγή της Αποκάλυψης, του τελευταίου βιβλίου της Αγίας Γραφής, απευθύνεται με επιστολές στις Επτά Εκκλησίες της Ανατολής (Σάρδεις, Θυάτειρα, Σμύρνη, Έφεσος, Πέργαμος, Φιλαδέλφεια και Λαοδίκεια), ενώ ο απόστολος Παύλος στις έξι από τις δεκατέσσερις επιστολές του, απευθύνεται σε μικρασιατικές πόλεις ή πρόσωπα που κατοικούσαν σε αυτές (Προς Εφεσίους, Προς Γαλάτες, Προς Κολασσαείς, Προς Τιμόθεο Α' και Β' και Προς Φιλήμονα).

Γ. Βυζαντινή εποχή

Από τα τέλη του 2ου αιώνα η ρωμαϊκή αυτοκρατορία βρέθηκε σε περιδίνηση και η περίφημη Pax Romana διασαλεύτηκε· μια σειρά από εμφυλίους πολέμους κλόνισαν τη συνοχή της αυτοκρατορίας μέχρι τη στιγμή που στις αρχές του 4ου αιώνα ο Μ. Κωνσταντίνος κατέλαβε την εξουσία και κατέστη ο τελευταίος ηγέτης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και ταυτόχρονα ο πρώτος του κράτους που έχουμε συνηθίσει να αποκαλούμε Βυζάντιο. Συγκεκριμένα, από τη στιγμή που ανήλθε στην εξουσία, ο Κωνσταντίνος αποφάσισε να μεταφέρει την πρωτεύουσα του αχανούς κράτους του στην Ανατολή.

Οι λόγοι αυτής της μεγάλης αλλαγής, ήταν θρησκευτικοί και στρατιωτικοί· θρησκευτικοί, αφού μετά την αναγνώριση του χριστιανισμού δεν μπορούσε να

Βυζάντιο

παραμείνει σε μια πρωτεύουσα που κυριαρχούσε η εθνική θρησκεία· πολιτικοί, καθώς η Ανατολή κινδύνευε περισσότερο από τις εχθρικές επιδρομές που επιθυμούσε να σταματήσει. Ταυτόχρονα όμως, η επιλογή της νέας πρωτεύουσας αποτελούσε και αναγνώριση από πλευράς Κωνσταντίνου της σημασίας που είχε για το κράτος η Ανατολή και ιδιαίτερα η Μ. Ασία.

Έκτοτε η Μ. Ασία θα αποτελέσει για δέκα και πλέον αιώνες τον

ένα από τους δύο μεγάλους πνεύμονες του βυζαντινού κράτους. Σπουδαίοι βυζαντινοί βασιλείς θα προέλθουν από τα σπλάχνα της μικρασιατικής γης (Ζήνων, Μαυρίκιος, Ηράκλειος, Λεόντιος, η δυναστεία των Ισαύρων, Μιχαήλ Β', Ρωμανός Α', Νικηφόρος Β' Φωκάς, Ιωάννης Α' Τζιμισκής, Μιχαήλ Δ', Μιχαήλ Ε', Ανδρόνικος Β'), ενώ επίσης σπουδαίοι εκκλησιαστικοί άνδρες έλκουν την καταγωγή τους από τον ίδιο τόπο (οι σημαντικότεροι Πατέρες της Εκκλησίας, όπως ο Μ. Βασίλειος, ο Γρηγόριος Νύσσης, ο Γρηγόριος Θεολόγος, ο Ιωάννης Χρυσόστομος κ.ά.). Στη μικρασιατική γη ακόμη αγίασαν εκατοντάδες χριστιανοί (Αντίπας, Βαρβάρα, Βλάσιος, Γεώργιος, Ειρήνη Χρυσοβαλάντου, Ελένη, Ευγένιος, Θεοδώρα, Κυριακή, Λυδία, Μαρίνα, Νικόλαος, Παντελεήμων, Πολύκαρπος, Προκόπιος, Σάββας, Τιμόθεος, Χαράλαμπος κ.ά.), ενώ εκεί συνεκλήθησαν τέσσερις από τις Οικουμενικές Συνόδους της Εκκλησίας· η Α' και η Ζ' στη Νίκαια (325 και 787 αντίστοιχα), η Γ' στην Έφεσο (431) και η Δ' στη Χαλκηδόνα (451).

Η Μικρά Ασία θα αποτελέσει το θέατρο μεγάλων μαχών και σπουδαίων αγώνων για την επικράτηση του βυζαντινού κράτους έναντι των επικίνδυνων γειτόνων του.

Οι πρώτοι αντίπαλοι που αντιμετώπιστηκαν επιτυχώς από τους Βυζαντινούς στη Μ. Ασία, ήταν οι Πέρσες· την απώθησή τους ανέλαβε ο «πρώτος χριστιανός σταυροφόρος», ο Ηράκλειος (610-641), μέσα από έναν τιτάνιο αγώνα που λίγο έλειψε να του κοστίσει την ίδια του την πρωτεύουσα.

Εκστρατεία Ηράκλειου κατά Περσών

Είχε προηγηθεί η επιδρομή των Περσών στα μικρασιατικά εδάφη και η αρπαγή του Τιμίου Σταυρού από την Αγία Γη. Ο Ηράκλειος, αντιμετώπισε τους Πέρσες στη γη της Μ. Ασίας και στη συνέχεια εισέβαλε στην Περσία, αγνοώντας τον κίνδυνο που διέτρεχε η πρωτεύουσά του να αλωθεί από τους Αβαροσλάβους (βλ. Ακάθιστος Ύμνος).

Ο δεύτερος κατά σειρά λαός που εποφθαλμιούσε τα μικρασιατικά εδάφη και ανάγκασε τους Βυζαντινούς να προβούν σε μακρούς και διαρκείς αγώνες, ήταν οι μουσουλμάνοι Άραβες. Οι Άραβες εμφανίστηκαν αμέσως μετά τους Πέρσες, και με τον φανατισμό του νεοπροσηλύτου επιτέθηκαν στο Βυζάντιο με ορμή, θέτοντας τα μικρασιατικά εδάφη σε κίνδυνο. Χρειάστηκαν μακροχρόνιοι πόλεμοι (βλ. Νικηφόρος Β' Φωκάς κ.ά. βυζαντινοί βασιλείς) και δύο πολιορκίες

της Κωνσταντινούπολης (674-678 και 717-718) για να αναχαιτιστεί η ορμή τους και να υποχωρήσουν στις βάσεις τους, έχοντας όμως καταλάβει σημαντικά βυζαντινά εδάφη στην Ανατολή (Αίγυπτος, Συρία, Άγιοι Τόποι κ.ο.κ.).

Οι Σελτζούκοι Τούρκοι είναι οι επόμενοι επικίνδυνοι εχθροί για τη Μ. Ασία. Προερχόμενοι από τις στέπες της κεντρικής Ασίας, κατέλαβαν σταδιακά μεγάλες εκτάσεις και ύστερα από τη μάχη στο Μαντζικέρτ το 1071 εδραίωσαν την εξουσία τους στις ανατολικές επαρχίες του βυζαντινού κράτους, αφήνοντας για τους Βυζαντινούς τις παραλιακές περιοχές.

Μετά το Μαντζικέρτ, Τουρκομάνοι (ληστρικές νομαδικές φυλές Σελτζούκων Τούρκων) άρχισαν να περνούν εντονότερα στη Μ. Ασία, εκμεταλλευόμενοι την αδυναμία του βυζαντινού κράτους να αντιδράσει. Παράλληλα, οι Σελτζούκοι ηγεμόνες της περιοχής απέκτησαν τον έλεγχο μεγάλου μέρους της Μ. Ασίας· ο Σουλειμάν για παράδειγμα, που κατέκτησε την Αντιόχεια το 1085, κυριαρχούσε ουσιαστικά σε μια μεγάλη έκταση που ξεκινούσε από τον Βόσπορο και έφτανε ως τη Συρία. Γενικά, η Μ. Ασία ήταν διαιρεμένη διοικητικά και πολιτικά σε διάφορα τουρκικά κράτη, με επικεφαλής οι οποίοι δρούσαν αυτόνομα ή ημιαυτόνομα.

Παρ' όλ' αυτά οι Βυζαντινοί δεν εγκατέλειψαν τις προσπάθειες για ανακατάληψη των εδαφών που είχαν απωλέσει στην Ανατολή. Στα χρόνια του Αλέξιου Α' Κομνηνού (1081-1118), ξεκίνησε ένα φιλόδοξο πρόγραμμα ανακατάληψης της Μ. Ασίας. Αν και το βυζαντινό κράτος ήταν πια αδύναμο να ενεργήσει αφ' εαυτού για να επιτύχει έναν τόσο μεγαλεπήβολο σκοπό, ο Αλέξιος εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία που του προσέφερε η συγκυρία της εποχής· ο κατακερματισμός της δύνα-

Σελτζούκοι Τούρκοι στη Μ. Ασία

Μάχη Μαντζικέρτ

Α' Σταυροφορία

μης των Σελτζούκων Τούρκων στα μικρασιατικά εδάφη αποτελούσε χρυσή ευκαιρία που ο Αλέξιος όφειλε να εκμεταλλευτεί. Η ευκαιρία του δόθηκε με την έναρξη της Α' Σταυροφορίας και το πέρασμα των σταυροφόρων από την περιοχή μετά το 1097. Ο Αλέξιος αξιοποίησε με έξυπνο τρόπο την ισχύ που του προσέφεραν οι σταυροφόροι και με αντάλλαγμα διευκολύνσεις στην εκστρατεία τους, άρχισε να ανακτά τη μία μετά την άλλη πόλεις και περιοχές της μικρασιατικής γης. Η Νίκαια, το Ικόνιο, η περιοχή της Καισάρειας, η Σμύρνη, η Έφεσος, η Φιλαδέλφεια και η Λαοδίκεια είναι μερικές μόνο από τις πόλεις και τις περιοχές που ανακτήθηκαν από τα χέρια των Σελτζούκων Τούρκων. Απέμενε έτσι στις αρχές του 12ου αιώνα για τους Σελτζούκους το μεγαλύτερο μέρος της κεντρικής Μικράς Ασίας και για τους Βυζαντινούς η παράλια ζώνη και κυρίως η δυτική Μ. Ασία. Ωστόσο, αυτές οι διαρκείς πολιτικές ανακατατάξεις, είχαν πλέον κλονίσει τη σταθερότητα της βυζαντινής εξουσίας και είχαν επιταχύνει τη διαδικασία εξισλαμισμού και εκτουρκισμού των πληθυσμών της Μ. Ασίας.

Εκτός από τον Αλέξιο, ανάλογες προσπάθειες ανάκτησης των χαμένων εδαφών στα ανατολικά σύνορα του βυζαντινού κράτους έκανε και ο Ιωάννης Β' Κομνηνός (1118-1143). Κυρίως επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στην περιοχή της Κιλικίας και την περίοδο από το 1130 ως το 1135 πραγματοποίησε μια σειρά επιτυχημένων εκστρατειών. Την ίδια πολιτική ακολούθησε και ο γιος και διάδοχός του Μανουήλ Α' Κομνηνός (1143-1180), αλλά χωρίς ιδιαίτερα αποτελέσματα. Η ισορροπία δυνάμεων φαίνεται πως είχε πλέον ανατραπεί στην περιοχή. Η μάχη του Μυριοκεφάλου το 1176 και η δεινή ήττα που υπέστησαν οι Βυζαντινοί, σφράγισε αυτή τη δυσμενή για τον ελληνισμό πορεία. Οι ελληνικοί πληθυσμοί της Μ. Ασίας αντιλήφθηκαν πλέον ότι ήταν αδύνατη η αναστροφή του κλίματος και πολλοί υποτάχθηκαν στη μοίρα τους. Άλλοι, που κατοικούσαν στη δυτική μικρασιατική ακτή, αναγκάστηκαν να περάσουν στα νησιά του Αιγαίου και στην Κωνσταντινούπολη προβλέποντας ένα ζοφερό μέλλον για όσους έμεναν.

Το 1204, όταν οι δυτικοί σταυροφόροι κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη, οποιαδήποτε σκέψη για άμυνα στη Μ. Ασία διαλύθηκε. Η κεντρική εξουσία έπαψε να λειτουργεί, και νέα, καθαρά ελληνικά κράτη, ξεπήδησαν από τα ράκη του παλιού Βυζαντίου· η αυτοκρατορία της Νίκαιας και η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας. Ειδικά το πρώτο κράτος, λόγω της εγγύτητάς του με την Κωνσταντινούπολη, αποτέλεσε πόλο έλξης για τη βυζαντινή αριστοκρατία και τον ανώτερο κλήρο, καθώς και τον ισχυρότερο αντίπαλο για τους Δυτικούς

που είχαν καταλάβει τη βυζαντινή πρωτεύουσα. Μέσα από σημαντικούς αγώνες, οι Έλληνες βασιλείς της Νίκαιας, κατόρθωσαν να ανασυστήσουν τη βυζαντινή αυτοκρατορία «εν εξορία» και σταδιακά να αποκαταστήσουν εν μέρει την ελληνική κυριαρχία σε ένα σημαντικό τμήμα της Μ. Ασίας. Έτσι πέτυχαν να ανακόψουν -έστω και προσωρινά- την πορεία εκτουρκισμού και εξισλαμισμού του συνόλου της μικρασιατικής γης.

Το κράτος αυτό της Νίκαιας αποτέλεσε τη «μαγιά» για την ανασύσταση του βυζαντινού κράτους μετά το 1261 και την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Παρά την προσπάθεια όμως που καταβλήθηκε, ένας νέος εχθρός έκανε την εμφάνισή του από την

Κράτος της Νίκαιας

Ανατολή· οι Οθωμανοί Τούρκοι. Με φανατισμό και μεθοδικότητα, πρώτα κατέλαβαν σταδιακά ολόκληρη τη Μ. Ασία και στη συνέχεια διαπεραιώθηκαν στην Ευρώπη, κατακτώντας τη μια περιοχή μετά την άλλη. Έτσι, το 1453 δεν είχε ουσιαστικά απομείνει σχεδόν τίποτα περισσότερο για το βυζαντινό κράτος από την πρωτεύουσά του με τα περίχωρά της. Στις 29 Μαΐου του ίδιου έτους, ο Οθωμανός σουλτάνος Μεχμέτ Β', παρά την ηρωική αντίσταση και θυσία του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ' Παλαιολόγου, εισήλθε στην κατεστραμμένη πόλη, καθιστώντας την τη νέα του πρωτεύουσα.

Δ. Οθωμανική εποχή

Παρότι η ουσιαστική κατάκτηση της Μ. Ασίας είχε προηγηθεί της άλωσης της Κωνσταντινούπολης, το 1453 θεωρείται έτος-σταθμός στην οθωμανοκρατία της περιοχής.

Από πολύ νωρίτερα (13ος αι.) ξεκίνησαν οι έντονες πιέσεις προς τους ελληνικούς χριστιανικούς πληθυσμούς της Μ. Ασίας από τους πολυπληθέστερους μουσουλμανικούς. Οι χριστιανοί υποβαθμίστηκαν στην κατηγορία των ζιμμήδων, των μη μουσουλμάνων δηλαδή. Έτσι υποχρεούνταν να πληρώνουν βαρύτατη φορολογία, όπως τον επαχθή κεφαλικό φόρο,

Άλωση της Κων/πόλης (Ιων. Μακρυγιάννης)

σε αντίθεση με όσους επέλεγαν να αλλαξοπιστήσουν. Επιπλέον, οι χριστιανοί βρέθηκαν αντιμέτωποι με ένα αμείλικτο, θρησκευτικού χαρακτήρα ερώτημα: Αν η χριστιανική πίστη ήταν ισχυρή, αν ήταν αληθινή, πώς ο Θεός επέτρεψε να συμβεί αυτή η τεράστια ήττα από το Ισλάμ; Μήπως αυτή η καταστροφή σήμαινε πως ο Θεός είχε εγκαταλείψει τους χριστιανούς και πως είχε υπό την εύνοιά του τους μουσουλμάνους; Δεν πρέπει ασφαλώς να μας διαφεύγει και το γεγονός της αργής, αλλά στα-

Οθωμανική Αυτοκρατορία

θερής ψυχικής απομάκρυνσης των πληθυσμών της Μ. Ασίας μετά την απόρριψη της εικονομαχικής πολιτικής των Ισαύρων ή και κάτι απλούστερο ίσως· ότι η θρησκευτικότητα μεγάλου μέρους των χριστιανικών πληθυσμών της Μ. Ασίας δεν είχε το βάθος που είχε στα παράλια της Μικρασίας, τα νησιά και τον ελλαδικό χώρο, περιοχές που κυριαρχούσε απόλυτα το ελληνικό στοιχείο.

Το ισλαμικό πολιτισμικό πρότυπο με τη σειρά του, έχοντας την υποστήριξη (κυρίως οικονομική) της κρατική εξουσίας, άρχισε να επιβάλλεται σταδιακά στους πληθυσμούς. Οι πιέσεις και οι απαγορεύσεις προς τους χριστιανούς εντάθηκαν, με αποτέλεσμα τον προσηλυτισμό μεγάλου μέρους των χριστιανών στο Ισλάμ. Οι πηγές είναι αδιάψευστος μάρτυρας αυτής της διαδικασίας: κατά τον 14ο ή τον 15ο αι., τουλάχιστον 27 μητροπόλεις της Μ. Ασίας έπαψαν να υφίστανται, ενώ σύμφωνα με τον τελευταίο επισκοπικό κατάλογο, μέχρι τα μέσα του 15ου αιώνα είχαν απομείνει μόλις 17 μητροπόλεις στη Μ. Ασία. Σύμφωνα μάλιστα με τον Σπ. Βρυώνη (ΙΕΕ, τ. Θ') «από τις 400 και πλέον επισκοπές που υπήρχαν παλαιότερα στη Μ. Ασία, δεν είχαν επιζήσει παρά μόνο 3 κατά τον 15ο».

Στα παράλια της δυτικής Μ. Ασίας βέβαια, η παρουσία του ελληνισμού δεν έπαψε να υφίσταται, ιδιαίτερα σε περιοχές που ανθούσε το εμπόριο και γενικότερα η οικονομική δραστηριότητα. Οι Έλληνες μετανάστευαν εκεί, θεωρώντας πως με αυτόν τον τρόπο εξασφάλιζαν ασφάλεια για τους ίδιους και τις οικογένειές τους, βελτιώνοντας ταυτόχρονα την οικονομική τους σχέση (εξεύρεση εργασίας, διάθεση προϊόντων κ.λπ.). Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της περιοχής της Σμύρνης, η οποία ουδέποτε έπαψε να αποτελεί το σπουδαιότερο εμπορικό κέντρο της Μ. Ασίας και την πύλη για τα προϊόντα της Ανατολής στη Δύση και τανάπαλιν. Η Σμύρνη, ως μην το ξεχνάμε

αυτό, αποτελούσε όχι μόνο ένα σημείο στο οποίο κατέληγαν οι θαλάσσιοι δρόμοι από την Ευρώπη και την Αφρική προς την Ασία, αλλά και ο μεγαλύτερος ίσως χερσαίος δρόμος από τα βάθη της Ανατολής (Ινδίες, Κίνα) προς τη Μεσόγειο. Εκτός από τη Σμύρνη, και η Προύσα αποτελούσε αξιόλογο εμπορικό κέντρο στη Μ. Ασία, αφού ήταν ο μεγαλύτερος χερσαίος εμπορικός σταθμός προς την Κωνσταντινούπολη. Σύμφωνα με οθωμανικά αρχεία, μεταξύ 1520 και 1535, ο χριστιανικός πληθυσμός της Μ. Ασίας ανερχόταν σε 78.783 οικογένειες (σε αυτές συμπεριλαμβάνονταν όχι μόνο οι Έλληνες, αλλά και οι Αρμένιοι κ.ά.).

Μετά τον 15ο αιώνα, ο γηγενής ελληνικός πληθυσμός της Μ. Ασίας αυξάνεται σημαντικά με μεταναστεύσεις Ελλήνων από τα νησιά και την κυρίως Ελλάδα. Για παράδειγμα, σε οθωμανικές απογραφές των ετών 1520-1535

Σφαγές Ελλήνων στην Πόλη (1821)

και 1570-1580 ο χριστιανικός πληθυσμός στην περιοχή του Αϊδινίου διπλασιάζεται σχεδόν (από 451 οικογένειες φτάνει τις 791), κάτι που συμβαίνει και αλλού (Καρασί, Μεντεσέ κ.ο.κ.). Πολλοί μάλιστα Έλληνες ακολουθούν πλέον αντίστροφη πορεία, προχωρώντας προς το εσωτερικό της Μ. Ασίας, ακολουθώντας κυρίως τους εμπορικούς δρόμους (Μαγνησία, Πέργαμος, Φιλαδέλφεια, Προποντίδα και ιδιαίτερα Βιθυνία, Προύσα, Άγκυρα, Πόντος κ.ά.). Και εδώ οι οθωμανικές απογραφές αποτελούν σημαντική πηγή και μας πληροφορούν για του λόγου το αληθές (στην Προύσα, μεταξύ των απογραφών των ετών 1520-1535 και 1570-1580, ο πληθυσμός αυξάνεται από 35.000 περίπου σε 60.000).

Η ακμή του ελληνισμού θα διαφανεί κυρίως από το τέλος του 17ου αιώνα και θα φτάσει στο αποκορύφωμά του λίγο πριν την ελληνική επανάσταση του 1821. Συγκεκριμένα το ελληνικό στοιχείο στη Μ. Ασία στα τέλη του 18ου αιώνα υπολογίζεται σε 2.000.000, συμπεριλαμβανομένων των τουρκόφωνων Ελλήνων («Καραμανλίδων») για τους οποίους ελήφθη ιδιαίτερη μέριμνα (τυπώθηκαν βιβλία στην τουρκική γλώσσα γραμμένα όπως με ελληνικούς χαρακτήρες, τα λεγόμενα καραμανλίδικα). Οι Κυδωνίες (Αϊβαλί), η Σμύρνη, η Φώκαια, το Αϊδίνιο, η Μαγνησία, η Φιλαδέλφεια, η Καππαδοκία, ο Πόντος, θα αποτελέσουν κέντρα οικονομικά και πνευματικά του ακμάζοντος ελληνισμού της Μ. Ασίας.

Οι Έλληνες της Μ. Ασίας δεν συμμετείχαν ενεργά στις πολλές

επαναστατικές ενέργειες των Ελλήνων της κυρίως Ελλάδος, εξαιτίας της συνοίκησης με το πολυπληθέστερο οθωμανικό στοιχείο και της έκθεσής τους στις διαθέσεις της οθωμανικής διοίκησης. Ωστόσο συνέδραμαν οικονομικά την Επανάσταση, απέστειλαν πολεμοφόδια, ενώ αρκετοί εθελοντές επάνδρωσαν τα πολεμικά σώματα των επαναστατημένων Ελλήνων. Στη Μεσσηνία είναι γνωστή η αποστολή πολεμοφοδίων που έφτασαν στις Κιτρίες της Μάνης λίγο πριν ξεσπάσει η Επανάσταση και η μεταφορά τους από εκεί στη μονή Μαρδακίου στην Αλαγονία. Οι Έλληνες βέβαια της Μ. Ασίας αλλά και της Πόλης υπέστησαν το πρώτο διάστημα άγριους διωγμούς από τους Οθωμανούς μόνο και μόνο επειδή ήταν ομοεθνείς των επαναστατών. Αλλά και οι Έλληνες που είχαν επαναστατήσει, δεν άφησαν την ευκαιρία να αντεπιτεθούν και να εκδικηθούν για τις διώξεις και τους φόνους των Ελλήνων της Μικράς Ασίας. Έτσι, στόλος Σαμίων με επικεφαλής τον Λυκούργο Λογοθέτη επέδραμε στα μικρασιατικά παράλια, σκορπώντας τον τρόπο στους τουρκικούς πληθυσμούς. Οι διωγμοί επαναλήφθηκαν στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη από τον Ιούνιο μέχρι τον Δεκέμβριο του 1821 με σφαγές και απαγχονισμούς πολλών Ελλήνων, που υπολογίζονται περίπου στις 2.000 ψυχές. Ανάλογου μεγέθους σφαγές πραγματοποιήθηκαν στο Κουσάντασι, στις Κυδωνίες και αλλού.

Μετά την επιτυχή έκβαση της ελληνικής επανάστασης, ο ελληνισμός επανέκαμψε στη Μ. Ασία

Κίνημα Νεότουρκων

και ως τα τέλη του 19ου αιώνα γνώρισε μια αξιόλογη πληθυσμιακή αύξηση. Η συνθήκη του Χουγκιάρ-Ισκελεσί (1833) και κυρίως το Χάτι-Σερίφ (1839) εξασφάλισαν για τους ελληνικούς πληθυσμούς ένα minimum ασφαλείας, το οποίο επεκτάθηκε κατά την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου (1853-1856). Ένας Άγγλος αξιωματικός, ο συνταγματάρχης Ουίλσον (1882), ανεβάζει τον αριθμό των Ελλήνων που μετακινήθηκαν την τεσσαρακονταετία 1840-1880 από τα νησιά στην περιφέρεια της Σμύρνης σε 200.000. Η εποχή αυτή διακρίνεται όχι μόνο για την εντυπωσιακή πληθυσμιακή αύξηση των Ελλήνων, αλλά και για την επίσης εντυπωσιακή άνθιση της οικονομίας (στη Σμύρνη λειτουργούσαν ελληνικές Τράπεζες, βιομηχανικές μονάδες, ενώ το εξαγωγικό εμπόριο που έφτασε να ξεπερνά και αυτό της Κωνσταντινούπολης, είχε περάσει σχεδόν εξολοκλήρου σε ελληνικά

χέρια), των γραμμάτων, των επιστημών και των τεχνών. Οι ελληνικές κοινότητες λειτουργούσαν κάθε είδους φιλανθρωπικό ίδρυμα, σχολεία, εξέδιδαν εφημερίδες, ενώ ο αθλητισμός κέρδιζε ολοένα και περισσότερους φίλους.

Το 1908 συνέβη ένα γεγονός που κλόνισε την ευμάρεια των Ελλήνων της Μ. Ασίας και γενικότερα των μη μουσουλμανικών πληθυσμών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας: πρόκειται για το κίνημα των Νεοτούρκων, οι οποίοι, μέχρι την κατάρρευση του κράτους το 1918, βρίσκονταν είτε άμεσα είτε με πλάγιο τρόπο στην εξουσία (βλ. κόμμα «Ένωση και Προοδος»). Αρχικά παρουσίασαν ένα εκσυγχρονιστικό προφίλ, εμφανιζόμενοι ως νεωτεριστές στρατιωτικοί που επιδίωκαν τον εκδυτικισμό του τουρκικού κράτους. Στην πορεία όμως αποδείχθηκε πως αυτό αποτελούσε ένα προκάλυμμα, που σκοπό είχε πέρα από την απαλλαγή του οθωμανικού κράτους από τις δυτικές εξαρτήσεις («διομολογήσεις»), τον εκτουρκισμό όλων των μειονοτήτων της αυτοκρατορίας. Σε διαφορετική περίπτωση, υπήρχαν δύο επιλογές για τις μειονότητες: η φυγή ή η εξόντωση. Επρόκειτο δηλαδή ουσιαστικά για ένα εθνικιστικό κίνημα, πολύ πιο επικίνδυνο από τον οθωμανικό τρόπο διοίκησης του κράτους, αφού το παραδοσιακό, σουλτανικό καθεστώς, έδειχνε πολύ μεγαλύτερη ανοχή προς τους μη μουσουλμάνους πολίτες του, αναγνωρίζοντάς τους μια διακριτή παρουσία στην οθωμανική κοινωνία. Αντίθετα οι Νεότουρκοι, ως εθνικιστές, επιζητούσαν την πλήρη ομογενοποίηση των πάσης φύσεως μειονοτήτων (εθνικών, θρησκευτικών, γλωσσικών κ.λπ.), υπό την απόλυτη κηδεμονία του τουρκικού στοιχείου.

Το ελληνικό κράτος, τουλάχιστον ως τους Βαλκανικούς πολέμους, δεν είχε ξεκάθαρη πολιτική για τους ελληνικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας. Ασφαλώς η «Μεγάλη Ιδέα» περιελάμβανε και τους εκεί Έλληνες, αλλά ούτε και ο πιο συνεπής μεγαλοϊδεάτης θα μπορούσε να διανοηθεί πως πολύ σύντομα η Ελλάδα θα βρισκόταν προ του διλήμματος της στρατιωτικής παρουσίας στην ανατολική Θράκη και τη Μ. Ασία ή μη.

Την ελληνική αδράνεια για το θέμα θα διακόψουν οι επιτυχείς Βαλκανικοί πόλεμοι και ο διπλασιασμός της ελληνικής επικράτειας και του πληθυσμού. Εκατοντάδες χιλιάδες μουσουλμάνοι από τα Βαλκάνια θα καταφύγουν στην Ανατολή και το γεγονός αυτό θα οδηγήσει στην έκρηξη εθνικιστικού μίσους κατά των Ελλήνων της Μ. Ασίας. Οι διωγμοί άρχισαν στα τέλη του 1913 από την ανατολική Θράκη και συνεχίστηκαν το 1914 στη Μ. Ασία. Υπολογίζεται πως πάνω από 150.000 Έλληνες κατέφυγαν στην Ελλάδα για να σωθούν (αρκετοί από αυτούς

και στην πόλη της Καλαμάτας) και περίπου 50.000 εκτοπίστηκαν στο εσωτερικό της Μ. Ασίας. Ο ξεριζωμός είχε ήδη ξεκινήσει...

Ε. Μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή (1919-1922)

Οι ασφυκτικές πιέσεις που δέχτηκε ο ελληνισμός της Μ. Ασίας μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, αποτέλεσαν το έναυσμα για την ελληνική πλευρά να ασχοληθεί με την τύχη του. Η Ελλάδα του Βενιζέλου και των Βαλκανικών πολέμων δεν ήταν πια η «Ψωροκώσταινα» του παρελθόντος, αλλά φάνταζε στα μάτια των υπόδουλων ελληνικών πληθυσμών ως ο ισχυρός παράγοντας που θα προστάτευε τα συμφέροντά τους και θα ανέκοπτε τον τουρκικό εθνικισμό. Ο Βενιζέλος αρχικά δεν έδειξε κάποιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον για στρατιωτική παρουσία στη Μ.

Μικρασιατική εκστρατεία

Ασία και αρκούσαν να διαβεβαιώνει τις Μεγάλες Δυνάμεις πως στην Ελλάδα αρκούσε η ενσωμάτωση των νησιών του Αιγαίου που μόλις είχε απελευθερώσει. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, ο Βενιζέλος αποδέχθηκε την τουρκική πρόταση για ανταλλαγή πληθυσμών (την οποία ούτως ή άλλως ήδη εφαρμόζε η τουρκική πλευρά) υπό την προϋπόθεση ότι θα ήταν προαιρετική. Έτσι την 1η Ιουλίου 1914 υπογράφηκε η σχετική συμφωνία η οποία προέβλεπε την εκούσια ανταλλαγή Ελλήνων του σαντζακίου της Σμύρνης με μουσουλμάνους της Μακεδονίας και της Ηπείρου. Ωστόσο η είσοδος της Τουρκίας στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, ματαίωσε κάθε σχετική προσπάθεια.

Η Ελλάδα, σε αντίθεση με την Τουρκία, επέλεξε να ταχθεί στο πλευρό της Αντάντ, της συμμαχίας που είχαν συμπήξει αρχικά η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία. Εισήλθε όμως στον πόλεμο αρκετά καθυστερημένα (στις 28 Ιουνίου 1917), εξαιτίας της διένεξης των δύο Β (Βενιζέλου και βασιλιά Κωνσταντίνου) και του διχασμού που αυτός προκάλεσε στον ελληνικό λαό («Εθνικός Διχασμός»).

Με τη λήξη του μεγάλου πολέμου, η Ελλάδα βρέθηκε στο στρατόπεδο των νικητών και η οθωμανική αυτοκρατορία στο στρατόπεδο των ηττημένων. Στο συνέδριο του Παρισιού που ακολούθησε (ξεκίνησε στις 5/18 Ιανουαρίου 1919 και έληξε τυπικά στις 8/21 Ιανουαρίου 1920), η πλευρά των νικητών του πολέμου επέβαλε τη θέλησή της στους ηττημένους. Στο πλαίσιο αυτού του συνεδρίου, υπογράφηκαν δύο συνθήκες ελληνικού ενδιαφέροντος: η πρώτη ήταν η συνθήκη

του Νεϊγύ (27 Νοεμβρίου 1919). Σύμφωνα με αυτήν, η Βουλγαρία παραιτήθηκε από τα κυριαρχικά της δικαιώματα επί της δυτικής Θράκης, η οποία αργότερα περιήλθε σε ελληνικά χέρια. Η δεύτερη συνθήκη που αφορούσε την Ελλάδα, ήταν εκείνη των Σεβρών (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920). Με βάση αυτή τη συνθήκη, η οθωμανική αυτοκρατορία έπαψε να υφίσταται και τη θέση της πήρε η Τουρκία, με σαφώς όμως περιορισμένα σύνορα. Στην Ελλάδα παραχωρήθηκε επίσημα η δυτική Θράκη και το μεγαλύτερο μέρος της ανατολικής, η Ίμβρος, η Τένεδος και προσωρινά η περιοχή της Σμύρνης. Ειδικά η τελευταία, θα περιερχόταν στην ελληνική επικράτεια εάν σε δημοψήφισμα που θα γινόταν μετά από πέντε χρόνια, αποφαιζόταν από τον τοπικό πληθυσμό κάτι τέτοιο. Νωρίτερα, το πρωί της 2ας Μαΐου 1919, ο ελληνικός στρατός αποβιβάστηκε στη Σμύρνη εν μέσω φρενίτιδας ενθουσιασμού από τους Έλληνες της πόλης. Είναι χαρακτηριστικό το διάγγελμα του Έλληνα πρωθυπουργού προς τον λαό της Σμύρνης: «Τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἦλθεν. Ἡ Ἑλλάς ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης νὰ καταλάβῃ τὴν Σμύρνην, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν τάξιν. Οἱ ὁμογενεῖς ἐννοοῦσιν ὅτι ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐλήφθη διότι ἐν τῇ συνειδήσει τῶν διευθυνόντων τὸ Συνέδριον εἶναι ἀποφασισμένη ἡ ἔνωσις τῆς Σμύρνης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Διατελέσας μέχρι τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων ὑπόδουλος ὑπὸ τὸν αὐτὸν σκληρότατον ζυγόν, ἐννοῶ ποῖα αἰσθήματα χαρᾶς θὰ πλημμυρίσουν σήμερον τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρασίας. Τὴν ἐκδήλωσιν τῶν αἰσθημάτων τούτων δὲν ἐννοῶ, βεβαίως, νὰ παρεμποδίσω. Ἀλλὰ εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἡ ἐκδήλωσις αὕτη δὲν θὰ λάβῃ οὐδένα χαρακτήρα οὔτε ἐχθρικό-τητος, οὔτε ὑπεροψίας ἀπέναντι οὐδενὸς τῶν συνοίκων στοιχείων τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἐκδήλωσις τῆς πλημμυρούσης χαρᾶς ἃς συνοδευθῇ τούναντίον μὲ ἐκδήλωσιν τῶν ἀδελφικῶν αἰσθημάτων πρὸς τοὺς συνοίκους πληθυσμούς. Ἄς δοθῇ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐννοήσουν, ὅτι δὲν ἐορτάζομεν τὴν κατάλυσιν ἐνὸς ζυγοῦ, διὰ νὰ ὑποκαταστήσωμεν εἰς αὐτὸν τὴν ἰδίαν ἡμῶν ἐπικράτησιν ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων. Ἀλλὰ ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἐλευθερία θὰ φέρῃ πρὸς ὅλους, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκεύματος, τὴν ἰσότητα καὶ τὴν δικαιοσύνην. Ἐμπνέοντες εἰς πάντας τοὺς συνοίκους πληθυσμούς τὴν ἐμπιστοσύνην ταύτην, δὲν μένομεν μόνον πιστοὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐθνικὴν μας ὑπόστασιν, ἀλλὰ καὶ ἐξυπηρετοῦμεν ἄριστα αὐτὰ τὰ ὑπέρτατα ἐθνικὰ συμφέροντα. Ἰδιαιτέρα προσοχὴ πρέπει νὰ ἐπιδειχθῇ πρὸς τὸ ἰταλικὸν στοιχείον. Ἄς μὴ παροραθῇ, ὅτι ἡ Ἰταλία συνήνεσε μετὰ τῶν λοιπῶν συμμάχων Δυνάμεων εἰς τὴν ἐλληνικὴν κατάληψιν τῆς Σμύρνης. Γνωρίζω ὅτι ἡ ἐκκλησίς μου πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Μικρὰν Ἀσίαν δὲν γίνεται

ἐπὶ ματαίῳ καὶ εὐχομαι ὅπως, ὅσον τάχιστα, δυνηθῶ νὰ ἐπισκεφθῶ αὐτὴν, κομιστὴς τοῦ εὐαγγελίου τῆς ἐθνικῆς δι' αὐτὴν ἀποκαταστάσεως» (βλ. Χ. Τριανταφυλλίδης, Ἡ Μικρασιατικὴ Ἑκστρατεία καὶ τὸ Ἡμερολόγιον ἐνὸς ὀπλίτου, τ. Α', ἐκδ. Δωδώνη, Ἀθήνα 1984, σ. 26).

Παρά τὴν αδιαμφισβήτητη διπλωματικὴ ἐπιτυχία του, στis ἐκλογές που ἀκολούθησαν στὴν Ελλάδα (1η Νοεμβρίου 1920), ὁ Βενιζέλος ἠττήθηκε ἀπὸ τὴν ἐνωμένη ἀντιπολίτευση καὶ ἀναγκάστηκε νὰ ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴ χώρα, ἐνῶ σε δημοψήφισμα που ἐγίνε λίγες ἡμέρες μετὰ (22 Νοεμβρίου 1920) ἐπανήλθε στὸν θρόνο ὁ βασιλιάς Κωνσταντῖνος.

Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς συνέχισε τὴ νικηφόρα προέλασή του τὸ ἐπόμενο διάστημα, φτάνοντας στὰ ὅρια τῶν ἀντοχῶν του τὸν Αὐγούστο του 1921 (μάχη Σαγγάριου). Ἐν τῷ μεταξύ, οἱ συνθήκες εἶχαν ἀλλάξει στὸ διεθνές πεδίο· ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση που ἀντικατέστησε τὴν τσαρική Ρωσία στήριζε με κάθε τρόπο (οικονομικό, στρατιωτικό, διπλωματικό) τὸ ἐθνικιστικὸ κίνημα τοῦ Κεμάλ που εἶχε ἀναπτυχθεῖ, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία ἐκλιναν πλεόν περισσότερο πρὸς τὴ νέα κατάσταση, ἐνῶ ἡ Ἀγγλία που εἶχε ἀπομείνει τὸ μόνον διεθνές ἐρεῖσμα γιὰ τὴν Ελλάδα, ἀρνοῦνταν τὴν παροχὴ ὁποιασδήποτε μορφῆς βοήθειας πρὸς τοὺς δοκιμαζόμενους Ἕλληνες. Ἀλλὰ καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας τὰ πράγματα δὲν πῆγαιναν καλύτερα· ἡ ἐκστρατεία εἶχε ἐξελιχθεῖ σὲ ἓναν πολυδάπανο πόλεμο χωρὶς νὰ διαφαίνεται κάποια λύση στὸν ὀρίζοντα, ὁ λαὸς εἶχε κουραστεῖ νὰ ἔχει μακριὰ τὰ παιδιὰ του, ἐνῶ ἡ ἀπουσία του πλεόν δυναμικοῦ κομματιοῦ τῆς κοινωνίας εἶχε ἀποδυναμώσει τὴν ἀγροτικὴ παραγωγὴ καὶ γενικότερα τὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία. Τὴν ἴδια στιγμή ἡ τουρκικὴ πλευρὰ ἐμφανιζόταν ἰδιαίτερα ἐνισχυμένη καὶ ἐτοιμὴ νὰ ἀνατρέψει ὅσα ἡ ἐλληνικὴ εἶχε κατακτήσει τὰ τελευταῖα τρία χρόνια. Ἐτσι, ἡ συντονισμένη τουρκικὴ ἀντεπίθεση στὰ μέσα Αὐγούστου τοῦ 1922 δὲν ἀποτελέσε ἰδιαίτερη ἐκπληξὴ σὲ ὅσους γνῶριζαν τὴν κατάσταση που ἐπικρατοῦσε. Ἐκπληξὴ ἀποτελέσε ἡ ταχύτατη κατάρρευση τοῦ μετώπου, γεγονός που καταδεικνύει τὸ χαμηλὸ ἠθικὸ που κυριαρχοῦσε στὸ ἐλληνικὸ στρατόπεδο. Μέχρι τὸ τέλος τοῦ μήνα, τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ εἶχε ἀποχωρήσει κακὴν κακῶς ἀπὸ τὴ μικρασιατικὴ γῆ, ἀφήνοντας τὸν ἐκεῖ ἐλληνισμό στὸ ἔλεος τῶν Τούρκων. Οἱ σκηνές που ἐκτυλίχθηκαν κατὰ τὴν εἴσοδο τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ στis πόλεις ὅπου ἀποχωροῦσε ὁ ἐλληνικὸς, ἦταν ἀπερίγραπτες: φόνοι, ἐκτοπίσεις, βιασμοί, ἐξευτελισμοί κάθε εἶδους...

Τὸ πρῶνι τοῦ Σαββάτου τῆς 27ης Αὐγούστου, ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους οἱ πρῶτοι Τούρκοι στρατιῶτες στὴ Σμύρνη. Ἐπικράτησε πανικὸς

στο ελληνικό και το αρμενικό στοιχείο, που γνώριζαν καλά τι τους περίμενε.

Αποκορύφωμα των σφαγών του μικρασιατικού ελληνισμού υπήρξε αναμφίβολα ο μαρτυρικός θάνατος του μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομου. Ο Χρυσόστομος είχε κατ' επανάληψη αρνηθεί να διαφύγει από τη Σμύρνη, επιλέγοντας ενσυνείδητα να συγκατοπαθήσει με το ποίμνιό του και να συμμαρτυρήσει μαζί με αυτό. Το βράδυ της 27ης Αυγούστου, κλήθηκε από τον νέο διοικητή της πόλης Νουρεντίν πασά

Καταστροφή Σμύρνης

μαζί με δύο δημογέροντες, τον Νικόλαο Τσουρουκτσόγλου και τον Γεώργιο Κλιμάνογλου. Έπειτα από σύντομη συνομιλία μεταξύ τους, ο Χρυσόστομος μαζί με τους δύο συνεργάτες του προσπάθησαν να αποχωρήσουν από το Διοικητήριο. Εκείνη τη στιγμή ο Νουρεντίν από το παράθυρο του κτηρίου προέτρεψε τον συγκεντρωμένο όχλο να «δικάσει» τον Χρυσόστομο με τη προτροπή «αν σας έκανε καλό, κάντε του καλό, αν σας έκανε κακό, κάντε του κακό». Πρώτα, σύμφωνα με αυτόπτες, μαρτύρησαν οι δύο δημογέροντες. Ο όχλος ύστερα από άγριο ξυλοδαρμό και ποικιλώνυμα βασανιστήρια τον κατακρεούργησε, πετώντας το άψυχο κορμί του βορά στα σκυλιά του τουρκομαχαλά της Σμύρνης.

Σε μια συγκλονιστική του ομιλία στην Ακαδημία Αθηνών στις 14 Δεκεμβρίου 1982, επί τη συμπληρώσει 60 χρόνων από τη μικρασιατική καταστροφή, ο ακαδημαϊκός Γ. Μυλωνάς ανέφερε μεταξύ άλλων και την προσωπική του μαρτυρία για το θέμα, μιας και ο ίδιος είχε ζήσει εκείνα τα τραγικά συμβάντα: «Θα μου επιτρέψετε να τελειώσω την ομιλία μου με μία προσωπική μαρτυρία, που για πρώτη φορά εξομολογούμαι.

Κατά τις τελευταίες ημέρες του Σεπτεμβρίου 1922 μια ομάδα φοιτητών του International College της Σμύρνης και εγώ βρεθήκαμε φυλακισμένοι σε απάισιο υπόγειο, σ' ένα από τα μπουντρούμια του Διοικητηρίου της Σμύρνης. Σ' αυτό ήταν ασφυκτικά στριμωγμένοι Έλληνες Χριστιανοί αιχμάλωτοι, μάλλον άνθρωποι προωρισμένοι για θάνατο. Τις βραδινές ώρες φύλακες μ' επικεφαλής Τουρκοκρήτα παρέλάμβανον θύματα που ετυφεκίζοντο. Στις 5 το απόγευμα της τελευταίας ημέρας του θλιβερού Σεπτεμβρίου, ο Τουρκοκρής εκείνος με διέταξε να τον ακολουθήσω στην αυλή. "Είσαι δάσκαλος;" με

ρωτά. "Αυτήν την τιμή είχα" του απαντώ. "Και οι άλλοι που ήσαν μαζί σου είναι φοιτητές;" - "Ναί", του λέγω. "Γρήγορα μάζεψέ τους και φέρε τους εδώ". - "Ελάτε μαζί μου έξω", λέγω στους συντρόφους μου. "Φαίνεται ότι ήρθε η ώρα μας. Εμπρός με θάρρος". Ποια ήταν η έκπληξή μας όταν ακούσαμε τον Τουρκο-Κρητικό να λέει: "Δεν θα σας σκοτώσω, θα σας σώσω. Απόψε θα θανατωθούν όλοι όσοι είναι στο μπουντρούμι, γιατί έφεραν και άλλους που δεν έχουμε χώρο να τους στοιβάξουμε. Θα σας σώσω σήμερα, γιατί ελπίζω αυτό να με βοηθήσει να λησμονήσω μια τρομερή σκηνή που αντίκρισαν τα μάτια μου, σκηνή στην οποία έλαβα μέρος". Και συνέχισε: "Παρακολούθησα το χάλασμα του Δεσπότη σας. Ήμουν μ' εκείνους που τον τύφλωσαν, που του 'βγάζαν τα μάτια και αιμόφυρτο, τον έσυραν από τα γένια και τα μαλλιά στα σοκάκια του Τουρκομαχαλά, τον ξυλοκοπούσαν, τον έβριζαν και τον πετσόκοβαν. Βαθειά εντύπωση μου έκανε και αξέχαστος παραμένει η στάση του. Στα μαρτύρια που τον υπέβαλαν δεν απήντα με φωνές, με παρακλήσεις, με κατάρες.

Το πρόσωπό του το κατάχλωμο, το σκεπασμένο με το αίμα των ματιών του, το πρόσωπό του είχε εστραμμένο προς τον Ουρανό και διαρκώς κάτι ψιθύριζε που δεν ηκούετο πέρα από την περιοχή του. Ξέρεις εσύ, δάσκαλε, τι έλεγε;" - "Ναι, ξέρω" του απήντησα. "Ελεγε: Πάτερ Άγιε, άφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι". - "Δεν σε καταλαβαίνω, δάσκαλε, μα δεν πειράζει. Από καιρού σε καιρό, όταν μπορούσε, ύψωνε κάπως το δεξί του χέρι και ευλογούσε τους διώκτες του. Κάποιος πατριώτης μου αναγνωρίζει την χειρονομία της ευλογίας, μανιάζει, και με το τρομερό μαχαίρι του κόβει και τα δυο χέρια του Δεσπότη. Εκείνος σωριάστηκε στη ματωμένη γη με στεναγμό που φαινόταν ότι ήταν μάλλον στεναγμός ανακουφίσεως παρά πόνου. Τόσο τον λυπήθηκα τότε που με δύο σφαίρες στο κεφάλι τον αποτελείωσα. Αυτή είναι η ιστορία μου. Τώρα που σας την είπα ελπίζω πως θα ησυχάσω. Γι' αυτό σας χάρισα τη ζωή". "Και πού τον έθαψαν;" ρώτησα με αγωνία. "Κανείς δεν ξέρει πού έριξαν το κομματιασμένο του κορμί"».

Τη νύχτα της Τρίτης 30 προς Τετάρτη 31 Αυγούστου, οι Τούρκοι έβαλαν οργανωμένα φωτιά κατακαίοντας την αρμενική συνοικία, η οποία επεκτάθηκε και στην ελληνική. Μέσα σε λίγες ώρες, μόνο η τουρκική συνοικία που είχε μείνει απείραχτη από την πυρκαγιά θύμιζε την παλιά Σμύρνη. Το πλήθος των Ελλήνων προσφύγων συνέρρευσε στην προκουμαία της πόλης (υπολογίζεται σε 300.000) για να γλιτώσει. Πολλοί μάλιστα στον πανικό τους έπεφταν στη θάλασσα και πνίγονταν, με αποτέλεσμα το λιμάνι να έχει γεμίσει από πτώματα που επέ-

πλεαν για μέρες. Η φωτιά εν τέλει κατέκαψε έκταση περίπου 4.000.000 τ.μ., στην οποία βρίσκονταν γύρω στις 55.000 οικίες (43.000 ελληνικής ιδιοκτησίας, 10.000 αρμενικής και 2.000 διαφόρων εθνικοτήτων).

Ύστερα από την πυρπόληση της Σμύρνης, οι Τούρκοι άρχισαν να συλλαμβάνουν όλους τους άνδρες ηλικίας 18-45 ετών (10.000 περίπου) τους οποίους συγκέντρωσαν στους στρατώνες της Σμύρνης και στη συνέχεια, σύμφωνα με μαρτυρίες, εξόντωσαν.

Μετά τη λήξη του τελεσιγράφου για την αποχώρηση του ελληνικού πληθυσμού από τη Σμύρνη (17 Σεπτεμβρίου), πάνω από 150.000 Μικρασιάτες οδηγήθηκαν στο εσωτερικό της χώρας, και απ' αυτούς λίγοι τελικά κατόρθωσαν να επιζήσουν και να μεταφερθούν στη συνέχεια στην Ελλάδα.

Στα τέλη Σεπτεμβρίου (25/9) υπογράφηκε η ανακωχή των Μουδανιών, σύμφωνα με την οποία η κατεσχυμένη Ελλάδα παραχωρούσε την ανατολική Θράκη στην Τουρκία και προσέθετε 250.000 πρόσφυγες στους ήδη υπάρχοντες.

Μόλις άρχισαν να φτάνουν στην Αθήνα και την υπόλοιπη Ελλάδα οι πρώτες περιγραφές για το τι είχε συμβεί στη Μικρά Ασία, η κοινή γνώμη επαναστάτησε, ζητώντας «τήν κεφαλήν ἐπὶ πίνακι» των υπευθύνων για την πρωτοφανή εθνική καταστροφή. Αρχικά έγινε προσπάθεια να ελεγχθεί η κατάσταση, ωστόσο οι αντιδράσεις ήταν τέτοιες, που κανείς δεν φαινόταν να μπορεί να τις καταπραΰνει.

Στις 28 Αυγούστου/10 Σεπτεμβρίου ανέλαβε νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Νικόλαο Τριανταφυλλάκο, η οποία ανέλαβε το βαρύ φορτίο της διεκπεραίωσης των συνεπειών της καταστροφής. Η νέα κυβέρνηση έπρεπε μέσα σε ένα περιβάλλον οικονομικής καχεξίας να διαχειριστεί άμεσα την περίθαλψη εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων, το καταρρακωμένο ηθικό του στρατεύματος που είχε φτάσει σχεδόν διαλυμένο στα νησιά, αλλά και τις τουρκικές απαιτήσεις για την ανατολική Θράκη.

Την ίδια στιγμή, τα υπολείμματα του ελληνικού στρατού που βρίσκονταν στη Χίο και τη Λέσβο επαναστάτησαν, και με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Στυλιανό Γονατά, έναν μετριοπαθή βασιλόφρονα αξιωματικό και τον επίσης συνταγματάρχη Νικόλαο Πλαστήρα (τον «Μαύρο Καβαλάρη»), απαιτούσαν την παραίτηση του βασιλιά και του καθεστώτος του και δήλωναν αποφασισμένοι να μην επιτρέψουν αμαχητί την παραχώρηση της ανατολικής Θράκης στους Τούρκους. Το γεγονός κινητοποίησε και απόστρατους αξιωματικούς που βρίσκονταν στην Αθήνα, οι οποίοι, με επικεφαλής τον υποστράτηγο Θεόδωρο Πάγκαλο, προέβησαν σε συλλήψεις επιφανών

βασιλοφρόνων πολιτικών και στρατιωτικών (Δημήτριος Γούναρης, Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, Νικόλαος Στράτος, Νικόλαος Θεοτόκης, Ξενοφών Στρατηγός κ.ά.).

Οι επαναστάτες έφτασαν στο Λαύριο και από εκεί κατευθύνθηκαν στην Αθήνα στις 13/26 Σεπτεμβρίου. Όταν οι διαμεσολαβητικές προσπάθειες μεταξύ βασιλιά και επαναστατών έπεσαν στο κενό, ο Κωνσταντίνος δεν είχε άλλη επιλογή από το να παραιτηθεί από τον θρόνο υπέρ του διαδόχου του Γεωργίου (Β') και να αποχωρήσει το συντομότερο με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του (27 Σεπτεμβρίου). Παράλληλα, οι επαναστάτες μία ημέρα μετά, διόρισαν τον Ελευθέριο Βενιζέλο αντιπρόσωπο της χώρας στο εξωτερικό.

Στις 15/28 του ίδιου μήνα, στρατιωτικές επαναστατικές μονάδες έφτασαν στην Αθήνα, τη στιγμή που το σύνθημα που κυριαρχούσε ήταν: «Θάνατος στους προδότες». Το σύνθημα γρήγορα έγινε απαιτούμενο για τον κατευνασμό των παθών στην Ελλάδα και της συσσωρευμένης οργής, ιδίως στο στράτευμα. Για τον σκοπό αυτό συστάθηκε έκτακτο στρατοδικείο στις 12/25 Οκτωβρίου. Επικεφαλής της ανακριτικής επιτροπής διορίστηκε ο Θεόδωρος Πάγκαλος, διαπρύσιος κήρυκας της εσχάτης των ποινών, γεγονός που μαρτυρούσε την απόφαση των κινηματιών για επιβολή της θανατικής ποινής στους θεωρούμενους υπαιτίους της καταστροφής. Η επιτροπή κατέληξε, ζητώντας την παραπομπή στο στρατοδικείο των εξής οκτώ πολιτικών και στρατιωτικών προσώπων: Δ. Γούναρης, Π. Πρωτοπαπαδάκης, Γ. Μπαλτατζής, Ξ. Στρατηγός, Μ. Γούδας, Ν. Στράτος, Ν. Θεοτόκης και Γ. Χατζηανέστης, με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Πρόεδρος του δικαστηρίου ορίστηκε ο υποστράτηγος Αλέξανδρος Οθωναίος. Η δίκη ξεκίνησε στις 31 Οκτωβρίου/13 Νοεμβρίου και μέχρι τις 15/28 Νοεμβρίου είχε ολοκληρώσει τις εργασίες της. Η ετυμηγορία ήταν η αναμενόμενη· το στρατοδικείο έκρινε ένοχους τους κατηγορουμένους, καταδικάζοντας παμψηφεί τους έξι από τους κατηγορουμένους σε θάνατο (Γούναρη, Στράτο, Πρωτοπαπαδάκη, Χατζηανέστη, Μπαλτατζή και Θεοτόκη) και σε ισόβια δεσμά τους άλλους δύο (Γούδα και Στρατηγό). Για να αποφύγουν οι κινηματίες τις ασφυκτικές πιέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, την επομένη (15/28 Νοεμβρίου) το πρωί η απόφαση εκτελέστηκε, και με αυτόν τον αιματηρό τρόπο, επήλθε η πολυπόθητη κάθαρση.

Ο διπλωματικός επίλογος της τραγωδίας του μικρασιατικού ελληνισμού γράφτηκε στη Λωζάννη στις 24 Ιουλίου 1923. Εκεί, η Ελλάδα αποδέχθηκε τη μοίρα του ηττημένου. Πρόκειται για τη συμφωνία που ουσιαστικά διαμόρφωσε τα σύνορα της σημερινής Ελλάδας και

Τουρκίας, με τραγικά θύματα τους πρόσφυγες που θυσιάστηκαν στα συμφέροντα των δύο χωρών.

Η μικρασιατική καταστροφή οδήγησε εν τέλει στην εξόντωση ή την προσφυγοποίηση γηγενών ελληνικών πληθυσμών που υπολογίζονται σε πάνω από 1.000.000 κατοίκους. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη καταστροφή του ελληνισμού μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, με ανυπολόγιστες συνέπειες. Με αυτόν τον τρόπο έσβησε η μακραίωνη ελληνική παρουσία στη Μικρά Ασία και μαζί της το όνειρο της Μεγάλης Ιδέας.

ΣΤ. Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, μέχρι τον Δεκέμβριο του 1924, 1.220.000 Έλληνες και 45.000 Αρμένιοι από τη Μ. Ασία και την ανατολική Θράκη που γλίτωσαν από τις ομαδικές σφαγές των Τούρκων, κατέφυγαν στην Ελλάδα. Αντίστοιχα 518.146 μουσουλμάνοι μεταφέρθηκαν στην Τουρκία και 92.000 Βούλγαροι στην πατρίδα τους.

Το σοκ για την ελληνική κοινωνία ήταν φοβερό· σε μια μικρή χώρα 5.000.000 περίπου κατοίκων, προστέθηκε άλλο ένα μέσα σε συντομότατο διάστημα, τσακισμένο, διωγμένο, κυρίως γυναικόπαιδα, συχνά μόνο με τα ρούχα που φορούσαν!

Μικρασιάτες πρόσφυγες στην Ελλάδα

Δεν υπήρξε διαθέσιμος χώρος που να μην αξιοποιήθηκε για να στεγάσει (προσωρινά στην αρχή, αλλά όπως συνήθως συμβαίνει, η προσωρινή εγκατάσταση εξελίχθηκε τις περισσότερες φορές σε μακροχρόνια) τις ανάγκες των προσφύγων: ναοί, θέατρα, αποθήκες, εγκαταλελειμμένα κτήρια... Ένα κράτος ουσιαστικά χωρίς κυβέρνηση, χωρίς στρατό, με κατεστραμμένη οικονομία, με μια κοινωνία σε αναβρασμό, ένα κράτος δηλαδή σε πλήρη διάλυση!

Επειδή όμως «ανάγκη δ' οὐδὲ θεοὶ μάχονται» (Σιμωνίδης 139), ύστερα από το πρώτο διάστημα που στην κυριολεξία επικράτησε χαοτική κατάσταση, η επαναστατική κυβέρνηση που προέκυψε μετά την καταστροφή διαχειρίστηκε με τη βοήθεια διεθνών οργανισμών το πρόβλημα με τρόπο ικανοποιητικό αν αναλογιστεί κανείς το μέγεθός του.

Οργανώθηκαν σιγά σιγά καταυλισμοί για τους πρόσφυγες, έγινε ο διαμοιρασμός τους σε διάφορα μέρη της χώρας (κατευθύνθη-

καν κυρίως στις ευαίσθητες εθνικά περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης και σε νησιά του Αιγαίου), έγινε προσπάθεια για την προμήθεια των στοιχειωδών παροχών προς τους πρόσφυγες (τροφή, διαμονή, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη) και ξεκίνησε δειλά δειλά η εξεύρεση εργασίας από τους πρόσφυγες. Παράλληλα επιταχύνθηκαν οι διαδικασίες των απαλλοτριώσεων γης και μαζί με τις μουσουλμανικές περιουσίες που ήταν στη διάθεση του κράτους, άρχισε η μονιμότερη (αγροτική) αποκατάσταση και το κτίσιμο κατοικιών στις παρυφές συνήθως των μεγάλων πόλεων (αστική αποκατάσταση). Η σημερινή όψη του λεκανοπεδίου της Αττικής για παράδειγμα, αποτελεί απότοκο των διαδικασιών εγκατάστασης των προσφύγων εκείνης της περιόδου (βλ. Βύρωνας, Καισαριανή, Νέα Σμύρνη, Νέα Φιλαδέλφεια, Κοκκινιά κ.ά.).

Για πολλά χρόνια οι προσφυγικές γειτονιές ήταν συνώνυμες της αθλιότητας, της υποβάθμισης και της απόλυτης ανέχειας.

Οι πρόσφυγες βέβαια, μαζί με τα προβλήματα που αναπόφευκτα κουβάλησαν με τον ερχομό τους, έφεραν και έναν πολιτισμό αιώνων, διαφορετικό σε πολλές πτυχές του από τον ελλαδικό· μια κουζίνα καινούργια για τα ελλαδικά δεδομένα, μια μουσική πιο κοντά στην ανατολή απ' ό,τι στη δύση, συνήθειες που καθιστούσαν τις γυναίκες ιδιαίτερα ευάλωτες σε κατηγορίες περί πλημμελούς ηθικής (συχνή καθαριότητα, πιο προσεγμένο ντύσιμο κ.ο.κ.), ιδιάζουσα γλωσσική διάλεκτος ή και τουρκοφωνία («καραμανλήδικα») συχνά ακατανόητες για τους γηγενείς.

Μετά το πρώτο διάστημα όπου οι διαφορές φάνταζαν περισσότερες από τα κοινά στοιχεία, οι επαφές άρχισαν να γίνονται συχνότερες (στα σχολεία, τις εκκλησίες, τους χώρους εργασίας και αλλού) και όσες αντιθέσεις υπήρχαν, αμβλύνθηκαν. Προφανώς η κοινή εθνική καταγωγή και θρησκευτική πίστη έπαιξαν σημαίνοντα ρόλο στην προώθηση των σχέσεων γηγενών και προσφύγων. Έπρεπε ωστόσο να περάσει η δύσκολη δεκαετία του '40 (ελληνοϊταλικός πόλεμος, κατοχή, εμφύλιος) για να πάψει οριστικά η λέξη «πρόσφυγας» να θεωρείται υποτιμητική και να εξαλειφθούν και οι τελευταίες αντιθέσεις ανάμεσα στις δύο πλευρές.

Ζ. Οι πρόσφυγες στη Μεσσηνία

Σύμφωνα με την επίσημη απογραφή των προσφύγων που διενεργήθηκε τον Απρίλιο του 1923 (βλ. Υπουργείον Υγιεινής, Προνοίας και Άντιλήψεως-Τμήμα Στατιστικής, Απογραφή Προσφύγων ένεργηθείσα κατ' Απρίλιον 1923, Έθνικόν Τυπογραφείον, έν Άθήναις 1923),

στην Καλαμάτα και γενικότερα στη Μεσσηνία έφτασαν αναλογικά λίγοι πρόσφυγες (9.323), οι οποίοι κατευθύνθηκαν στις μεγάλες πόλεις και κωμοπόλεις του νομού. Ο μεγαλύτερος όγκος -όπως ήταν φυσικό- εγκαταστάθηκε στην Καλαμάτα (περισσότεροι από 4.000, δηλαδή ποσοστό 12,4%), και αισθητά λιγότεροι στις επαρχίες Μεσσηνίας (1.756), Τριφυλίας (2.228) και Πυλίας (805).

Η προέλευση των προσφύγων που κατέληξαν στην Καλαμάτα και τη Μεσσηνία -όπως αποτυπώνεται στο έργο των Αναστ. Μηλίτση-Νίκα και Χριστ. Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη «Προσφυγικοί συνοικισμοί Καλαμάτας και Μεσσηνίας από το αρχείο Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας Μεσσηνίας» (β' έκδοση, εκδ. ΓΑΚ Μεσσηνίας, Καλαμάτα 2009, σ. 31-33)- ήταν κατά κύριο λόγο από τη Μυσία (582) και τη Βιθυνία (553) της βορειοδυτικής Μ. Ασίας και την ανατολική Θράκη (407). Αρκετοί προέρχονταν από την Αιολίδα (283) και την Ιωνία (167) της δυτικής Μ. Ασίας, και λιγότεροι από άλλες περιοχές.

Μνημείο Μικρασιατών στην Καλαμάτα

Στην Καλαμάτα οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στις περιοχές Κορδία (69 κατοικίες) και Αναλήψεως (150 κατοικίες) στη δυτική παραλιακή ζώνη της πόλης, Νικηταρά (62 κατοικίες) στην ανατολική παραλιακή ζώνη, Αβραμιού ή Ράχης (68 κατοικίες), Φυτειάς (50 κατοικίες), Αγ. Τριάδος (90 κατοικίες), Πλεύνας (73 κατοικίες) και «Νησάκι» (22 κατοικίες) εντός του αστικού ιστού. Στη Μεσσηνία οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Παλαιάς Βρύσης (52 οικήματα).

Την κύρια ευθύνη για την εγκατάσταση των προσφυγικών πληθυσμών στη Μεσσηνία ανέλαβε η Νομαρχία, η οποία τηρούσε και τα ανάλογα αρχεία. Δυστυχώς ο μεγάλος σεισμός του 1986 κατέστρεψε μαζί με ένα μεγάλο μέρος της πόλης και τα αρχεία της Νομαρχίας που αφορούσαν τους πρόσφυγες, με αποτέλεσμα να στερούμαστε σήμερα πολύτιμων πληροφοριών για τους Έλληνες της μικρασιατικής γης και της ανατολικής Θράκης που εγκαταστάθηκαν στη Μεσσηνία. Ευτυχώς, στα Γενικά Αρχεία του Κράτους-Αρχεία Μεσσηνίας που στεγάζονται στην Καλαμάτα, έχει σωθεί σημαντικό υλικό από εκείνη την περίοδο και η προϊσταμένη τους κ. Μηλίτση-Νίκα έχει δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εκδίδοντας σημαντικά έργα και προβάλλοντας την παρουσία των προσφυγικών πληθυσμών στη Μεσσηνία.

Η. Επιλογικά

Οι πρόσφυγες του 1922, αμέσως μόλις αντιλήφθηκαν πως δεν υπήρχε πια κανένα περιθώριο επιστροφής στις πατρογονικές τους εστίες, ρίχτηκαν αρχικά στον αγώνα της επιβίωσης και σταδιακά της βελτίωσης των συνθηκών της ζωής τους, προοδεύοντας στη νέα τους πατρίδα· έχτισαν σπίτια, μόρφωσαν τα παιδιά τους, συνεισέφεραν στην κοινή πατρίδα το δικό τους, σημαντικό μερίδιο.

Οι απόγονοι εκείνων των προσφύγων, δεν ξεχνούν ούτε σήμερα τις εστίες των προγόνων τους και τον πολιτισμό τους και μέσα από πολιτιστικούς συλλόγους και μια έντονη διάθεση για εξωστρέφεια, προβάλλουν παντού τον πολιτισμό του ελληνισμού της Ανατολής. Το σπουδαιότερο μάθημα που πήραν απ' αυτούς, είναι πως με σκληρή δουλειά, μπορεί κανείς να χτίσει ένα λαμπρό μέλλον για τον ίδιο, την οικογένεια και την πατρίδα του.

Είναι χαρακτηριστική μάλιστα και ταυτόχρονα ιδιαίτερα διδακτική μια ιστορία που σώζεται σε μας από έναν Πέρση μουσουλμάνο, τον Ρουμί (Djalal al-Din Rumi), ιδρυτή σύμφωνα με την ισλαμική παράδοση του τάγματος των Μεβλεβήδων (Mevlevî) σχετικά με τους Τούρκους και τους Έλληνες. Γράφει ο Ρουμί: «Είναι πασίγνωστη η ιστορία κατά την οποία μια μέρα ο σείχης Σαλαδίνος (Salh al-Din) είχε καλέσει Τούρκους εργάτες για να χτίσουν γύρω από τον κήπο του τείχη: Εφέντη Σαλαδίνε, είπε ο Διδάσκαλος (Ρουμί), γι' αυτό το έργο πρέπει να καλέσεις Έλληνες εργάτες. Αντίθετα, για το γκρέμισμά του χρειάζονται Τούρκοι εργάτες. Γιατί για την οικοδόμηση του κόσμου ειδικοί είναι οι Έλληνες και για το γκρέμισμά του οι Τούρκοι»...

ΟΡΦΑΝΑ ΠΡΟΣΦΥΓΟΠΟΥΛΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ (ΕΟΑΚ)

Μάριος Π. Αθανασόπουλος

A. Εισαγωγικά

Στο 1.000.000 και πλέον προσφύγων από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη που κατέφυγαν το 1922 στην Ελλάδα μετά τη μι-
κρασιατική καταστροφή, περιλαμβάνονταν και πολλά παιδιά τα
οποία είχαν χάσει τον ένα τους γονιό (συνήθως τον πατέρα) ή και
τους δύο. Αυτά τα παιδιά έχρηζαν άμεσης βοήθειας και περίθαλψης
από το ελληνικό κράτος. Για τον σκοπό αυτό, τον μήνα Δεκέμβριο,
ιδρύθηκαν δεκάδες ορφανοτροφεία σε ολόκληρη τη χώρα, με σκοπό
την άμεση εγκατάσταση σ' αυτά των ορφανών της καταστροφής.

B. Το Έθνικόν Όρφανοτροφείον Άρρένων Καλαμών (ΕΟΑΚ) και η ιστορία του¹

Σύμφωνα με τον Ν. 2851/1922 *Περί ιδρύσεως Έθνικῶν Όρφανο-
τροφείων καὶ Οἰκοτροφείων Ἀπόρων Μαθητῶν*, που κατάρτησε ο
τότε υπουργός Περιθάλψεως Απ. Δοξιάδης, προβλεπόταν μεταξύ
άλλων και η ίδρυση και λειτουργία του Έθνικοῦ Όρφανοτροφείου
Ἀρρένων Καλαμῶν (ΕΟΑΚ). Το συγκεκριμένο ορφανοτροφείο ιδρύθη-
κε στις 15 Δεκεμβρίου του 1922 με το Βασιλικό Διάταγμα «Περί ιδρύσε-
ως Έθνικοῦ Όρφανοτροφείου ἀρρένων ἐν Καλάμαις καὶ προσθήκης ἐν
αὐτῷ τριῶν θέσεων διδασκάλων τέχνης» (ΦΕΚ 272/15-12-1922, τεύχ.

1. Οι περισσότερες πληροφορίες για την ιστορία του Εθνικοῦ Ορφανοτροφεί-
ου Ἀρρένων Καλαμῶν προέρχονται από το βιβλίο της Εύης Ντινοπούλου (επιμ.), *Το
κλουβί και η φωλιά, το Εθνικό Ορφανοτροφείο Ἀρρένων Καλαμάτας (ΕΟΑΚ)*, εκδ.
Μουσικού Σχολείου Καλαμάτας, Καλαμάτα 2012.

Α'). Στο ΦΕΚ αυτό ο νομοθέτης σημείωνε τα εξής:

Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἄρθρον 1 καὶ τὸ ἐδάφ. 2 τοῦ ἁρθρου 9 τοῦ νόμου 2851 «περὶ ἰδρύσεως Ἑθνικῶν Ὀρφανοτροφείων ἀπόρων μαθητῶν», προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῆς Περιθάλψεως Ὑπουργοῦ, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν·

Ἄρθρον 1.

Ἰδρύομεν ἐν Καλάμαις Ὀρφανοτροφεῖον ἀρρένων, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἑθνικὸν Ὀρφανοτροφεῖον ἀρρένων Καλαμῶν».

Ἄρθρον 2.

Εἰς τὸ οὕτως ἰδρυόμενον Ἑθνικὸν Ὀρφανοτροφεῖον ἀρρένων Καλαμῶν προστίθενται καὶ τρεῖς θέσεις διδασκάλων τέχνης, ἐπὶ βαθμῷ καὶ μισθῷ καθριζομένῳ διὰ τοῦ ἐδ. 2 τοῦ ἁρθρου 9 τοῦ νόμου 2851.

Εἰς τὸν Ἡμέτερον ἐπὶ τῆς Περιθάλψεως Ὑπουργὸν ἀνατίθεμεν τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος διατάγματος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 7 Δεκεμβρίου 1922.
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

Ὁ ἐπὶ τῆς Περιθάλψεως Ὑπουργός
Α. Δοξιάδης

Σκοπὸς τοῦ ιδρύματος ἦταν ἡ περίθαλψη τῶν ὀρφανῶν καὶ ἡ ἐξειδικευσὴ τους σὲ κάποια τεχνικὴ ἐργασία, ἔτσι ὥστε μετὰ τὴν ἀποφοίτησή τους (συνήθως στα 14 ἔτη πλὴν ἐξαιρέσεων), νὰ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ἀσκήσουν τὸ τεχνικὸ ἐπάγγελμα στο ὁποῖο εἶχαν ἐξειδικευτεῖ. Τα ἐργαστήρια ποὺ λειτούργησαν ἀφορούσε τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ ξυλουργοῦ, τοῦ επιπλοποιοῦ, τοῦ ράφτη καὶ τοῦ σιδερά.

Διοικούνταν ἀπὸ μὴ πενταμελὴ Διοικητικὴ Επιτροπὴ ἡ ὁποία ἀποτελούνταν ἀπὸ ἐξέχουσες προσωπικότητες τῆς τοπικῆς κοινω- νίας (Νομάρχης, Μητροπολίτης, δικηγόροι, εἰσαγγελεῖς, γιατροὶ κ.ά.).

Τὸ 1924 ἦταν ἡ χρονιά ποὺ οἱ διακηρύξεις ἐγίναν πράξη. Λόγω τῆς ἐπείγουσας κατάστασης γιὰ ἀμεση ἐγκατάσταση ὀρφανῶν προσφυ- γόπουλων, κινητοποιήθηκε μεταξύ ἄλλων καὶ ὁ Δήμος Καλαμάτας. Σὲ ἐκτακτὴ συνεδρίασή του τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο στὶς 20 Μαρτίου 1924 ἀποφάσισε τὴ διενέργεια ἐράνου ὑπὲρ τοῦ ὀρφανοτροφείου. Ὁ ἐράνος θὰ διεξαγόταν ἀνήμερα τῆς 25ης Μαρτίου τοῦ ἴδιου ἐτους (στο κείμενο ἔχει διατηρηθεῖ ἡ ἀρχικὴ ὀρθογραφία):

Αριθμός ψηφίσματος 20

Τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον τοῦ Δήμου Καλαμῶν

Συγκείμενον ἀπὸ τὸν πρόεδρον αὐτοῦ Παναγώτην Κοτσέα, καὶ τὰ παρόντα μέλη του, Βασίλειον Παλαμάραν, Θεόδωρον Μοσχούτην, Κωνστ. Χρυσικόπουλον, καὶ Θεόδωρον Δούσην.

Συνελθὸν εἰς τακτικὴν Συνεδρίασιν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Δημαρχικοῦ καταστήματος, σήμερον τὴν 20ὴν εἰκοστὴν Μαρτίου τοῦ 1924 ἔτους, ἡμέραν Πέμπτην καὶ ὥραν 4 Μ.Μ. συνεπεία τῆς ἀπὸ 17 Μαρτίου ε.ε. προσκλήσεως τοῦ προέδρου τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Καλαμῶν Παν. Κοτσέα, καὶ καθ' ὅτῃς παρούσης Συνεδριάσεως οὔσης δευτέρας μετὰ δύο συνεχεῖς προσκλήσεις ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμάτων εὑρέθη ἐν ἀπαρτίᾳ παρόντων τῶν ἄνω 5 πέντε δημοτικῶν Συμβούλων, συμφώνως πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρ. 23 τοῦ νόμου 2798 ἅτε τῶν ὑπαρχόντων δημοτικῶν συμβούλων ὄντων 11 ἔνδεκα ἐπροχώρησεν εἰς τὴν συζήτησιν τῶν ἐν τῇ προσκλήσει ἀναγεγραμμένων θεμάτων παρουσία καὶ τοῦ Δημάρχου Καλαμῶν, Παναγ. Α. Σάλμα.

Ὁ κ. πρόεδρος εἰσήγαγε πρὸς συζήτησιν τὸ θέμα περὶ διορισμοῦ, τριῶν πολιτῶν, ὡς μελῶν τῆς πρὸς ἐνέργειαν ἐράνων ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ὀρφανοτροφείου ἐπιτροπῆς, κατὰ τὴν 25ην Μαρτίου 1924 πρὸς περίθαλψιν τῶν ὀρφανῶν πολέμου καὶ τῶν ἀπροστατευτῶν προσφυγοπαίδων.

Διορίζει

Ὡς μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης τὸν Φώτιον Ἰωάν. Κωστόπουλον, Νικόλαον Μοσχούτην, καὶ Γεώργιον Μαντζαβάκον Συμβολαιογράφον.

Ἀνατίθησι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος ψηφίσματος εἰς τὸν κ. Δήμαρχον Καλαμῶν.

Ὁ Πρόεδρος Π. Κοτσέας

Τὰ μέλη
Β. Παλαμάρας
Θ. Γ. Δούσης
Κωνστ. Χρυσικόπουλος
Θεόδ. Μοσχούτης

Σύμφωνα με το μητρώο που σώζεται στα ΓΑΚ Μεσσηνίας, το ΕΟΑΚ υποδέχθηκε τους πρώτους τροφίμους στις 15 Νοεμβρίου 1924. Αρχικά λειτούργησε σε ένα μισθωμένο κτήριο που βρισκόταν στη δυ-

τική πλευρά της πόλης, ιδιοκτησίας Παν. Μαγκουρίλου, έναντι 2.800 δραχμών μηνιαίως². Σύντομα όμως (την αμέσως επόμενη χρονιά) το ίδρυμα αντιμετώπισε πρόβλημα επάρκειας χώρων για τη φιλοξενία περισσότερων παιδιών. Η κατάσταση βελτιώθηκε στα τέλη του 1927, όταν η Διοικητική Επιτροπή αποφάσισε την άμεση μετεγκατάσταση του ιδρύματος σε ένα επίσης μισθωμένο οίκημα, στο κέντρο της πόλης («Πενταχώρι»). Επρόκειτο για ένα συγκρότημα κτηρίων το οποίο ανήκε στον Περικλή Παπαδόπουλο, έναντι 3.450 δραχμών μηνιαίως. Σήμερα στον ίδιο περίπου χώρο βρίσκεται το παλιό κινηματοθέατρο «Ηλέκτρα».

Η κατάσταση άλλαξε άρδην το 1929· ένας εύπορος Καλαματιανός προσέγγισε τις Αρχές και εκδήλωσε την επιθυμία να κληροδοτήσει στο ίδρυμα ένα μεγάλο μέρος της ακίνητης περιουσίας του. Επρόκειτο για τον Κωνσταντίνο Αναγν. Παπαδέα, ο οποίος είχε μεταναστεύσει στο παρελθόν στην Αμερική και είχε αποκτήσει μια σεβαστή περιουσία, την οποία εκμεταλλεύτηκε μόλις επέστρεψε στην Ελλάδα την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων (1912-1913). Τότε αγόρασε μια μεγάλη έκταση στην περιοχή «Γουρνά» (ανατολική παραλιακή ζώνη) και έχτισε εκεί μία διώροφη κατοικία για να στεγάσει την οικογένειά του (τρία αγόρια και τρία κορίτσια). Ωστόσο ο Παπαδέας φαίνεται πως είχε πολλά παράπονα από τη συμπεριφορά των παιδιών του προς τον ίδιο και τη σύζυγό του, κι έτσι αποφάσισε να αφήσει στο Ορφανοτροφείο Καλαμάτας ένα μεγάλο μέρος της περιουσίας του. Αρχικά επισκέφτηκε τον μητροπολίτη Χρυσόστομο Α' (Δασκαλάκη) και στη συνέχεια τον Νομάρχη, οι οποίοι τον κατηύθυναν επίσης προς τη συγκεκριμένη δωρεά. Η πρότασή του ήταν να διαθέσει στο ίδρυμα την οικία του και μαζί μ' αυτήν, έκταση τεσσάρων στρεμμά-

2. Στο βιβλίο της Εύης Ντινοπούλου (επιμ.) με τίτλο: «Το κλουβί και η φωλιά, το Εθνικό Ορφανοτροφείο Αρρένων Καλαμάτας (ΕΟΑΚ)» (έκδ. Μουσικού Σχολείου Καλαμάτας, Καλαμάτα 2012, σ. 20), σημειώνονται τα εξής για το θέμα από τα πρακτικά της Διοικητικής Επιτροπής του ιδρύματος: «*δια την εξεύρεσιν καταλλήλου οικήματος χρησιμοποιηθσομένου δι' Ορφανοτροφείον, η Επιτροπή εγκρίνει τα πρακτικά δημοπρασίας επ' ονόματι του Παναγιώτη Μαγκουρίλου μη υποβάλλοντος ετέρου αίτησιν περί χορηγήσεως οικήματος δια την προσφερθείσαν παρ' αυτού διά τον ως άνω σκοπόν οικίαν κειμένην εις το τέρμα της Δυτικής πλευράς της πόλεως των Καλαμών αντί μηνιαίου μισθώματος δραχμών δύο χιλιάδων οκτακοσίων θεωρεί ταύτην κατάλληλον δι' Ορφανοτροφείον Καλαμών ως τελείως ανταποκρινομένην εις τους σχετικούς όρους της διακηρύξεως, κρίνει συμφέρουσαν ταύτην και αναθέτει εις τον πρόεδρον αυτής την περαιτέρω ενέργειαν και μετά του ιδιοκτήτου σύναψιν του μισθωτηρίου συμβολαίου*».

των. Οι προϋποθέσεις όμως που έθετε ο Παπαδέας για τη δωρεά, αποτέλεσαν τότε ανυπέρβλητο εμπόδιο, που ανάγκασε τη Διοικητική Επιτροπή να αρνηθεί την πρότασή του και να τη χαρακτηρίσει μάλιστα σε συνεδρίασή της (4/1/1930) «ασύμφορον».

Η άρνηση της Διοικητικής Επιτροπής να αποδεχθεί τη δωρεά του Κ. Α. Παπαδέα, έθεσε ακόμη επιτακτικότερο το ζήτημα της εγκατάστασης του ιδρύματος σε προσφορότερο οίκημα. Οι χώροι που προτάθηκαν (οικία Τ. Μαργαρίτη στην πλατεία Ταξιαρχών και ένα «γήπεδον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Δημιόβης») δεν φαίνεται να πληρούσαν τις προϋποθέσεις που είχαν τεθεί, κι έτσι ανανεώθηκε το συμβόλαιο με τον Παπαδόπουλο, αυτή τη φορά αντί 5.200 δραχμών με ορισμένες βελτιώσεις των χώρων (15 Ιουνίου 1931).

Δυο χρόνια αργότερα, στις 25 Μαΐου 1933, ο Παπαδέας, παρουσία συμβολαιογράφου, συνέταξε τη διαθήκη του. Ήταν τότε 74 ετών, και φοβόταν πως ο θάνατος ήταν γι' αυτόν πολύ κοντά, όπως και έγινε (πέθανε έναν μήνα αργότερα). Όσον αφορά το τμήμα που αφορούσε το Ορφανοτροφείο Καλαμάτας, ο δωρεοδότης σημείωνε πως κληροδοτούσε στο ίδρυμα επτά περίπου στρέμματα καθώς και το σπίτι του, υπό τον βασικό όρο της προστασίας της συζύγου του εφ' όρου ζωής. Σε περίπτωση που το ίδρυμα έπαυε τη λειτουργία του, η διαθήκη προέβλεπε πως η περιουσία θα περιερχόταν στα Αλεξανδράκεια κληροδοτήματα, δηλαδή στη Μητρόπολη Μεσσηνίας³.

Παρότι τα νέα ήταν εξαιρετικά ευχάριστα για το ίδρυμα, χρειάστηκε πολύς καιρός για να μετεγκατασταθεί σε αυτόν τον χώρο. Τα παιδιά του Παπαδέα προσέβαλαν τη διαθήκη του πατέρα τους και

3. Βλ. Εύη Ντινοπούλου (επιμ.), *Το κλουβί και η φωλιά, το Εθνικό Ορφανοτροφείο Αρρένων Καλαμάτας (ΕΟΑΚ)*, έκδ. Μουσικού Σχολείου Καλαμάτας, Καλαμάτα 2012, σ. 28-29: «κληροδοτώ εις το ενταύθα Ορφανοτροφείον την υπόλοιπον περιουσίαν, ην όμως δεν θα δικαιούται να την πωλήση αλλά θα την καρπούται, άμα δε παύση τυχόν υφιστάμενον, θα περιέρχεται εις το Αλεξανδράκειον Νοσοκομείον, εάν όμως πάλιν ανασυσταθή το Ορφανοτροφείον θα επανέρχεται η περιουσία μου εις αυτό το Ορφανοτροφείον. Εν τω κτήματί μου δέον να αναγείρη κτήριον και χρησιμοποιεί τούτο διαρκώς προς στέγασιν των ορφανών και να αναγράφη εις τι μέρος και το όνομα του δωρητού. Επιθυμώ το Ορφανοτροφείον να κατασκευάση εν τω κτήματι ο θα περιέλθῃ αὐτῷ κατὰ τα ανωτέρω, ναῖδριον ἐπ' ονόματι των Ἀγίων Πάντων και να μεταφερθῶσι εν αὐτῷ τα οστά μου. Εάν ο ανωτέρω εγγονός μου (Κωνσταντίνος Ηλία Παπαδέας) ή οι ειδικοί και καθολικοί αὐτοῦ διάδοχοι θελήσουν να οικοδομήσουν το οικόπεδον ο αφήνω εις αὐτόν δεν θα δικαιούνται να το υψώσουν πέραν των τεσσάρων μέτρων. Εἰς εν δωμάτιον εκ της οικίας μου ήτις θα περιέλθῃ εις το Ορφανοτροφείον η σύζυγός μου Βασιλική θα ἔχῃ δικαίωμα να κατοική εν αὐτῷ και εάν η οικία μου γίνῃ Ορφανοτροφείον, το Ορφανοτροφείον να την τροφοδοτεί και να την εξυπηρετεί δια της υπηρεσίας του».

διεκδίκησαν το σύνολο της περιουσίας του. Ο Διευθυντής του Ορφανοτροφείου, συνεπικουρούμενος από τη Διοικητική Επιτροπή, αποφάσισε το καλοκαίρι του 1934 να διεκδικήσει με πιο δυναμικό τρόπο τη δωρεά, κι έτσι μετέφερε τα παιδιά για παραθερισμό εκεί. Το γεγονός προκάλεσε τη μήνι των γιων του εκλιπόντος και ένας νέος γύρος αντιπαράθεσεων ξέσπασε πάνω στο ζήτημα που είχε προκύψει. Στην επίσκεψη των παιδιών στο κτήμα, η οικογένεια Παπαδέα αντέδρασε δυναμικά, εμποδίζοντας την είσοδό τους. Η ώρα για την οριστική μεταφορά της έδρας του ιδρύματος εκεί, δεν είχε φτάσει ακόμα.

Στην πορεία, λίγο πριν την έκρηξη του πολέμου, οι αρμόδιοι θα γνωμοδοτήσουν περί της ακαταλληλότητας του χώρου για ένα τέτοιο ίδρυμα (κλιματικές συνθήκες, αμώδεις έδαφος κ.λπ.), αλλά όσες λύσεις προτάθηκαν ήταν ατελέσφορες.

Εν τέλει, στις 12 Φεβρουαρίου 1940, λίγους μήνες δηλαδή πριν τον ελληνοϊταλικό πόλεμο, οι δύο πλευρές ήρθαν σε συμβιβασμό· το ίδρυμα ανέλαβε την υποχρέωση να παραχωρήσει δύο στρέμματα επιπλέον στην οικογένεια Παπαδέα και ως αντάλλαγμα η οικογένεια παραιτήθηκε από τις διεκδικήσεις της. Ο πόλεμος όμως που ξέσπασε, ανέβαλε ξανά την οριστική λύση του προβλήματος.

Ακολούθησαν τα σκληρά χρόνια της Κατοχής και του εμφυλίου, όπου το Ορφανοτροφείο παρέμεινε όρθιο χάρη στις υπεράνθρωπες προσπάθειες του προσωπικού του.

Η δεκαετία του '50 βρήκε το ίδρυμα σε ακμή· το 1953 μάλιστα, στο πλαίσιο της αποϊδρυματοποίησης των παιδιών που φοιτούσαν σε αυτό, εγκαινιάστηκε η πολιτική της φοίτησής τους σε σχολεία της πόλης κι όχι σε ξεχωριστό σχολείο εντός των πυλών του ιδρύματος. Παράλληλα, στις 2 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους, πραγματοποιήθηκε η θεμελίωση του νέου κτηρίου στον χώρο που είχε δωρίσει ο Κ. Α. Παπαδέας. Στην αναμνηστική πλάκα που συνόδευσε την τελετή, μνημονεύονται τα ονόματα του βασιλιά Παύλου, του πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή, καθώς και της υπουργού Κοινωνικής Προνοίας Λίνας Τσαλδάρη και του Μεσσήνιου πολιτικού Ιω. Ψαρρέα. Η επιλογή της ημερομηνίας ήταν σαφώς επιλεγμένη με τέτοιον τρόπο, ώστε να συμπίπτει με την εορτή της πολιούχου της Καλαμάτας Υπαπαντής, με σκοπό να δοθεί μεγαλύτερη λαμπρότητα στην τελετή και να παραστούν περισσότεροι επίσημοι σ' αυτήν (παρόντες στην τελετή ήταν η υπουργός Κοινωνικής Προνοίας Λίνα Τσαλδάρη, ο υφυπουργός του ίδιου υπουργείου Ιω. Ψαρρέας, ο οικείος μητροπολίτης Χρυσόστομος και ο δήμαρχος της πόλης Παν. Καίσαρης).

Τον Ιούλιο του 1957 ξεκίνησαν οι εργασίες κατασκευής του κτηρί-

ου και το 1960 ολοκληρώθηκε η κεντρική πτέρυγα. Έτσι το καλοκαίρι του ίδιου έτους πραγματοποιήθηκε η οριστική μετεγκατάσταση των τροφίμων του ιδρύματος. Πέρασαν άλλα τέσσερα χρόνια για την επίσημη παράδοση των νέων κτηρίων· στις 20 Νοεμβρίου 1964 έγινε η τελετή παραλαβής-παράδοσης και το 1968 παραδόθηκε η νέα πτέρυγα των υπνωτηρίων.

Το 1973 το ίδρυμα μετονομάστηκε σε *Κέντρο Παιδικής Μέριμνας Καλαμών*, συνεχίζοντας τη λειτουργία του κανονικά, παρότι οι τρόφιμοί του μειώνονταν διαρκώς, με αποτέλεσμα το 1991 να κλείσει οριστικά.

Από τον Σεπτέμβριο του 1993 ένα τμήμα των εγκαταστάσεων αξιοποιήθηκε από το Υπουργείο Παιδείας για τη λειτουργία του 10ου Δημοτικού Σχολείου Καλαμάτας και το υπόλοιπο τμήμα λειτούργησε ως Μουσικό Σχολείο μέχρι το 2013.

Συνολικά στο ίδρυμα φιλοξενήθηκαν 1.057 παιδιά.

Γ. Το μητρώο τροφίμων του Έθνικού Όρφανοτροφείου Αρρένων Καλαμών (EOAK)

Το μητρώο τροφίμων του ιδρύματος μαζί με τα υπόλοιπα έγγραφα που αφορούν τη λειτουργία του, βρίσκεται κατατεθειμένο και φυλάσσεται στα ΓΑΚ Μεσσηνίας.

Από τα ορφανά παιδιά που φιλοξενήθηκαν στο Ορφανοτροφείο αυτό τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του, τα 77 προέρχονταν από τη Μικρά Ασία και την ανατολική Θράκη.

Στα μητρώα περιλαμβάνονται τα βασικά στοιχεία του κάθε παιδιού· το ονοματεπώνυμό του, τα ονόματα του πατέρα και της μητέρας, το έτος γέννησης, η ιδιότητά του, ο τόπος καταγωγής, ο τόπος προέλευσης, η διεύθυνση και το επάγγελμα του γονιού ή του κηδεμόνα, η χρονολογία εισόδου και εξόδου από το ίδρυμα, τα περιουσιακά στοιχεία (στο πλαίσιο της αποκατάστασης των προσφύγων μετά την έλευσή τους στην Ελλάδα), ιατρική γνωμάτευση και διαγωγή που επέδειξε κατά τη διάρκεια της παραμονής του και τέλος οι παρατηρήσεις που αφορούν συνήθως τον τρόπο με τον οποίο εξήλθε από το ίδρυμα (κατόπιν αιτήσεως του γονέα ή του κηδεμόνα ή ύστερα από τη συμπλήρωση του 16ου έτους της ηλικίας του).

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία τα αγόρια που φιλοξενήθηκαν στο ίδρυμα είχαν χάσει τον πατέρα τους σε ποσοστό 70% περίπου (55 περιπτώσεις), ενώ μόνο ένα ήταν «ορφανόν μητρός». Και τους δύο γονείς τους είχαν χάσει τα 21 από αυτά (ποσοστό 30% περίπου). Το γεγονός εκτός από φυσικό (ηλικιακή απόσταση ανδρών-γυναικών σε

έναν γάμο), ήταν και αποτέλεσμα της εξόντωσης του ανδρικού κατά κύριο λόγο πληθυσμού στη Μ. Ασία ή της υποχρεωτικής παραμονής τους στα περιβόητα τάγματα εργασίας (τουρκ. *amele taburlari*) υπό φρικτές συνθήκες διαβίωσης (βλ. πίν. 1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Οικογενειακή κατάσταση τροφίμων ΕΟΑΚ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Ορφανοί πατρός	55	71,4 %
Ορφανοί μητρός	1	1,3 %
Ορφανοί γονέων	21	27,3 %
ΣΥΝΟΛΟ	77	100%

Όσον αφορά τον τόπο καταγωγής, μπορεί κανείς εύκολα να διαπιστώσει πως δεν είχε ληφθεί ιδιαίτερη μέριμνα ώστε να υπάρξει κάποια, έστω στοιχειώδης, συνάφεια μεταξύ των φιλοξενούμενων. Η πλειοψηφία των παιδιών προερχόταν από τη Σμύρνη και την περιφέρειά της (18, δηλαδή περίπου το 1/4 του συνολικού αριθμού). Ακολουθούσε η περιοχή των Κυδωνιών (Αϊβαλί), με δέκα παιδιά (ποσοστό περίπου 13%) και η Κωνσταντινούπολη με οκτώ παιδιά και ποσοστό περίπου 10%. Από το Αϊδίνιο κατάγονταν άλλα επτά (ποσοστό 9%), όπως και από την ανατολική Θράκη. Πόντιοι ήταν μόλις τέσσερις (ποσοστό 5%), από τη Νικομήδεια, την Αττάλεια και το Ικόνιο από τρεις (ποσοστό 4% αντίστοιχα) και από δύο παιδιά από τη Φιλαδέλφεια και το μακρινό Ντιγιάρ Μπακίρ. Υπήρχαν και πολλές περιοχές από τις οποίες καταγόταν μόλις ένα αγόρι (Κύζικος, Σώμα Μαγνησίας, Καισάρεια, Νίκαια, Προύσα, Έφεσος, Φώκαια, Αλάτισσα, Σώκια, Χαλκηδόνα και Ουσάκ) (βλ. πίν. 2).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Τόπος καταγωγής τροφίμων ΕΟΑΚ

ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Επαρχία Σμύρνης	18	23 %
Κυδωνίες (Αϊβαλί)	10	13 %
Κωνσταντινούπολη	8	10 %
Ανατολική Θράκη	7	9 %
Αϊδίνιο	7	9 %

Πόντος	4	5 %
Νικομήδεια	3	4 %
Ικόνιο	3	4 %
Αττάλεια	3	4 %
Φιλαδέλφεια	2	2,5 %
Ντιγιάρ-Μπακίρ	2	2,5 %
Κύζικος	1	1,3 %
Σώμα Μαγνησίας	1	1,3 %
Καισάρεια	1	1,3 %
Νίκαια	1	1,3 %
Προύσα	1	1,3 %
Έφεσος	1	1,3 %
Φώκαια	1	1,3 %
Αλάτιστα	1	1,3 %
Σώκια	1	1,3 %
Χαλκηδόνα	1	1,3 %
Ουσάκ	1	1,3 %
ΣΥΝΟΛΟ	77	100%

Όσον αφορά το έτος γέννησης (στο μητρώο, παρότι υπάρχει η ένδειξη «Ηλικία», σημειώνεται μόνο το έτος γέννησης), παρατηρούμε έναν πληθωρισμό κυρίως κατά τα έτη 1913, 1914, 1915, 1916 και 1922 και μικρότερο αριθμό στα υπόλοιπα χρόνια. Συγκεκριμένα, το 1910 γεννήθηκε μόλις ένα αγόρι, το 1911 κανένα, το 1912 τέσσερα, το 1913 επτά, το 1914 οκτώ, το 1915 δεκατέσσερα, το 1916 δεκαέξι, το 1917 τέσσερα, το 1918 πέντε, το 1919 δύο, το 1920 τέσσερα, το 1921 τρία, το 1922 οκτώ και το 1926, ένα (βλ. πίνακα 3).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
Έτος γέννησης τροφίμων ΕΟΑΚ

ΕΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
1910	1	1,3 %
1911	-	-
1912	4	5,5 %
1913	7	9 %
1914	8	10,5 %

1915	14	18,5 %
1916	16	20,7 %
1917	4	5,5 %
1918	5	5,5 %
1919	2	2,5 %
1920	4	5,5 %
1921	3	4 %
1922	8	10,5 %
1926	1	1,3 %
ΣΥΝΟΛΟ	77	100%

Ενδιαφέρον έχει και ο τόπος προέλευσης· όταν αναφερόμαστε σ' αυτόν, δεν εννοούμε προφανώς τον τόπο καταγωγής (αυτός αναγράφεται σε προηγούμενη στήλη του μητρώου), αλλά τον τόπο στον οποίο τα παιδιά ζούσαν πριν εισαχθούν στο Ορφανοτροφείο Καλαμών. Τα μισά περίπου από τα παιδιά που φιλοξενήθηκαν στο ΕΟΑΚ προέρχονταν από την Καλαμάτα (31), ενώ μεγάλος αριθμός είχε την αφετηρία του είτε από το *Όρφανοτροφείο Ασθενών Παίδων Αθηνών* (15) είτε από το αντίστοιχο ίδρυμα της Ζαχάρως (*Όρφανοτροφείο Ολυμπίας*) με τον ίδιο αριθμό. Επίσης επτά παιδιά προέρχονταν από την Αθήνα, τρία από τον Πειραιά και ένα από αρκετές περιοχές της Ελλάδας (Θήβα, Αργίριο, Πάτρα, Τρίπολη, Ηράκλειο). Σε ένα ακόμη δεν αναγραφόταν στον τόπο προέλευσης καμία πόλη. Αναλύοντας τα δεδομένα, μπορούμε να διαπιστώσουμε πως το ΕΟΑΚ αρχικά λειτούργησε σχεδόν αποκλειστικά με παιδιά που προήλθαν από το *Όρφανοτροφείο Ασθενών Παίδων Αθηνών*. Από το ίδρυμα της Ζαχάρως (*Όρφανοτροφείο Ολυμπίας*) έφτασαν και τα δεκαπέντε παιδιά την ίδια ημέρα (16 Μαρτίου 1928). Η έλευση τόσο μεγάλου αριθμού αγοριών από ένα άλλο ίδρυμα, ενδεχομένως να σήμαινε τον εξορθολογισμό της λειτουργίας τους μέσω της παύσης λειτουργίας ή της αλλαγής των προδιαγραφών τους. Όσον αφορά τα προερχόμενα από την Καλαμάτα παιδιά, το πρώτο απ' αυτά εισήλθε στο ίδρυμα λίγες ημέρες μετά τη μαζική πρώτη είσοδο (20 Νοεμβρίου 1924) και εγκαινιάζει μια περίοδο όπου μητέρες που είχαν έρθει στην Ελλάδα μετά τη μικρασιατική καταστροφή και εγκατασταθεί μόνιμα στην Καλαμάτα, προσπαθούσαν να τοποθετήσουν προσωρινά στο ορφανοτροφείο της πόλης τα παιδιά τους, με σκοπό την εύρεση εργασίας για τις ίδιες και την εξασφάλιση ενός στοιχειώδους βιοτικού επιπέδου γι' αυτά (βλ. πίνακα 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Τόπος προέλευσης τροφίμων ΕΟΑΚ

ΤΟΠΟΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Καλαμάτα	31	40 %
Όρφανοτροφείον Άσθενών Παιδων Άθηνών	15	19,6 %
Όρφανοτροφείον Όλυμπίας (Ζαχάρω)	15	19,6 %
Αθήνα	7	9,1 %
Πειραιάς	3	4 %
Θήβα	1	1,3 %
Αγρίνιο	1	1,3 %
Πάτρα	1	1,3 %
Τρίπολη	1	1,3 %
Ηράκλειο	1	1,3 %
Δεν αναφέρεται	1	1,3 %
ΣΥΝΟΛΟ	77	100%

Από τους γονείς ή κηδεμόνες που αναφέρονται, οι μητέρες αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία (54), ενώ ακολουθούν με μεγάλη διαφορά οι αδελφές (2), οι θείοι (1) και οι θείες (3), οι γιαγιάδες (2) και οι ανάδοχοι (1). Υπάρχουν επίσης και εννέα πρόσωπα που είτε είναι συγγενείς (έχουν το ίδιο επώνυμο) είτε κάτι άλλο που δεν αναφέρεται όμως και σε πέντε περιπτώσεις υπάρχει κενό, το οποίο προφανώς σημαίνει πως δεν έχουν κανέναν άνθρωπο στη ζωή (βλ. πίνακα 5).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Γονείς/κηδεμόνες τροφίμων ΕΟΑΚ

ΓΟΝΕΙΣ/ΚΗΔΕΜΟΝΕΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Μητέρα	54	70 %
Αδελφή	2	2,6 %
Θείος	1	1,3 %
Θεία	3	3,9 %
Γιαγιά	2	2,6 %
Ανάδοχος	1	1,3 %
Άγνωστο πρόσωπο	9	11,7 %
Χωρίς γονέα/κηδεμόνα	5	6,5 %
ΣΥΝΟΛΟ	77	100%

Ο τόπος κατοικίας των προσώπων που είτε ήταν γονείς είτε κηδεμόνες των παιδιών, ποίκιλε, ανάλογα με την περίπτωση· η πλειοψηφία τους διέμενε στην Καλαμάτα (31), την Αθήνα (20) και τον Πειραιά (8). Οι υπόλοιποι κατοικούσαν σε διάφορα άλλα μέρη· στην Ξάνθη (1), τη Θήβα (2), την Πάτρα (2), την Κωνσταντινούπολη (1), το Αργίριο (1), την Τρίπολη (1), την Έδεσσα (1) και το Ηράκλειο (1), ενώ σε επτά περιπτώσεις δεν αναφέρεται τόπος διαμονής (βλ. πίνακα 6).

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Τόπος διαμονής γονέων/κηδεμόνων τροφίμων ΕΟΑΚ

ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΓΟΝΕΩΝ/ΚΗΔΕΜΟΝΩΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Καλαμάτα	31	40,2 %
Αθήνα	20	26 %
Πειραιάς	9	11,7 %
Θήβα	2	2,6 %
Πάτρα	2	2,6 %
Κωνσταντινούπολη	1	1,3 %
Αργίριο	1	1,3 %
Τρίπολη	1	1,3 %
Έδεσσα	1	1,3 %
Ηράκλειο	1	1,3 %
Ξάνθη	1	1,3 %
Χωρίς αναφορά	7	9 %
ΣΥΝΟΛΟ	77	100%

Στο μητρώο αναγράφονται και τα επαγγέλματα των γονέων/κηδεμόνων των παιδιών. Οι μητέρες των περισσότερων απ' αυτά ασχολούνταν με τις εργασίες του σπιτιού (οικιακά, 16). Υπήρχαν επίσης μητέρες πέντε παιδιών που εργάζονταν ως υπηρέτριες, δύο παιδιών ως νοσοκόμες, τριών παιδιών ως πλύντριες, ενός ως ράπτρια, ενώ υπάρχουν πολλές εκδοχές στο επάγγελμα των εργατριών (έξι εργάτριες, μία εργάτρια καπνού, μία εργάτρια ταπήτων). Οι άνδρες κηδεμόνες εργάζονταν ως κουρείς (1) και ως υπάλληλοι της Νομαρχίας (ένας κηδεμόνας δύο αγοριών). Ωστόσο το δείγμα δεν είναι χαρακτηριστικό, καθώς σε 39 περιπτώσεις δεν σημειώνεται το επάγγελμα του γονέα/κηδεμόνα (βλ. πίνακα 7).

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Επαγγέλματα γονέων/κηδεμόνων τροφίμων ΕΟΑΚ

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΓΟΝΕΩΝ/ ΚΗΔΕΜΟΝΩΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Οικιακά	16	20,7 %
Υπηρέτρια	5	6,5 %
Πλύντρια	3	4 %
Νοσοκόμος	2	2,6 %
Εργάτρια	6	8 %
Εργάτρια ταπήτων	1	1,3 %
Εργάτρια καπνού	1	1,3 %
Ράπτρια	1	1,3 %
Υπάλληλος	2	2,6 %
Κουρεύς	1	1.3 %
Χωρίς αναφορά	39	50,4 %
ΣΥΝΟΛΟ	77	100%

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ημερομηνία εισόδου των παιδιών στο Ορφανοτροφείο. Συγκεκριμένα, από τις 25 Νοεμβρίου του 1924 όπου έχουμε την πρώτη μαζική εγγραφή προσφυγόπουλων (19), μέχρι το τέλος του ίδιου έτους, εισάγονται συνολικά 26 παιδιά. Το 1925 εισήχθησαν 19 παιδιά (με μαζική εγγραφή στις 5 Απριλίου όπου διαπιστώνουμε οκτώ εισαγωγές), ενώ το 1926 και το 1927 οι εισαγωγές είναι ιδιαίτερα περιορισμένες (μόλις δύο το 1926 και μόλις τρεις το 1927). Το 1928 διαπιστώνουμε μια έκρηξη εισαγωγών (20) η οποία όπως αναφέραμε σε προηγούμενη ανάλυσή μας είναι δικαιολογημένη, καθώς προέρχεται από εισαγωγές παιδιών από το Ορφανοτροφείο Ολυμπίας που μάλλον έπαψε να λειτουργεί. Το 1929 επιστρέφουμε σε χαμηλούς αριθμούς (τρεις), με επόμενο έτος εισαγωγής να είναι το 1932 (μόλις δύο). Σε δύο περιπτώσεις δεν αναγράφεται έτος εισαγωγής (βλ. πίνακα 8).

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Έτος εισαγωγής τροφίμων ΕΟΑΚ

ΕΤΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
1924	26	33,6 %

1925	19	24,6 %
1926	2	2,6 %
1927	3	4 %
1928	20	26 %
1929	3	4 %
1930	-	-
1931	-	-
1932	2	2,6 %
Χωρίς αναφορά	2	2,6 %
ΣΥΝΟΛΟ	77	100%

Όσον αφορά τα έτη εξόδου από το ίδρυμα, είναι σε γενικές γραμμές μοιρασμένα· οι έξοδοι των τροφίμων ξεκινούν από το 1925 (3), αυξάνονται στη συνέχεια σε 9 το 1926, περιορίζονται σε 2 το 1927, αυξάνονται κάθετα τα αμέσως επόμενα δύο χρόνια (1928 και 1929) σε 14, για να ακολουθήσουν πτωτική πορεία στη συνέχεια (3 παιδιά το 1930, 6 το 1931, 3 το 1932, 2 το 1933, από ένα τα έτη 1934 και 1935, 2 το 1936 και 1 το 1937). Βέβαια υπάρχουν και 16 περιπτώσεις στις οποίες δεν αναγράφεται κανένα στοιχείο (βλ. πίνακα 9).

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Έτος εξόδου τροφίμων ΕΟΑΚ

ΕΤΟΣ ΕΞΟΔΟΥ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
1925	3	4 %
1926	9	11,8%
1927	2	2,6 %
1928	14	18,4%
1929	14	18,4%
1930	3	4 %
1931	6	6,7 %
1932	3	4 %
1933	2	2,6 %
1934	1	1,3 %
1935	1	1,3 %
1936	2	2,6 %
1937	1	1,3 %

Χωρίς αναφορά	16	21%
ΣΥΝΟΛΟ	77	100%

Πρόβλημα υπάρχει με τη διαγωγή των παιδιών, καθώς για τη μεγάλη πλειοψηφία τους (41) δεν υπάρχει καμία αναφορά. Οι περισσότεροι από τους υπόλοιπους έχουν διαγωγή κοσμία (19), ενώ άλλοι εννέα έχουν διαγωγή κοσμιωτάτη. Τριών ακόμη η διαγωγή χαρακτηρίζεται ως κακή και πέντε καλή (βλ. πίνακα 10).

ΠΙΝΑΚΑΣ 10
Διαγωγή τροφίμων ΕΟΑΚ

ΔΙΑΓΩΓΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Κοσμία	19	24,7 %
Κοσμιωτάτη	9	11,6 %
Κακή	3	4 %
Καλή	5	6,5 %
Χωρίς αναφορά	41	53,2 %
ΣΥΝΟΛΟ	77	100%

Τα επόμενα χρόνια έχουμε και πάλι εισαγωγές παιδιών προσφύγων, τα οποία όμως δεν μπορούμε να αναγνωρίσουμε ως τέτοια με βεβαιότητα. Στα μητρώα του ιδρύματος δεν αναγράφονται οι τόποι καταγωγής των ίδιων ή των γονέων τους, αλλά ο τόπος γέννησής τους που είναι κάποιο μέρος της Ελλάδας. Έτσι ο μόνος τρόπος για να υποθέσει κανείς πως πρόκειται για τέκνα προσφύγων, είναι το επώνυμό τους, χωρίς κι αυτό να αποτελεί σαφή ένδειξη για κάτι τέτοιο ή ο τόπος προέλευσης (π.χ. οι προσφυγικές συνοικίες του Βύρωνα ή της Καισαριανής).

Όπως και να 'χει όμως, η συμβολή του Εθνικού Ορφανοτροφείου Καλαμών στην επιβίωση (αρχικά) και στην επαγγελματική τακτοποίηση (στη συνέχεια) δεκάδων προσφυγόπουλων από τη Μικρά Ασία και την ανατολική Θράκη, υπήρξε σημαντικότερη και αξιολογότερη.

ΜΗΤΡΩΟΝ ΕΘΝΙΚΟΥ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟΥ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ (Π)

Α/Α	Α/Α ΕΜ.	ΟΝΟΜΑΤΑ		ΗΑΚΙΑ	ΕΛΘΟΝΤΕΣ	ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΕΙΝΗΣ	ΤΟΠΟΣ ΠΡΟΣΕΥΤΕΙΣΗΣ	ΑΝΕΞΙΓΟΝΙΣΜΟΣ	ΠΑΤΕΡΝΑΜ ΤΟΝ ΚΗΛ.
		ΠΑΤΡΟΣ	ΜΗΤΡΟΣ						
1	1	Κ.Α.	Ευαγγελία	1916 (1915)	Ορφανός πατέρας	Βέλγιο Κόστα	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Μίσηρ Σ.Δ. Νάτσιον Αποσταλάς Τραπεζών Αθηνών	Τραπεζοκ
2	2	Γ.Σ.	Αναστασία	1916	Ορφανός	Νιρβανό Σερβία	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Αβδολή Α.Τ. Νουκός Παιδική Αποσταλάς Αθηνών	Νουκός
3	3	Σ.Σ.	Αναστασία	1912	Ορφανός	Νιρβανό Σερβία	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Αβδολή Α.Τ. Νουκός Παιδική Αποσταλάς Αθηνών	Νουκός
4	4	Μ.Κ.	Ελένη	1911	Ορφανός πατέρας	40 Έκκλησιαν Αγ. Θεωτόν	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Μίσηρ Ε.Κ. Φανεροτροφείο Τ. Κορινθία Σερβία	Οικονομ
5	6	Γ.-Ιω.	Ολγία	1913	Ορφανός πατέρας	Παρά Πότσταν	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Μίσηρ Π.Α. Τζουκός Βελγικός 14 υπ. αρ. 42 Αθηνών	Οικονομ
6	7	Γ.-Ιω.	Γ.-Γ.	Γ.-Γ.	Ορφανός πατέρας	Νιρβανό	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Μίσηρ Γ.Π. Κολοκων	
7	8	Σ.Τ.	Αγγελίνα	1913	Ορφανός πατέρας	Φινλάνδία	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Μίσηρ Γ.Τ. οίκος Παιδ. Γ.	
8	9	Π.Ζ.	Νουκός	1913	Ορφανός	Ουγγαρία	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Οίκος Γ.Κ. Αθηνών	
9	11	Β.Γ.	Μαρία	1914	Ορφανός πατέρας	Σερβία	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Μίσηρ Μ.Γ. Πιλάγιον 16 Νέων Φαλλόπος	
10	12	Γ.Ν.	Χριστίνα	1913	Ορφανός	Γερμανία	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Μαρία Γ.Γ. Πιλάγιον Αθηνών	
11	13	Ν.Ν.	Χριστίνα	1915	Ορφανός	Γερμανία	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Μαρία Γ.Γ. Πιλάγιον Αθηνών	
12	14	Θ.Β.	Ολγία	1917	Ορφανός	Κομμουνισμός	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Οίκος Α.Α. Πάριος	
13	15	Α.Κ.	Αθηνά	1912	Ορφανός πατέρας	Κομμουνισμός	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Μίσηρ Α.Κ. Κομμουνισμός	
14	17	Σ.Σ.	Σοφία	1912	Ορφανός	Τουρκία Κομουνισμός	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών		
15	20	Κ.Γ.	Νικολέττα	1913	Ορφανός πατέρας	Κούλα Φινλάνδία	Αθηνών	Μίσηρ Α.Κ. Κομουνισμός 25 Αθηνών	Τραπεζοκ
16	21	Β.Β.	Ευαγγελία	1913	Ορφανός πατέρας	Τουρκία Μ. Ασία	Ορφανοτροφείο αρθ. παιδικών Αθηνών	Μίσηρ Ο.Β. 18-20 Σύνταγμα Νέος Κοκκινόπολις Πάριος	Οικονομ
17	23	Γ.Γ.	Ελένη	1916	Ορφανός πατέρας	Αρμενία	Αθηνών	Ε.Γ. Τζουκός Ορφανό Αθηνών	Πάριος
18	24	Ε.Κ.	Νουκός	1916/1915	Ορφανός	Βελγίον Μ. Ασία	Αθηνών	Ο.Κ. Αγ. Φιλόδοξα Ορφανό	Οικονομ
19	25	Μ.Τ.	Αναστασία	1916	Ορφανός	Ρουμανία Μ. Ασία	Αθηνών	Οίκος Γ.Κ. Βελγικός 15 Αθηνών	Οικονομ
20	26	Ν.Π.	Αθανασία	1914/1915	Ορφανός πατέρας	Νιρβανό	Κολοκων	Μίσηρ Α.Γ. Κολοκων	Τραπεζοκ
21	27	Χ.Γ.	Αθανασία	1915	Ορφανός πατέρας	Νιρβανό	Κολοκων	Μίσηρ Α.Γ. Κολοκων	Τραπεζοκ
22	29	Γ.Χ.	Αγγελίνα	1915	Ορφανός πατέρας	Αρμενία	Κολοκων	Μίσηρ Σ.Χ. Κολοκων	Τραπεζοκ

[illegible]

[illegible]

ΜΗΤΡΩΟ ΕΘΝΙΚΟΥ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟΥ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ (2)

Α/Α	Α/Α ΕΛΑΦ.	ΑΡ. ΕΠΙΤΡΑΦΟΥ ΕΝΤΟΜΕ ΕΙΣΑΓΕΙΝΕ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣΑΓΟΥ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΕΞΕΛΑΟΥ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ	ΓΝΩΜΑΤΕΥΣΕΣ ΕΛΑΤΟΥ	ΔΙΑΔΙΧΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
		127186	15/11/1924		Αρ. Αποφ. Νομοτ.β. Καλαμάς 13742 και 14425/1928. Δίχαρς Καλαμάς.	Τυφός 15/11/24	Κορυμιά	Αναγνώριση ότι της υπ' αριθ. 83 παρ. 1 της εισαγωγής ανήκει ως την οικογενειακή ιδιοκτησία.
1	1	127186	15/11/1924	9/2/1928		Τυφός 15/11/24	Κορυμιά	Αναγνώριση ότι της υπ' αριθ. 87 παρ. 1 της Δ. εισαγωγής.
2	2	127186	15/11/1924	26/9/1923		Τυφός 15/11/24	Κορυμιά	Μεταγραφή επί του Ομοσπονδιακού Γραφείου.
3	3	127186	15/11/1924	26/9/1923		Τυφός 15/11/24	Κορυμιά	Μεταγραφή επί του Ομοσπονδιακού Γραφείου.
4	4	127186	15/11/1924	31/3/1928		Τυφός 15/11/24	Κορυμιά	Εξήλθε κατόπιν αιτήσεως της μητέρας του και της σύζυγου της Δ. εισαγωγής.
5	5	127186	15/11/1924	7/5/1928		Τυφός 15/11/24	[...]	Αναγνώριση την 7ην Μαΐου 1928 κατόπιν αιτήσεως της μητέρας του και της σύζυγου της Δ. εισαγωγής.
6	6	127186	15/11/1924	15/2/1928		Τυφός 15/11/24	Κορυμιά	Εξήλθε κατόπιν αιτήσεως της μητέρας του και κατόπιν αιτήσεως της Δ. εισαγωγής.
7	7	127186	15/11/1924	11/1/1928		Τυφός 15/11/24	Κορυμιά	Εξήλθε κατόπιν αιτήσεως του και της σύζυγου της Δ. εισαγωγής.
8	8	127186	15/11/1924	7/10/1928		Τυφός 15/11/24	Κορυμιά	Αναγνώριση επί του Επαγγελματικού Στάθου Θεσσαλονίκης.
9	9	127186	15/11/1924	26/11/1928		Τυφός 15/11/24	Κορυμιά	Εξήλθε κατόπιν αιτήσεως παρά της Δ. Ε. της σύζυγου του α. της Π. δαδ της υπ' αριθ. 4311/11-26/27 αναγνωρίστην παλαιά.
10	10	127186	15/11/1924			Τυφός 15/11/24	Κορυμιά	Αναγνώριση ότι της υπ' αριθ. 8 παρ. 1 της Δ. εισαγωγής οις της οικογενειακής του.
11	11	127186	15/11/1924	14/2/1928		Τυφός 11/11/24	Κορυμιά	Εξήλθε κατόπιν αιτήσεως της θύρας του και κατόπιν αιτήσεως της Δ. εισαγωγής.
12	12	127186	15/11/1924	26/3/1923		Τυφός 15/11/24	Κορυμιά	Μεταγραφή επί του Ομοσπονδιακού Γραφείου.
13	13	127186	15/11/1924			Τυφός 27/11/24	Κορυμιά	Μεταγραφή επί του Ομοσπονδιακού Γραφείου. κατόπιν Δ. εισαγωγής, προς διαβιβασμό της οικογενειακής ιδιοκτησίας.
14	14	127186	15/11/1924	6/5/1927		Τυφός 11/11/24	Κορυμιά	Εξήλθε κατόπιν της υπ' αριθ. 5643-27 αιτήσεως της Δ. εισαγωγής και 16, 19 αναγνωρίστην και κατόπιν αιτήσεως της μητέρας του κατόπιν αιτήσεως.
15	15	127186	15/11/1924	3/9/1928		Τυφός 11/11/24	Κορυμιά	Εξήλθε κατόπιν Δ. εισαγωγής 2001/17-4-26 και 19/1/1928 Δ. εισαγωγής.
16	16	127186	15/11/1924		Αποφ. Νομοτ.β. Μονοτ.β. 13742 και 14427/1928 Δίχαρς Καλαμάς.	Τυφός 5/11/24	Κορυμιά	Αναγνώριση/αναγνώριση της υπ' αριθ. 96 παρ. 1 της Δ. εισαγωγής 96/7-4-30.
17	17	127186	15/11/1924	27/6/1924		Τυφός 12/11/24	Κορυμιά	Αναγνώριση/αναγνώριση της υπ' αριθ. 96 παρ. 1 της Δ. εισαγωγής.
18	18	127186	15/11/1924	27/6/1924		Τυφός 10/11/24	Κορυμιά	Αναγνώριση/αναγνώριση της υπ' αριθ. 96 παρ. 1 της Δ. εισαγωγής.
19	19	2001/10 Α Εισαγωγής.	20/11/1924	6/7/1928	Αποφ. Νομοτ.β. Μονοτ.β. 2001/10 Α Δίχαρς Καλαμάς.	Τυφός 6/11/24	Κορυμιά	Αναγνώριση/αναγνώριση της υπ' αριθ. 88 παρ. 1 της Δ. εισαγωγής.
20	20	2001/10 Α Εισαγωγής.	20/11/1924	17/2/1931	Αποφ. Νομοτ.β. Μονοτ.β. 2001/10 Α Δίχαρς Καλαμάς.	Τυφός 6/11/24	Κορυμιά	Αναγνώριση/αναγνώριση της υπ' αριθ. 88 παρ. 1 της Δ. εισαγωγής.

21	27	Συνολικά 10 Δ. επιταγές	1/12/1924	7/6/1926		Τμήτ. 14/11/24	Κορυμιά	Τυχόν αθέτως, διαρκούν όσον αναλογεί στην οφειλή, διατηρούν ισχύος Δ.Δ. και επιταγών Δ.Δ.
22	28	Συνολικά 10 Δ. επιταγές	1/12/1924	6/5/1928		Τμήτ. 17/11/24	Καδί	Ανεξωδότη αιτήματα της μνημείο, που κατέστη αναποτελεσματική Δ. επιταγή αριθ. 25
23	30	Συνολικά 10 Δ. επιταγές	1/12/1924				Καδί	Διατηρούν δυνάμει της εν' αριθ. 36 ημερώσεως Δ. επιταγής
24	31	Συνολικά 10 Δ. επιταγές	3/12/1924	7/11/1928		Τμήτ. 22/10/24		Ανεξωδότη εκ της ομογενούς του Δ.Δ. της εν' αριθ. 81 ημερώσεως της Δ. επιταγής
25	32	16/12/1924 9396	16/12/1924	6/3/1930	Αντ. Ν. Μ. 14427/1928 Δόμος Κακαβιάς			Διατηρούν δυνάμει της εν' αριθ. 96 ημερώσεως της Δ. επιταγής 467-5-30
26	34	Συνολικά 14-24-3-25 Δ. επιταγές	19/1/1925		Α.Ν.Μ. 14427/1928 Δόμος Κακαβιάς	Τμήτ. 15/1/25		Διατηρούν αιτήματα, αναρτηθέντα στον 1-1-1-81 αν. Δ. 107/20- 11-31
27	36	Συνολικά 33-14-12-34 Δ. επιταγές	3/2/1925					Διατηρούν δυνάμει της εν' αριθ. 98 ημερώσεως της Δ. επιταγής 98/27-3-30
28	38		17/5/1925	13/6/1929	Α.Ν.Μ. 14427/1928 Δόμος Κακαβιάς	Τμήτ. 12/5/25		Διατηρούν δυνάμει της εν' αριθ. 98 ημερώσεως της Δ. επιταγής 98/27-3-30
29	40	Συνολικά 14-24-3-25 Δ. επιταγές	26/2/1925	27/6/1929	Α.Ν.Μ. 20104/1928 Δόμος Κακαβιάς	Τμήτ. 26/2/24		Διατηρούν δυνάμει της εν' αριθ. 98 ημερώσεως της Δ. επιταγής
30	42	Συνολικά Δ. επιταγές 14-24-3-25	20/5/1925	10/5/1928		Τμήτ.		Εξαιτίας της αθέτου της μνημείο, που και κατέστη αναποτελεσματική Δ.Δ.
31	43	Συνολικά 10-25-11-24	31/5/1925	16/1/1928	Α.Ν.Μ. 27095/11-30	Τμήτ. 20/1/24		Εξαιτίας της αναποτελεσματικής του 17ου
32	44	Συνολικά Δ. επιταγές 14-24-3-25	3/4/1925	30/3/1928		Τμήτ. 19/1/25		Διατηρούν
33	46	Συνολικά Δ. επιταγές 14-24-3-25	5/4/1925	30/3/1928		Τμήτ. 19/1/25		Ανεξωδότη Δ.Δ. της εν' αριθ. 80 ημερώσεως της Δ. επιταγής
34	47	Συνολικά Δ. επιταγές 14-24-3-25	5/4/1925	27/6/1928	11199 Κακαβιάς	Τμήτ. 2/1/25		Διατηρούν Δ.Δ. της εν' αριθ. 98 ημερώσεως της Δ. επιταγής
35	48	Συνολικά Δ. επιταγές 14-24-3-25	5/4/1925	25/1/1928		Τμήτ. 4/12/24		Διατηρούν Δ.Δ. της εν' αριθ. 80 ημερώσεως της Δ. επιταγής
36	50	Συνολικά Δ. επιταγές 14-24-3-25	13/2/1925			Τμήτ. 4/3/24		Διατηρούν Δ.Δ. της εν' αριθ. 83 ημερώσεως της Δ. επιταγής
37	31	Συνολικά Δ. επιταγές 14-24-3-25	5/4/1925	6/7/1929	Α.Ν.Μ. 20104/1928	Τμήτ. 5/3/24		Διατηρούν Δ.Δ. της εν' αριθ. 86 ημερώσεως της Δ. επιταγής
38	52	Συνολικά Δ. επιταγές 14-24-3-25	5/4/1925	17/6/1932	Α.Ν.Μ. 20104/1928	Τμήτ. 5/3/24	Κορυμιά	Διατηρούν Δ.Δ. της εν' αριθ. 135 ημερώσεως της Δ. επιταγής
39	53	Συνολικά Δ. επιταγές 14-24-3-25	5/4/1925	1/11/1927		Τμήτ. 2/12/24	Καδί	Ανεξωδότη που Οφείλουν να αναρτηθούν Δ.Δ. Τεταγμένης επιστολής, αναρτηθείς το Δόμος, 100, 61
40	54	Συνολικά Δ. επιταγές 14-24-3-25	5/4/1925		Α.Ν.Μ. 27095/11-30	Τμήτ. 26/11/24		Ανεξωδότη που διατηρούν τη αιτήματα της μνημείο, αντιστ. - 14/5/291
41	55	Συνολικά Δ. επιταγές 14-24-3-25	28/5/1925	17/6/1929	18275 Εγνατία 1148 Δόμος Αδελφότητας	Τμήτ. 1/12/25		Διατηρούν Δ.Δ. της εν' αριθ. 86 ημερώσεως της Δ. επιταγής
42	56	Συνολικά Δ. επιταγές 15-14-2-25	28/6/1925	17/6/1929		Τμήτ. 29/4/25		Διατηρούν Δ.Δ. της εν' αριθ. 86 ημερώσεως της Δ. επιταγής
43	60	Συνολικά Δ. επιταγές 20-25-6-25	28/6/1925	11/6/1929		Τμήτ. 29/4/25	Κορυμιά	Εξαιτίας των στην Αθήνα ταπεινών ενόχλων, να αντιστοιχούν το 13 του της Αθήνας, που κατέστη αναποτελεσματική Δ.Δ.
44	61	Συνολικά Δ. επιταγές 27-16-10-25	16/10/1925	15/6/1931	Α.Ν.Μ. 14427/1928 Δόμος Κακαβιάς	Τμήτ. 27/7/25	Καδί	Διατηρούν αναρτηθείς κατέστη αναποτελεσματική της μνημείο, που

73	174	Αντ. Δ. Εμπειρίτης 86/2-4-1929	5/4/1929	7/10/1933	Αντ. Νεφ. Νικητής 20/04/1926 Καλαμάτα		Κορμας	Ευτυχισμένη κατένευ αμέσως Νίκης [...] γέννησέν την στις 10-1946 δυστυχώς δεν υπήρξε κατ' αρχήν 150 ασημένια, υπήρξε 1 χιμπερίτης υπήρξε 9-10-33
74	179	Αντ. Δ. Εμπειρίτης 86/2-7-1929	30/04/1928	23/8/1934	Αντ. Νεφ. Νικητής 27/05/15-1-30 Καλαμάτα			ΕΥΦΡΑΤΗΣ κατένευ αμέσως υπήρξε 100 ασημένια υπήρξε κατ' αρχήν 160/20-4-34 ασημένια, υπήρξε 1 χιμπερίτης
75	184	Αντ. Τ. Περσσανός 86/6/2-3-32	28/5/1932	30/6/1933	Δόξα, Περασμά, 7/1923	Υπόψ. 10-3-1932	Κορμακίτσης	Μετατέθηκε κατένευ 1 ασημένιο, 1 χιμπερίτης Κορμακί, δυστυχώς κατένευ υπήρξε κατ' αρχήν 147 ασημένια 1 χιμπερίτης
76	224	Α. Τ. Περσσανός 20/6/22-5-32	2/4/1932	30/8/1937	Δόξα, Αθήνας 5233/1/1926	Υπόψ. 11-3-1932	Καδή	δυστυχώς κατένευ 1 χιμπερίτης
77	225							

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑ

ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Γιάννης Πλεμμένος

58 Στο κείμενο αυτό θα ασχοληθούμε με ανέκδοτα δημοτικά τραγούδια από τη Μεσσηνία που αναφέρονται στη Μικρά Ασία και προέρχονται από την πλούσια συλλογή του Λαογραφικού Αρχείου (ΛΑ) της Ακαδημίας Αθηνών. Στα μικρασιάτικα τραγούδια θα μελετήσουμε τόσο ακριτικά και παραλογές όσο και θρήνους για την Άλωση της Πόλης και την καταστροφή της Σμύρνης που διαδόθηκαν από τους πρόσφυγες μετά την έλευσή τους στη Μεσσηνία στα 1922-3. Πριν προχωρήσουμε, αξίζει να σημειώσουμε ότι το ΛΑ ιδρύθηκε το 1918 από τον «πατέρα» της Ελληνικής Λαογραφίας Νικόλαο Πολίτη (με καταγωγή από το Ελαιοχώρι Μεσσηνίας) και υπήχθη στην Ακαδημία Αθηνών ευθύς μετά τη σύστασή της (1926). Σε αυτό υπηρέτησαν ως ερευνητές και διευθυντές μεγάλα ονόματα της Ελληνικής Λαογραφίας, όπως ο Στίλπων Κυριακίδης, ο Γ. Σπυριδάκης, ο Γ. Μέγας κ.ά. Από το 1950 και εξής το ΛΑ εμπλουτίζεται συνεχώς με οπτικοακουστικό υλικό, που προέρχεται από επιτόπιες αποστολές του επιστημονικού προσωπικού.

Εδώ θα επικεντρωθούμε στην πρώτη μουσική αποστολή σε Μεσσηνιακό έδαφος, που διεξήχθη στην επαρχία Πυλίας μεταξύ 16 Ιουλίου και 14 Αυγούστου 1964 από τον Σταύρο Καρακάση, βοηθό και συνεργάτη του κύριου μουσικού «συντάκτη» του ΛΑ και σπουδαίου πρωτοψάλτη Σπύρου Περιστερή¹. Η αποστολή του Καρακάση απέβλεπε στην περισυλλογή μουσικής ύλης μέσω ηχογραφήσεων σε ταινίες μαγνητοφώνου (μπομπίνες). Από την έρευνά του στα διάφορα

1. Βλ. Στ. Καρακάση, «Εκθεσις μουσικής αποστολής εις επαρχίαν Πυλίας (16 Ιουλ. - 14 Αυγ. 1964)», *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου*, τ. ΙΖ' (1964), Αθήνα 1965, σ. 204-217.

χωριά προήλθαν 386 ηχογραφήσεις φωνητικής και οργανικής μουσικής, ενώ τα κείμενα των τραγουδιών κατατέθηκαν στο τμήμα χειρογράφων (ΛΑ 2893). Η ύλη συμπληρώθηκε από 33 φωτογραφίες με πληροφορητές που συμμετείχαν στις ηχογραφήσεις. Οι ηχογραφήσεις του Καρακάση έλαβαν χώρα στις εξής περιοχές: Μεσοχώρι (7), Μεθώνη (29), Τάπια Μεθώνης (12), Ευαγγελισμός (54), Περιβολάκια (23), Φοινικούντα (34), Γριζόκαμπος (13), Λαχανάδα (16), Ζιζάνι (23), Καπλάνι (14), Χαρακοπιό (11), Χρυσοκελλαριά (39), Βασιλίτσι (80), Κορώνη (12) και Πεταλίδι (15).

Στις ηχογραφήσεις αυτές έλαβαν μέρος 106 τραγουδιστές και οργανοπαίκτες, όπως ο ημιεπαγγελματίας βιολιστής Αθαν. Καλογερόπουλος (Μεθώνη), ο Γ. Κανελόπουλος που έπαιξε σαντούρι (Μεσοχώρι), ο Νικ. Σπάλλας που έπαιξε βιολί (Χαρακοπιό) και ο Ηλίας Μοσσός που έπαιξε φλογέρα, την οποία μάλιστα είχε κατασκευάσει ο ίδιος (Ευαγγελισμός)². Στις ηχογραφήσεις έλαβαν μέρος κάποιοι ηλικιωμένοι πληροφορητές, όπως οι Δημήτριος Τσόκας από το Καπλάνι και Τασώ Σπάλα από την Κορώνη (αμφότεροι 94 ετών). Ο Καρακάσης αναφέρεται και στην έφεση της νεότερης γενιάς στο δημοτικό τραγούδι (ανάμεσα στους ερμηνευτές, συγκαταλέγεται και μια οκτάχρονη κοπελίτσα). Ας σημειωθεί ότι ο ίδιος ο Καρακάσης είχε γεννηθεί στην Κωνσταντινούπολη (αν και μεγάλωσε στην Αίγυπτο) και έτρεφε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μικρασιατική μουσική³.

Αρχίζουμε από το Ζιζάνι, έναν ημιορεινό οικισμό που ανήκει σήμερα στην κοινότητα Καπλανίου. Ας σημειωθεί ότι κάποια από αυτά τα τραγούδια απαντούν και στην προγενέστερη καταγραφή της Γ. Ταρσούλη στην περιοχή (1938-1939), αν και χωρίς παρένθετο υλικό (π.χ. τσακίσματα). Μια τέτοια περίπτωση είναι το ακριτικό «του αλόγου του Κωσταντή» από τη φωνή του Βασίλη Γούλα (71 ετών), ένα καθιστικό τραγούδι με τριημίστιχη στροφή και τσακίσματα στο τρίτο ημιστίχιο (σ. 135). Η μελωδία αναπτύσσεται στο διατονικό τρόπο του Λα (Κε), έχει μικρή έκταση με ενδιάμεσες στάσεις στην υποτονική (Σολ) και είναι σε ελεύθερο ρυθμό⁴. Το τραγούδι είχε καταγραφεί

2. Ο Καρακάσης αποδίδει την έλλειψη αρκετών οργανοπαικτών στη διάδοση της μουσικής μέσω του ραδιοφώνου και των δίσκων γραμμοφώνου, αλλά και στον περιορισμό των λαϊκών εορταστικών εκδηλώσεων (πανηγύρια, γάμοι κλπ.).

3. Ο πατέρας του, Ζαφείρης Καρακάσης, γόνος μουσικής οικογένειας, ήταν γνωστός βιολιστής στην Κων/πολη με το παρατσούκλι «το Αηδόνι της Ανατολής» και μετά την εξέγερση των Νεότουρκων έφυγε κρυφά με την οικογένειά του στην Αίγυπτο.

4. Για τους τρόπους και ρυθμούς της ελληνικής δημοτικής μουσικής, βλ. Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, επιμ. Γ. Σπυριδάκης - Σπ. Περιστέρης, τ. Γ', Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 1968, σ. κα'-λε'.

από την Ταρσούλη στην Κορώνη και το Βασιλίτσι⁵ - η τελευταία παραλλαγή, με τη Βασιλική Μάραντου, είναι δημοσιεύτη⁶ και έχει τον ίδιο σχεδόν οργανικό στίχο με αυτόν του Καρακάση (με εξαίρεση το πρώτο ημιστίχιο). Σύμφωνα με την υπόθεση, ο Κωσταντής, αν και νυμφευμένος, επιδίδεται σε ερωτικές κατακτήσεις, αλλά τελικά προδίδεται από το άλογό του⁷:

Για ιδές τον-ε πώς περπατεί του Κωσταντάκη ο μαύρος

Πόχε τη σέλα, *βρε Κώστα*, τη χρυσή

Πόχε τη σέλα τη χρυσή και τη μαλαματένια

Κι όσα κορτσάκια, *βρε Κώστα*, τόειδανε

Κι όσα κορτσάκια τόειδανε ν-ούλα φιλί του δώσαν

Κι ένα κορτσάκι, *βρε Κώστα*, ροδινό

Κι ένα κορτσάκι ροδινό δε μπόρ' να το γελάσει.

Κι απάνω τόνε γέλασε και θέλ' να το φιλήσει,

Ο μαύρος εχλιμίντρησε απ' το σταυλί δεμένος.

Φυλάξου κόρη δυνατά, μη σε φιλήσ' ο Κώστας.

Ο Κώστας είν' αλαργινός, ο Κώστας είναι ξένος.

Σε άλλο τραγούδι, από τον Νικ. Γαλανόπουλο (81 ετών)⁸, που ανήκει στις παραλογές «της βασιλοπούλας και του γιου του ρήγα», εμφανίζεται ένα ρηγόπουλο που πολιορκεί την όμορφη Σταυρούλα εν πλω, υποσχόμενος να της χαρίσει όποια φρεγάδα επιθυμεί, αλλά απωθείται ευγενικά από αυτήν (σ. 142). Η υπόθεση περιστρέφεται γύρω από την πολεμική σύγκρουση βασιλοπούλας με βασιλόπουλο, το οποίο η πρώτη καταφέρνει να νικήσει και να σκλαβώσει⁹. Η μελωδία του τραγουδιού

5. Βλ. *Λαογραφικά σύμμεκτα της Κορώνης Μεσσηνίας από τις συλλογές (1938-1938) της Γεωργίας Ταρσούλη*, επιμ. Ιωάννης Πλεμμένος, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών - Μανιατάκειον Ίδρυμα, 2011.

6. «Θε μου, πώς να καμάρωνε του Κωσταντάκη ο μαύρος...» (1159B', σ. 91). Στην παραλλαγή από την Κορώνη («Για ιδές πώς εκαμάρωνε...»), το κορίτσι που συναντά ο Κωσταντής είναι από τη Λειβαδιά. Βλ. Γ. Ταρσούλη, *Μωραϊτικά Τραγούδια*, Αθήνα: Εστία, 1976, σ. 67, αρ. 94.

7. Βλ. *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τ. Α', επιμ. Γ. Σπυριδάκης - Γ. Μέγας - Δ. Πετρόπουλος, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 1962, σ. 95-97.

8. Ο Ν. Γαλανόπουλος ήταν πατέρας του αείμνηστου Χρήστου Γαλανόπουλου, απόστρατου αξιωματικού της Τουριστικής Αστυνομίας και δεινού ερμηνευτή φλογέρας, τον οποίον ηχογράφησα κατά την ημετέρα εντεταλμένη αποστολή στην περιοχή (2010).

9. Βλ. Ακαδημία Αθηνών, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τ. Α', σ. 471-2.

χτίζεται στο διατονικό τρόπο του Ρε (Πα) και σε επτάσημο ρυθμό. Ο ασματικός αυτός τύπος καταγράφεται στη Μικρά Ασία προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα από τον Μενέλαο Φιλανθίδη (Μένο Φιλήντα)¹⁰:

Καράβ' ήτανε, καράβ' ήταν κι αρμένιζε
Καράβ' ήταν κι αρμένιζε στη μέση του πελάγου.

Σταυρούλα, καλέ Σταυρούλα το τιμόνιζε
Σταυρούλα το τιμόνιζε και δένει, τ' αρμενίζει.

Ρηγό- καλέ ρηγόπουλο την πάει κοντά
Ρηγόπουλο την πάει κοντά, κοντά περικαλώντας.

Δος μας, Σταυρούλα το φιλί και πάρε μια φεργάδα
Θέλεις την καταπράσινη, θέλεις την τη γαλάζια.
Καλός είσαι, ρηγόπουλο, άσχημα κουβεντιάζεις
Ν-εδώ 'ναι η μαύρη θάλασσα, βουλιάζουν τα καράβια.
Άσε να βγούμε σε στεριά, να πιάσομε λιμάνι
Τότε σου δίνω το φιλί, δική σου κι η φεργάδα.

Άλλο ένα τραγούδι Μικρασιάτικης «καταγωγής» («Δεν σου τό-
ειπα, παντρεμένη στο γιαλό μην κατεβείς...») είναι διασκευή του
γνωστού ημιαστικού σκοπού («Στόπα και στο ξαναλέω στο γιαλό
μην κατεβείς...»). Ερμηνεύτηκε από τον Δημ. Μίχο (59 ετών)¹¹ και
κάθε στροφή περιέχει έναν δεκαπεντασύλλαβο τροχαϊκό στίχο,
που διευρύνεται με την προσθήκη ενός επτασύλλαβου τροχαϊκού
γυρίσματος («κουμπαρούλα μου, να ζεις/γλυκειά») ομοιοκατάληκτου
με το δεύτερο ημιστίχιο (σ. 138). Το τραγούδι περιγράφεται από τον
Καρακάση ως «διπλός χορός» (σε τετράσημο και εξάσημο ρυθμό). Σε
άλλη παραλλαγή από τη Γορτυνία συναντάμε ένα λίγο διαφορετικό
αλλά ισομετρικό τσάκισμα («Κωσταντίνα μου, να ζεις») σε επτάσημο
ρυθμό¹². Στο τραγούδι, μια νέα προειδοποιείται (αλληγορικά;)

10. Βλ. μια παραλλαγή από την Κύζικο της Μικράς Ασίας («Βασιλοπούλα σκάρω-
νε μιαν όμορφη γουλέτα...» στο: Μ. Φιλήντας, *Η φωνή των Κυζικηνών ήτοι γλωσσικά
ανάλεκτα Αρτάκης Πανόρμου και των πέριξ*, 1894, σ. 257

11. Ο Δ. Μίχος ή Δημήτρakas είχε παρακολουθήσει το Σχολαρχείο και πέθανε σε
ηλικία 93 ετών, ενώ η γυναίκα του απεβίωσε το 2010 σε ηλικία 98 ετών. Τα παιδιά
τους μετανάστευσαν πριν από 50 χρόνια στον Καναδά, όπου ασχολήθηκαν με διά-
φορες επιχειρήσεις, αλλά δεν εγκατέλειψαν τη μουσική (ο Τάκης είχε μεγάλο κουρείο
στο Μόντρεαλ και έπαιζε βιολί, ενώ ο γιος του παίζει ακορντεόν).

12. «Στο είπα μία, στο είπα δυο, στο γιαλό μην κατεβείς, Κωσταντίνα μου, να
ζεις...». Βλ. Δημ. Κυριακόπουλος, *170 Γορτυνιακά Δημοτικά Τραγούδια*, Αθήνα: Εται-
ρεία Πελοποννησιακών Σπουδών, 1992, σ. 346-7.

να φυλάγεται από τη φουρτούνα του γιαλού, αλλά αψηφά την προειδοποίηση αντιτείνοντας τη δεινότητά της στην κολύμβηση αλλά και τη θεϊκή βοήθεια:

Δεν σου τό-ειπα παντρεμένη
Δεν σου τό-ειπα παντρεμένη
Στο γιαλό μην κατεβείς

Κουμπαρούλα μου, να ζεις.

Ωρέ κι ο γιαλός φέρνει φουρτούνα
Κι ο γιαλός φέρνει φουρτούνα
Και σε πάρει και χαθείς
Κουμπαρούλα μου, να ζεις.

Κι αν με πάρ' πού θα με πάει
Κι αν με πάρ' πού θα με πάει
Κάτου στα βαθιιά νερά
Κουμπαρούλα μου γλυκειά....

Βάζω το κορμί μου βάρκα (2)
Τα χεράκια μου κουπιιά
Κουμπαρούλα μ' σ' αγαπά.

Το μαντήλι μου πανάκι (2),
Ώστε νάβγω σε στεριά
Βόηθα, Χριστέ και Παναγιά.

Ερχόμαστε σε μια ενδιαφέρουσα παραλογή που ηχογραφήθηκε από τον Καρακάση στη Φοινικούντα με τη φωνή του Δημ. Πετρουλάκη (30 ετών). Πρόκειται για το ξακουστό τραγούδι «του νεκρού αδερφού»,

που εδώ περιγράφεται ως τραγούδι «της Αρετής» (σ. 164), από την ομώνυμη ηρωίδα, την οποία το πρώτο από τα εννιά αδέρφια δέχεται να παντρεύσει στα ξένα μετά από το σχετικό προξενιό. Στην περίπτωση μας όμως, η παραλογή ανοίγει με στίχους από ένα τραγούδι του Χάρου, πιθανώς λόγω της κατάληξης του τραγουδιού, που είναι ο θάνατος του μεγάλου αδερφού και της μάνας, μετά την «νεκρανάσταση» του πρώτου και την επιστροφή της ξενιτεμένης αδερφής¹³. Ο πληροφορητής δήλωσε ότι το τραγούδι «το έμαθε από τον πατέρα του», γεγονός που δικαιολογείται λόγω της μικρής του τότε ηλικίας (γεν.1934). Ο στίχος έχει αρκετά τσακίσματα και επαναλήψεις, ενώ η μελωδία έχει ανατολίτικο άκουσμα (μακάμ Σαμπάχ).

Ο χάρος ε-, ο χάρος εβουλήθηκε να μπει σε πε- σε περιβόλι
Να βάλει νιες, *ωρέ μάννα*, να βάλει νιες για λείμονιές,

Να βάλει νιες, να βάλει νιες για λείμονιές, γέρους για κυ- για κυπαρίσσια
Να βάλει και μικρά, να βάλει και μικρά παιδιά.

Να βάλει και, να βάλει και μικρά παιδιά, πολόκλαρα, πολόκλαρα για φράχτες
Μια μάννα 'χε, *ώρε μάννα*, μια μάννα 'χε εννιά υγιούς

Μια μάννα 'χε, μια μάννα 'χε εννιά υγιούς και μία δι- και μία διχατέρα
Και προξενιό, *ώρε μάννα*, και προξενιό της στέλνανε.

Άλλο τραγούδι που ηχογράφησε ο Καρακάσης στο Καπλάνι είναι η γνωστή παραλογή του κάστρου της Ωριάς («Όλα τα κάστρα τα είδα...») που ερμηνεύτηκε από τον Νικ. Τσόκα (56 ετών)¹⁴. Στο τραγούδι κεντρικό πρόσωπο είναι η Ωριά, δηλ. μια ωραία κόρη, την οποία εξαπατά ένα «Τουρκάκι» (ή καλογεράκι) μεταμφιεσμένο σε φτωχή γυναίκα και την πείθει να του επιτρέψει να μπει στο κάστρο όπου εκείνη διαμένει (σ. 147)¹⁵. Το περιστατικό έχει συνδεθεί με την κατάληψη του Αμορίου (σήμερα στην επαρχία Αφιδών-Καραχισάρ) από τους Άραβες το 838, που συντελέστηκε με προδοσία, όταν ένας Άραβας μεταμφιέστηκε σε καλόγερο και μπήκε στο κάστρο, όπου σκότωσε 40

13. Για περισσότερα βλ. *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τ. Α', 1962, σ. 309-319.

14. Ο Νικόλαος Τσόκας, απόφοιτος Σχολαρχείου και καθαρευουσιάνος, ήταν επί χρόνια γραμματέας στο Καπλάνι και απέκτησε μια κόρη που είναι δικηγόρος. Βλ. πιο κάτω την παραλλαγή του από το Βασιλίτσι (σ. 216), όπου και σχετική αναφορά.

15. Για την υπόθεση και τις παραλλαγές, βλ. *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τ. Α', 1962, σ. 88-92.

μοναχούς και απήγαγε την κόρη του φρούραρχου¹⁶. Το τραγούδι, που είναι σε ελεύθερο ρυθμό και το διατονικό τρόπο του Λα (Κε), έχει δομή τριημίστιχη με αρκετά τσακίσματα (επιφωνήματα και επαναλήψεις λέξεων). Ο στίχος του είναι ο ιαμβικός δωδεκασύλλαβος (αγαπημένος στίχος των βυζαντινών) με τομή μετά την έβδομη συλλαβή. Το τραγούδι είχε καταγραφεί δυο φορές από την Ταρσούλη στο Βασιλίτσι (1938)¹⁷:

Όλα τα κάστρα τα είδα κι όλα τα, κι όλα τα ηύρα
 Σαν της Ωριάς το κάστρο, κάστρο δεν, κάστρο δεν ηύρα
 Γύρω, γύρω 'χε μάντρα, μαρμαρό- μαρμαρόχτιστο
 Μα 'χε ασημένιες πόρτες κι αργυρά, κι αργυρά κλειδιά¹⁸
 Τούρκοι το πολεμούνε χρόνια δώ- χρόνια δώδεκα,
 Δεν μπόρααν να το πατήσουν δίχως προ- δίχως προδοσιά.

Περνάμε στις ηχογραφήσεις του Καρακάση στο Χαρακοπιό, που αποτελούνται κυρίως από γνωστά ανά το πανελλήνιο τραγούδια, γεγονός που μπορεί να εξηγηθεί από το ότι μεταπολεμικά είχε εγκατασταθεί γραμμόφωνο σε κεντρικό παντοπωλείο του χωριού, που αναμετέδιδε δημοφιλή άσματα. Εντούτοις, ο Καρακάσης κατάφερε να ηχογραφήσει ένα τραγούδι για την καταστροφή της Σμύρνης («Η Σμύρνη κι αν εκάηκε...») από τη Μέλπω Βυτινιώτου, η οποία δήλωσε πως «το έμαθε από πρόσφυγας της Σμύρνης μετά την καταστροφή του 1922» (σ. 172-3). Η Βυτινιώτου εργαζόταν τότε ως νεωκόρος στον ναό της Παναγίας της Ελεήστριας στην Κορώνη και πιθανόν να είχε συναντήσει τους πρόσφυγες που θα είχαν έρθει ως προσκυνητές¹⁹. Η μελωδία του τραγουδιού είναι σε εννεάσημο ρυθμό και στο διατονικό τρόπο του Ρε (σε έκταση οκτάβας) και συγκροτείται από δύο κύριες στροφές και ρεφραίν,

16. Για το θέμα βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκης, «Το δημώδες άσμα «του Κάστρου της Ωριάς»: Σχέσις αυτού προς την Άλωση του Αμορίου τω 838 υπό των Αράβων», *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου*, τ. 13/14 (1960-61), 1962, σ. 3-34.

17. Βλ. τη μια παραλλαγή της Ταρσούλη (1159Β', σ. 154): «Ούλα τα κάστρα τα ηύρα, άντε, ούλα τα κάστρα τα είδα κι ούλα τα 'δειρα κι ούλα τα, κι ούλα τα-να 'δειρα...». Η άλλη παραλλαγή (1159Γ', σ. 127) δημοσιεύτηκε από την Ταρσούλη (*Μυραϊτικά Τραγούδια*, 1976, σ. 68, αρ. 95).

18. Πρβλ. μια παραλλαγή του τρίτου στίχου που ηχογράφησε ο Καρακάσης στο Βασιλίτσι από τους Βαγγέλη και Παναγιώτη Γεωργαράκη (σ. 216): «Να 'χ' ασημένιες πόρτες κι αργυρά πυργιά».

19. Η Μέλπω Βυτινιώτου ήταν μια ηλικιωμένη πάμπτωχη γυναίκα, η οποία διέμενε στο υπόγειο της πατρικής κατοικίας της που είχε αναγκαστεί να πουλήσει μετά τον εμφύλιο. Στην κυρά-Μέλπω την «κλησάρισσα» αναφέρεται και ο αείμνηστος Φώτης Λίτσας, Κορώνη: *Η προσωπογραφία μιας πολιτείας*, Αθήνα: Σύνδεσμος των Απανταχού Κορωναίων, 1983, σ. 258.

ενώ παραλλαγές του έχουν ηχογραφηθεί και σε άλλες περιοχές²⁰:

Η Σμύρνη κι αν εκάηκε κι αν έγινε μυργιάνι [βεράνι]²¹
Η Σμυρνιοπούλα να 'ν' καλά κι αυτός που θα την πάρει.

Σμύρνη μου, μη μετανοείς, αχ, μην ξανακάνεις δώθε
Γιατί μου τα σφαλίσανε παράθυρα και πόρτες (δics).
Σμύρνη μου, το μαντήλι σου μη τον παρατινάξεις
Γιατί θα 'ρθει ένας καιρός, Σμυρνιά μου, ν' αποθάνεις (δics).

Σμύρνη μου, μη μετανοείς, αχ, μην ξανακάνεις δώθε
Γιατί μου τα σφαλίσανε παράθυρα και πόρτες (δics).

Η Σμύρνη κι αν εκάηκε
Δόκιμος

Τραγουδά: Πάπας - Θανάσης Παρασχαράκης
Καταγραφή: Ν. Μουσιλάκης
Κωδικός: ΜΔ0997_13

Α 184

Η Σμύρ - νη κι αν εκά - ης - ης -

κι αν έ - γι - νε - βε - ρι - ανι -

μου Σμύρ - νη - ποί - λει να 'ν' κα - λή

παι - θει την ζα - νια - κι αν έ - γι - νε -

Στις ηχογραφήσεις που έκανε ο Καρακάσης στη Χρυσοκελλαριά περιλαμβάνονται αρκετά γνωστά τραγούδια, όπως το καθιστικό του κάστρου της Ωριάς («Ούλα τα κάστρα είδα...») (σ. 176) και το χορευτικό της Αναστασιάς («Το βλέπεις κείνο το βουνό...») (σ. 183). Ένα λιγότερο γνωστό τραγούδι, όπου αναφέρεται η Πόλη, είναι η παραλογή του νεαρούπραματευτή που πέφτει θύμα ληστείας και λίγο πριν πεθάνει ανακαλύπτει πως ο αρχιληστής είναι ο χαμένος αδελφός του²². Η ηχογράφιση του Καρακάση, από τον Παναγ. Καραμήτσο, είναι

20. Βλ. τη μουσική μεταγραφή που ακολουθεί από τη φωνή του παπά-Θανάση Παρασχαράκη από το Δέκαρχο της Ξάνθης (2016). Πηγή: Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας «Λίλιαν Βουδούρη» - Σύλλογος Οι Φίλοι της Μουσικής.

21. Βεράνι: Ερείπιο, ερειπωμένο σπίτι, οικόπεδο άχτιστο, το οικόπεδο που απομένει όταν ένα σπίτι έχει καεί ή πέσει (λέξη αραβικής προέλευσης που πέρασε στα τουρκικά ως *vira*, *vira*ne).

22. Για την υπόθεση και τις παραλλαγές, βλ. *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια*, τ. Α', 1962, σ. 385-7. Ο Νικ. Πολίτης, στηριζόμενος στο ότι οι συγκρουόμενοι ήταν παλαιότερα αδελφοί πολεμιστές, συμπεραίνει ότι το τραγούδι σχετίζεται με ομόθεμα άσματα του ακριτικού κύκλου.

σε ελεύθερο ρυθμό και στο διατονικό τρόπο του Λα (σ. 201). Το τραγούδι είχε καταγραφεί και από την Ταρσούλη δυο φορές, στο Βασιλίτσι (1159Δ', σ. 23) και στο Ζιζάνι (1378Α', σ. 121)²³. Ο οργανικός στίχος (σε τριημίστιχες στροφές) έχει τσακίσματα και επαναλήψεις (που εμφανίζονται με κάποια ασυνέπεια). Στην ηχογράφηση του Καρακάση (καθώς και στην παραλλαγή της Ταρσούλη από το Ζιζάνι) η αιτία για το ξεστράτισμα της μούλας στην οποία επιβιβάζει ο παραματευτής, είναι ότι ο αναβάτης της αποκοιμείται (κάτι που παραλείπεται στην παραλλαγή από το Βασιλίτσι):

Μικρό παραματευτόπουλο ξεβγαίνει από την Πόλη
Αιντε, φέρνει μουλά- μουλάρια δώ- μωρέ, δώδεκα
Φέρνει μουλά- μουλάρια δώδεκα, λογάρι φορτωμένα
Αιντε, λογάρι και, παιδιά, χρυσά- και χρυσαφικό

Λογάρι και χρυσαφικό κι άλληπραμάτια ακόμα
Αιντε, στη μούλα στη, παιδιά, χρυσό, στη χρυσόμουλα

Στη μούλα στη χρυσόμουλα αφέντης πάει καβάλα
Αιντε, κι ο νιος αποκοιμή- 'ποκοιμήθηκε

Κι ο νιος αποκοιμήθηκε στις μούλας τα καπούλια
Κι ακούει τη μούλα να βογγάει, να βαριαναστενάζει.
Τ' έχεις, βρε μούλα και βογγάς και βαριαναστενάζεις;
Αφέντη, παραδρόμησα κι απ' άλλον δρόμο πάγω,
Πήρα το δρόμο των κλεφτών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι ηχογραφήσεις του Καρακάση από το Βασιλίτσι, μια περιοχή με αρκετά υψηλό μουσικό αισθητήριο, αν κρίνει κανείς από την ποσότητα των ηχογραφήσεων (80) και από την ποιότητα των τραγουδιστών. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι ανάμεσα στους ερμηνευτές συγκαταλέγεται ο τότε πρόεδρος του χωριού Παναγ. Γεωργαράκης (38 ετών), με τον οποίον ξεκινά η ηχογράφηση²⁴. Ανάμεσα στα τραγούδια που ηχογράφησε ο Καρακάσης είναι το ακριτικό «Ο Κωσταντάκης ο μικρός...» (σ. 235-236) που ερμηνεύτηκε από τους Ν. Λυμπέρη (42 ετών) και Ν. Γεωργαράκη ή Χασομέρη (78 ετών). Το τραγούδι ανήκει στον τύπο «του μικρού βλαχόπουλου», που συνδέεται με το γιο του Ανδρόνικου²⁵. Το τραγούδι ανήκει στο διατονικό τρόπο του

23. Μια παραλλαγή του («Μικρό παραματευτόπουλο...») από το Γρίζι (Ακριτοχώρι) δημοσιεύεται από την Ταρσούλη (*Μωραϊτικά Τραγούδια*, σ. 86, αρ. 118).

24. Ο Γεωργαράκης ήταν από τους λίγους επιζώντες πληροφορητές του Καρακάση, τον οποίον συνάντησε ο γράφων κατά την αποστολή του (2010).

25. Για τον τύπο, βλ. *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τ. Α', 1962, σ. 64-7.

Ρε και χορεύεται ως «διπλός χορός» (συρτός και τσάμικος), σύμφωνα με τη μεταγραφή του Καρακάση (ΕΛΑ ΙΖ', σ. 216). Ο στίχος είναι ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος και η στροφή τριημίστιχη, με τη διαφορά ότι εδώ μετατρέπεται σε τετράστιχη λόγω της επανάληψης του τελευταίου ημιστίχου και την παρεμβολή τσακίσματος («μωρέ Κωσταντή»):

Ο Κωσταντάκης ο μικρός κι Αλέξης α- μωρέ, αντρειωμένος
Αντάμα τρών, μωρέ Κωσταντή, αντάμα τρών' και πίνουνε.

Αντάμα τρών' και πίνουνε κι αντάμα τραγουδάνε
Αντάμα είχαν τους μαύρους τους σ' ένα σταύλο δεμένους.
Του Κώστα τρώει τα σίδερα, τ' Αλέξη τα λιθάρια
Και του μικρού κλεφτόπουλου τα δέντρα ξεριζώνει.
Πουλάκι επήγε κι έκατσε στη μέση το τραπέζι.
Δεν εκελάιδε σαν πουλί, μαιδέ σα χιλιδόνι,
Παρά κελάιδε κι έλεγε μ' ανθρώπινη κουβέντα:
Εσείς τρώτε και πίνετε και λιανοτραγουδάτε
Και πίσω σας κουρσεύουνε Σαρακηνοί κοθρσάροι.
Πήραν του Κώστα τα παιδιά, τ' Αλέξη τη γυναίκα,
Πήραν και του κλεφτόπουλου την αγαπητικιά του...

Άλλο τραγούδι που ανήκει στον ακριτικό κύκλο είναι αυτό του Γιάννη που στοιχηματίζει με τον ήλιο ή τον βασιλιά για την αγαπημένη του και που, σύμφωνα με την παραδοσιακή λαογραφία, υποκρύπτει τον γιο του Ανδρόνικου²⁶. Στην παραλλαγή που ηχογραφήθηκε από τον Καρακάση στο Βασιλίτσι, το τραγούδι συμφύρεται με την παραλογή του άτυχου έρωτα του Γιάννη για τη Μαρουδιά,

26. Βλ. *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τ. Α', 1962, σ. 74-8.

που ανήκει σε ιδιαίτερη κατηγορία²⁷. Άλλος ένας ασματικός τύπος που υποκρύπτεται είναι αυτός της δοκιμασίας της αρετής της δυσφημηθείσας συζύγου (που ανήκει στον τύπο του Μαυριανού και της αδελφής του και λειτουργεί ως προάγγελος του περίφημου «Μενούση»)²⁸. Ερμηνεύτηκε από τον Νικ. Λυμπέρη σε ελεύθερο ρυθμό και το διατονικό τρόπο του Λα (Κε), ενώ περιέχει έντονα επιφωνηματικά στοιχεία μετά από κάθε δεκαπεντασύλλαβο οργανικό στίχο (σ. 257). Την ίδια μορφή έχει και η παλιότερη καταγραφή της Ταρσούλη από το Καπλάνι με τον Κωσταντή Κωστολιά (72 ετών), χωρίς όμως την παρουσία των τσακισμάτων²⁹:

Ωχ, ο Γιάννης, ο Γιάννης με το βασιλιά,
 Άντε βαρύ στοίχημα βάλαν
 Κι ωχ, ωχ εμένανε κι αλί 'πο σένανε
 Ν-ο Γιάννης το ν-ο Γιάννης το κεφάλι του (δισ)
 Άντε κι ο βασιλιάς το βιος του
 Κι ωχ, ωχ εμένανε κι αλί 'πο σένανε
 Γιάννη πλανιέται, Γιάννη πλανιέται η Μαρουδιά (δισ)
 Άντε Γιάννη πλανιέται η Μάρω
 Κι ωχ, ωχ εμένανε κι αλί 'πο σένανε
 Σαν που το ξέρεις, σαν πού το ξέρεις, βασιλιά;

Άλλο τραγούδι μικρασιάτικης προέλευσης είναι η παραλογή «Εφώτισε η Ανατολή...», που ερμηνεύτηκε από τον Δημ. Κράνια (78 ετών) (σ. 209). Η μελωδία του είναι ρυθμοειδής στο διατονικό τρόπο του Φα (Γ' ήχος) με καταλήξεις ένα διάστημα τρίτης κάτω από την τονική (όπως και στον αντίστοιχο ήχο της Βυζαντινής μουσικής) και περιέχει επανάληψη συλλαβών ή λέξεων (σε τριημίστιχη μορφή). Παραλλαγή του τραγουδιού καταγράφεται το 1876 στη Σμύρνη από τον σπουδαίο Γάλλο μουσικό L.-A. Bourgaault-Ducoudray (1840-1910) και δημοσιεύεται τον επόμενο χρόνο στη συλλογή δημοτικών ασμάτων της Ανατολής³⁰. Το τραγούδι είχε καταγραφεί δυο φορές από την Ταρσούλη (στην Κορώνη και τη Χρυσοκελλαριά), με εμβόλιμα τσακίσματα³¹. Το

27. Βλ. *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τ. Α', 1962, σ. 430.

28. Βλ. *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τ. Α', 1962, σ. 378-381.

29. Βλ. Ταρσούλη, *Μωραϊτικά Τραγούδια*, 1976, σ. 75, αρ. 107.

30. «Άστραψεν η Ανατολή, κούνα παραμάνα το παιδί, κ' εβρόντησεν η δύσι, κούνα το παιδί μην τύχη και ξυπνήση». Βλ. L.-A. Bourgaault-Ducoudray, *Trente Mélodies populaires de Grèce et d'Orient*, Παρίσι: Henry Lemoine, 1876, σ. 42-3.

31. Βλ. τη μία παραλλαγή με το τσάκισμα (1159Δ', σ. 19): «Εφώτισε η ανατολή Καταρίνα, Ρήνα μωρή και χάραξε κι η Δύση...».

τραγούδι διηγείται την τραγική ιστορία ενός νέου που έπεσε σε ένα πηγάδι για να βρει το δαχτυλίδι μιας κοπέλας (που αποδεικνύεται λάμια) και βρήκε εκεί τραγικό θάνατο από δηλητηριώδη φίδια:

Εχάραξ' η ανατολή και φώτισε και φώτισε κι η δύση
Παν τα πουλάκια στη βοσκή

Παν τα πουλάκια στη βοσκή και οι γ-έμορφες (διδ) στη βρύση
Πήρα κι εγώ το μαύρο μου

Πήρα κι εγώ το μαύρο μου και πάω να τον ποτίσω
Βρίσκω μια κόρη κι έπλενε και μοσκοσαπουνιώνταν
Νεράκι της εγύρεψα, το μαύρο να ποτίσω
Δώδεκα τάσια μούδωσε.

Ιδιαίτερος λόγος πρέπει να γίνει για μια παραλογή, που αναφέρεται σε τρεις καλογέρους που αρματώνουν καράβι και ερμηνεύτηκε από τον Γ. Λυμπέρη (42 ετών)³². Η μελωδία του εκτυλίσσεται σε ελεύθερο ρυθμό και στη λεγόμενη Δ' Χρόα που εναλλάσσεται με το διατονικό τρόπο του Ρε (Πα) και θέλει με ύφεση την Πέμπτη βαθμίδα (Λα)³³. Αν και το τραγούδι ήταν ήδη γνωστό από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο Καρακάσης σημειώνει ότι «ο σκοπός διαφέρει από τον σκοπό που τραγουδιέται στο πανελλήνιο», άρα μπορεί να έφτασε με τους πρόσφυγες (σ. 210)³⁴. Ένα παρόμοιο τραγούδι είχε καταγράψει η Ταρσούλη στην Κορώνη, σύμφωνα με το οποίο, ένα πλοίο που βρίσκεται στη μέση του πελάγους πέφτει σε τρικυμία και ο καπετάνιος

32. Για την προέλευση και την υπόθεση του τραγουδιού, βλ. Ακαδημία Αθηνών, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τ. Α', σ. 474.

33. Βλ. Ακαδημία Αθηνών, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τ. Γ', σ. κέ'.

34. Βλ. μια παλιότερη παραλλαγή στο: Θ. Ι. Αθανασόπουλου, «Τραγούδια του Καστρίου της Κυνουρίας», *Λαογραφία*, τ. Ε' (1915), σ. 170.

κάνει τάμα στην Παναγία για να γλιτώσουν³⁵. Στην ηχογράφιση από το Βασιλίτσι, δεν αναφέρεται καπετάνιος, αλλά δίνεται λεπτομερής περιγραφή του καραβιού. Το τραγούδι βασίζεται με μια παράδοση για τρεις Κρητικούς καλογέρους που έφυγαν μετά την Άλωση για την πατρίδα τους αλλά δεν έφτασαν ποτέ³⁶:

Τρεις καλογέροι Κρητικοί και τρεις απ' τ' Άγιον Όρος
Καράβιν-α, μωρέ, ν-εστεριώνανε

Καράβι ν-εστεριώνανε στη μέση του πελάγου
Μα ήταν φαρδύ, μα ήταν μακρύ, μα ήταν πολύ μεγάλο
Χίλιων πεντακοσίων πηχών και χίλιους παίρνει μέσα
Μα 'γραφε και στην πρύμη του, αέρα δε φοβάμαι.
Μα το 'βρε ένας κακός καιρός κι ένας κακός αέρας.
Τάξετε, Τούρκοι, στα τζαμιά, Ρωμιοί στα μαναστήρια,
Τάξε κι εσύ, βρε σκυλ' Οβριέ, στον άγιο που πιστεύεις.

Στα πιο αξιοπρόσεκτα τραγούδια της περιοχής πρέπει να συγκαταλεγεί ένας θρήνος για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης σε ελεύθερο ρυθμό, που ερμηνεύτηκε από τον Ν. Λυμπέρη (σ. 233-4). Το τραγούδι ακολουθεί τη συνήθη διήγηση της περιγραφής της Αγιά-Σοφιάς, της τελευταίας λειτουργίας και του μηνύματος για το πάρσιμο της Πόλης, που όμως εισάγονται με διαφορετικό στίχο («Γράμματα πάνε κι έρχονται...»)³⁷. Η αναφορά επίσης στο Φανάρι, που την εποχή της άλωσης δεν είχε τη σημασία που απέκτησε αργότερα, μας αναγκάζει να τοποθετήσουμε το τραγούδι μετά το 1600, όταν και εγκαταστάθηκε εκεί το Οικουμενικό Πατριαρχείο (και πιθανώς μετά το 1700, όταν άρχισε να σχηματίζεται η τάξη των Φαναριωτών)³⁸. Το τραγούδι αναπτύσσεται στο χρωματικό τρόπο του Ρε (Γα), που χαρακτηρίζει τα καθιστικά τραγούδια και διανθίζεται από τσακίσματα

35. «Τρεις καλογέροι Κρητικοί και τρεις απ' τ' Άγιον Όρος / καράβιν εσκαρώνανε με το Χριστός ανέστη, / και με το Κύριε ελέησον...». Η παραλλαγή αυτή δημοσιεύεται από την Ταρσούλη με τη διευκρίνιση του τραγουδιστή ότι το καράβι «το αρχέψανε ξώλαμπρα και το 'ριξαν στη θάλασσα τη Μεγάλη Σαρακοστή» (*Μωραϊτικά Τραγούδια*, σ. 90, αρ. 122).

36. Βλ. τη μουσική μεταγραφή μιας τέτοιας παραλλαγής στο: Γ. Παχτικός, *260 Δημώδη Ελληνικά Ασματα από του στόματος του ελληνικού λαού*, Αθήνα: Π. Δ. Σακελλαρίου, 1905, σ. 275.

37. Για τους θρήνους της Αγιά-Σοφιάς, βλ. Γιάννη Αποστολάκη, *Το τραγούδι της Αγιά-Σοφιάς*, Θεσσαλονίκη: Μ. Τριανταφύλλου, 1939.

38. Για το Οικουμενικό Πατριαρχείο κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, βλ. Steven Runciman, *Η Μεγάλη Εκκλησία εν αιχμαλωσία*, Αθήνα: Γκοβόστης, 2010.

και επαναλήψεις:

Γράμματα πάνε, παιδιά μου, κι έρχονται
Και θλιβερά μαντάτα
Πήραν την Πό- *άιντε μωρέ*, πήραν την πόλη, παιδιά μου, πήρανε
Πήραν την πόλη, πήρανε, πήραν και το Φανάρι,
Πήραν και την Αγιά-Σοφιά το μέγα μοναστήρι
Με τετρακόσια σήμαντρα κι εξήντα-δυο καμπάνες,
Κάθε καμπάνα και παπάς, κάθε παπάς και ψάλτης.
Ψέλνει ζερβά ο βασιλιάς, δεξιά ο πατριάρχης.
Πάνου στο Χερουβικό, που θε να βγούνε τ' Άγια
Ακούστηκαν φωνές, φωνές, αλαλαγμός, αντάρα:
- Παπάδες βγάλτε τα ιερά και σεις κεριά σβηστείτε
Γιατ' είναι θέλημα Θεού η Πόλη να τουρκέψει.

Άλλο ένα τραγούδι, από τη Μαρία Γεωργαράκη, χρησιμοποιεί εικόνες και στίχους από την παράδοση για το χτίσιμο της Αγιά-Σοφιάς (σ. 247)³⁹. Οι στίχοι αναφέρονται στο χτίσιμο της Μονής Χρυσοκελλαριάς που ανήκει διοικητικά στο Βασιλίτσι. Το μοναστήρι της Χρυσοκελλαριάς φέρεται ότι χτίστηκε στα μέσα του 9^{ου} αιώνα από ένα εικονολάτρη μοναχό από τη Θράκη που μετέφερε μαζί του μια εικόνα της Παναγίας που σώζεται μέχρι σήμερα⁴⁰. Ο μοναχός εγκαταστάθηκε αρχικά στο παραθαλάσσιο εξωκκλήσι «Φανερωμένη», νότια του Βασιλιτσίου, στο ακρωτήριο Ακρίτας. Λίγα χρόνια αργότερα έφυγε διωγμένος από εικονομάχους και κατέφυγε στο δάσος, στη θέση «Κοπίτσου», όπου έκτισε ναΐδριο, λείψανα του οποίου υπάρχουν μέχρι σήμερα (μαζί με βαθύ πηγάδι). Στα τελευταία χρόνια της ζωής του και αφού είχαν αναστηλωθεί οι εικόνες, εγκαταστάθηκε στη σημερινή θέση της μονής, όπου υπάρχει περισσότερο νερό. Ας σημειωθεί ότι το τραγούδι (στο χρωματικό τρόπο του Ρε και σε τετράσημο ρυθμό) σώζεται μέχρι σήμερα στο Βασιλίτσι, όπου ηχογραφήθηκε κατά την ημετέρα αποστολή (2010) από την ίδια πληροφορήτρια:

Κάτω, μάννα μ', κάτω στην άκρη το γιαλό

39. Βλ. το τραγούδι «Ανάμεσα τρεις θάλασσες...», που καταγράφηκε από τη Δόμνα Σαμίου στο Κεραμίδι Μαγνησίας το 1976. Βλ. την παραγωγή *Περπερούνα*, πλευρά Α', track 6 (1980).

40. Βλ. Παναγ. Κουτσούκου, *Ιστορία, παραδόσεις και θρύλοι της Κορώνης και των πέριξ*, Αθήνα: Λιβάνης, 2010, σ. 123 κ.ε.

και στον ωραίο τόπο
π' αρέσει των ανθρώπων
Οι γ-έ- μάνα μ', οι γι-έμμορφες βουλήσανε

να φτιάξουν μαναστήρι
κι ωραίο πανηγύρι
Τα πε- μάνα μ', τα περιστέρια κουβαλούν,
τα χελιδόνια χτένουν
κι εμένα με τρελαίνουν.
Το φτιά- μάνα μ', το φτιάξαν, το στεριώσανε,
πιάνουν χορό χορεύουν
κι εμένα με τρελαίνουν.
Μπροστά, μάνα μ', μπροστά χορεύουν οι ξανθές
και πίσω οι μαυρομάτες
όλες ανάθεμά τες.

Το παρακάτω ερωτικό τραγούδι («Σε καινούργια βάρκα μπήκα...»), που ηχογραφήθηκε από όμιλο ανδρών στο Βασιλίτσι (σ. 252), έχει παρόμοιους στίχους με το αντίστοιχο τραγούδι από την Προποντίδα που έχει καταγραφεί σε διάφορες παραλλαγές⁴¹. Η σημαντικότερη διαφορά είναι ότι το Μιχαλίτσι της Προύσας αντικαθίσταται από την Καλαμάτα. Μια παραλλαγή του που είχε δημοσιευθεί πριν από την αποστολή της Ταρσούλη («Σ' ασημένια βάρκα μπήκα...») έχει παρόμοια μελωδία και τσάκισμα με την ηχογράφιση του Καρακάση, αν και

41. Βλ. μια παλιά μουσική καταγραφή στη συλλογή του Παχτίκου, *260 Δημώδη Ελληνικά Ασματα*, σ. 116. Πρβλ. τη μελωδία που κατέγραψε η Δόμνα Σαμίου στην Αγία Ελένη Σερρών το 1964 και κυκλοφόρησε στη δισκογραφική παραγωγή «Της κυρά-θάλασσας», ΚΣΔΜΔΣ 2002 και την καταγραφή του Σίμωνα Καρά, που κυκλοφόρησε στον δίσκο βινυλίου «Τραγούδια Κων/πόλεως και Προποντιδος» 18, ΣΠΑΤΕΜ, 1973.

διαφέρει ρυθμικά (τρίσημος αντί για επτάσημος)⁴². Ο στίχος είναι τροχαϊκός οκτασύλλαβος και κάθε μουσική στροφή αποτελείται από δύο στίχους. Στην παραλλαγή του Καρακάση, η στροφή μετατρέπεται σε τετράστιχη με τη διπλή επανάληψη του πρώτου στίχου και την προσθήκη εκτενέστερου επιφωνήματος («γεια σου, γιαρέντι»), ενώ ακολουθεί το διατονικό τρόπο του Ρε και τον επτάσημο ρυθμό:

Σε καινούρ', γεια σου γιαρέντι
Σε καινούργια βάρκα μπήκα (δισ)
Και στην Καλαμάτα βγήκα.

Έχω ναύτες παλικάρια
Και ψαρεύουνε για ψάρια
- Έχετε ψαράδες ψάρια
Αστακούς και καλαμάρια;
- Έχουμε παστή σαρδέλα
Σαν την έμορφη κοπέλα.
Έμπα μέσα, διάλεξέ τα
Κι όπως θέλεις πλήρωσέ τα.

Οι ηχογραφήσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Κορώνη παρουσιάζουν το δικό τους ξεχωριστό ενδιαφέρον. Στη δεκαετία του 1960, όταν έλαβε χώρα η αποστολή του Καρακάση, η Κορώνη γνώρισε μια δεύτερη περίοδο άνθησης, με σημείο αναφοράς τη δημιουργία της μαρίνας του μόλου και την επέκταση του πρασίνου⁴³. Ένα από τα τραγούδια που ανήκαν στο παλιότερο ρεπερτόριο αλλά διασκευάστηκαν αργότερα για ιστορικά γεγονότα είναι η παραλογή

42. «Σ' ασημένι' αμάν, πουλί μου, σ' ασημένια βάρκα μπήκα...» (Εκ της συλλογής Επαμεινώνδα Αθ. Χόρτη, σπουδαστού και μουσικού), *Παράρτημα Φόρμιγγος*, περίοδ. Β', έτος Δ', τεύχ. Δ', σ. 62.

43. Βλ. Λίτσα, Κορώνη, σ. 254-5.

«Άσπρα μου πουλιά...», όπου εμφανίζεται μια τουρκική φρεγάτα να βγαίνει από την Κων/πολη και να τη σταματάει ο Κων/νος Κανάρης. Το τραγούδι ερμηνεύτηκε από τρία αδέλφια της οικογένειας Σταματοπούλου, τον Παναγιώτη (38 ετών), τη Χαρίκλεια και την Αγγελική (σ. 278). Δύο από τα τρία αδέλφια εντοπίστηκαν κατά τη διάρκεια της ημετέρας αποστολής στην Κορώνη (2010), αν και δεν είναι πλέον εν ζωή: ο Παναγιώτης Σταματοπούλος (84 ετών) και η αδελφή του Χαρίκλεια (80 ετών)⁴⁴.

Άσπρα μου, καλέ, άσπρα μου πουλιά, μαύρα μου χελιδόνια
Μην την εί- καλέ, μην την είδατε.
Μην την εί- καλέ, μην την είδατε τη γαλανή φρεγάτα;
Ψες την είδαμε, καλέ, ψες την είδαμε.
Ψες την εί- καλέ, ψες την είδαμε στις Πόλης τα μπουγάζια,
Την κυνή- καλέ, την κυνήγαγαν.
Την κυνή- καλέ, την κυνήγαγαν δυο τουρκικά καράβια,
Δεν την φτά- καλέ, δεν την φτάνουνε.
Δεν την φτά- καλέ, δεν την φτάνουνε μήτε και στα μισά της.
Την πυρο- καλέ, την πυροβολούν.
Την πυρο- καλέ, την πυροβολούν, της σπάζουν το τιμόνι,
Τότε φώ- καλέ, τότε φώναξε.
Τότε φώναξε ο Κώστας ο Κανάρης
Του Ραλή Πασά και γέρο καπετάνιου:
Στάσου μια στιγμή, να φτιάξω το τιμόνι
Κι αν με πιάσετε, μήτε και στα μισά μου,
Σκλάβος γίνομαι κι εγώ και τα παιδιά μου
Κι όλοι οι ναύτες μου κι όλο το πλήρωμά μου.

Στην Κορώνη άλλη πληροφορήτρια ήταν η πρεσβυτέρα Αφροδίτη Κυριαζοπούλου, σύζυγος του παπά-Στασινού από τα Βουνάρια, που υπηρετούσε ως εφημέριος στην Κορώνη. Η Κυριαζοπούλου, το γένος Δρεπανού από το γειτονικό Αχλαδοχώρι, είχε αδελφό που ήταν «καλός» ψάλτης στο Πεταλίδι. Η Κυριαζοπούλου ερμήνευσε δύο τραγούδια τόσο εξαιρετικά, ώστε μεταγράφηκαν στο πεντάγραμμο από τον Καρακάση και δημοσιεύθηκαν στην έκθεση της αποστολής του. Ένα από αυτά (ΕΛΑ ΙΖ', σ. 211) είναι η παραλογή «Συμπεθερεύ'

44. Η Χαρίκλεια Σταματοπούλου απεβίωσε λίγους μήνες αργότερα (Απρίλιος 2011). Ο Σταματοπούλος, ιδιοκτήτης πρακτορείου ελληνικού και ξένου τύπου στο κέντρο της κωμόπολης, θυμόταν λεπτομερώς όλα τα γεγονότα της έλευσης του Καρακάση και τη διαδικασία της ηχογράφησης.

ο βασιλιάς...» σε επτάσημο ρυθμό και στο διατονικό τρόπο του Μι. Η μελωδία εκτείνεται σε ένα τετράχορδο και εξελίσσεται κατά δεύτερες με ένα μόνο διάστημα τρίτης, ενώ καλύπτει (σε 4 μέτρα) έναν 15-σύλλαβο ιαμβικό στίχο. Κάθε φθόγγος αντιστοιχεί σε μία συλλαβή, χωρία τσακίσματα και επαναλήψεις. Τα χαρακτηριστικά αυτά οδήγησαν τον Καρακάση να συμπεράνει ότι «πρόκειται περί παλαιάς μελωδίας».

Συμπεθερέ' ὁ βασιλιάς μὲ τοὺς Κεφαλλονίτες
τρία χρόνια γράφον τὰ προικιά, τρία τὸ παροικροῖν.
Ἡ νύφη ἡ ἀρχοντοσύνη λιταροκοπαρίσιρα
ἰδίρασε κ' ἐπείρασε κ' ἔφαγε τὸ λιτόρι
τῆς κόρας τὰ μαλλίαια τῆς τὰ κιάσσαν τὸ λιτόρι.
Γιὰ πᾶστε με καὶ σῶστε με στῆς μάιντας μου τὲς βρόσσες
π' ἔρχοντι οἱ δοῦλες γιὰ νερό, οἱ μάγισσες γιὰ ξόλα.
«Δοῦλες, γιὰ πᾶστε τῆς κυρῆς μὴ θέλῃ καὶ ἄλλη δοῦλα
τὰ ἑφαίρη τὰ μεταξωτά, τὰ ξυφαίρη τὰ βελουῖδα».

Αξιοσημείωτη είναι και μια ερμηνεία ενός οργανικού σκοπού, που περιγράφεται ως «ταξιμ σαμπάχ», από το βιολί του Θοδωρή Καστελιώτη (52 ετών) και έλαβε χώρα στη Λαχανάδα Πυλίας.

ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ, ΚΑΛΑΜΑΤΑ

Γιάννης Σόλαρης

Ο ερχομός προσφύγων στη μεσσηνιακή πρωτεύουσα κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα ενεργοποιεί την κοινωνική ευαισθησία των κατοίκων.

Κατά τον 19ο αιώνα η πόλη της Καλαμάτας υποδέχθηκε πρόσφυγες με σκοπό τη φιλοξενία για περιορισμένο χρονικό διάστημα.

Το 1849 η Καλαμάτα δέχθηκε 30 δημοκρατικούς Ιταλούς πρόσφυγες από τη Ρώμη, που τους φιλοξένησαν με προθυμία («φιλοτιμούμενοι πάντες»).¹ Το 1867, μετά την Κρητική Επανάσταση, περίπου 600 Κρήτες πρόσφυγες προϋπαντήθηκαν με θέρμη από τους Καλαματιανούς, οι οποίοι τους πρόσφεραν φιλοξενία στις ιδιωτικές τους κατοικίες, ενώ τα υπόλοιπα γυναικόπαιδα διέμεναν στο κατάστημα του Γυμνασίου με δαπάνη του Δήμου και τη συνδρομή των πολιτών για την περίθαλψη και τη διατροφή τους.² Μάλιστα, τον Φεβρουάριο του 1868 στην Καλαμάτα δόθηκε θεατρική δραματική παράσταση για την οικονομική ενίσχυση των Κρητικών οικογενειών. Οι ηθοποιοί ήταν δικηγόροι και καθηγητές, ενώ η παράσταση σημείωσε «θαυμάσια έπιτυχία».³

Από εκεί και πέρα, η πόλη δέχθηκε πρόσφυγες κυρίως από τη Μικρά Ασία, οι οποίοι εκτοπίστηκαν από τις πατρογονικές τους εστίες, με σκοπό να ενσωματωθούν στην τοπική κοινωνία.

Μικρασιάτες πρόσφυγες είχαν έλθει στην Καλαμάτα και πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή και μάλιστα μαρτυρείται ότι μερικοί έφτασαν με καράβι από την Κωνσταντινούπολη, ήδη από το 1912.⁴

1. Φερέτος 1977, σελ. 2.

2. Μηλίτση-Νίκα-Θεοφανοπούλου-Στεφανούρη 2010, σελ. 143.

3. Φερέτος 1981, σελ. 2.

4. Μπαλαφούτης 1998, σελ. 172-173.

Το πρώτο μεγάλο προσφυγικό κύμα έφθασε όμως στην Καλαμάτα μετά την είσοδο της Τουρκίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1914), όταν ήλθαν 480 άτομα το 1914 και 5 το 1915-1916, όλοι σχεδόν προερχόμενοι από την παράλια ζώνη της Μικρασιατικής Μυσίας, ενώ προστέθηκαν λίγοι (4) από την Ανατολική Θράκη, οπότε ο συνολικός αριθμός φθάνει τους 489 πρόσφυγες αυτής της περιόδου. Ο κύριος όμως όγκος των προσφύγων ήλθε στην Καλαμάτα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, 1176 άτομα το 1922, από όλες ανεξαιρέτως τις ελληνορθόδοξες εστίες, και 413 άτομα το 1924, κυρίως από τη βορειοδυτική Μ. Ασία και την Ανατολική Θράκη.⁵

Το 1923 το προσφυγικό πρόβλημα οξύνθηκε και 3.000 πρόσφυγες κατέφθασαν στην πόλη από τη Μακρόνησο, όπου είχαν μεταφερθεί για απολύμανση.⁶ Σύμφωνα με την επίσημη απογραφή που διενεργήθηκε τον Απρίλιο του 1923, ο αριθμός των προσφύγων που βρήκαν καταφύγιο στον Δήμο Καλαμάτας ήταν 4.216, σχεδόν οι μισοί από ολόκληρο τον νομό Μεσσηνίας. Πιο συγκεκριμένα, οι καταμετρηθέντες πρόσφυγες ήταν στην Καλαμάτα 1.889 άρρενες και 2.327 γυναίκες.⁷

Μετά το 1922 οι πρόσφυγες που έφτασαν ευρύτερα στη Μεσσηνία ήταν πολλοί (σύμφωνα με την απογραφή του 1923 ανέρχονταν σε 9.323 άτομα) και μεταξύ αυτών ήταν και Εβραίοι. Πρόεδρος της παροικίας των Εβραίων ήταν ο Ιωσήφ Λεβή, ο τάφος του οποίου διατηρείται στο Νεκροταφείο Καλαμάτας.⁸

Γενικότερα, στις πόλεις της Πελοποννήσου δεν παρατηρήθηκε υψηλό ποσοστό εγκατάστασης προσφύγων και η Καλαμάτα λειτούργησε περισσότερο ως μεταβατικός σταθμός στις συνεχείς μετακινήσεις τους. Γι' αυτόν τον λόγο, σύμφωνα με την απογραφή του 1928, η αύξηση του πληθυσμού της πόλεως της Καλαμάτας σε σχέση με την απογραφή του 1920 (από 20.800 σε 28.961 κατοίκους) οφείλεται κατά ένα μικρό μέρος (12,4%) στην εισροή προσφύγων, ενώ κατά πολύ (43%) επί του συνολικού πληθυσμού εξηγείται από την εσωτερική μετανάστευση.⁹

Από τη μελέτη της ταυτότητας των προσφύγων του Αρχείου της Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας Ν. Μεσσηνίας προκύπτει ότι κατά το έτος άφιξής τους οι πρόσφυγες ήταν νεαρής ηλικίας, υπερείχαν σε

5. Αρχείο Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας Ν. Μεσσηνίας.

6. Κληρόπουλος 2005, σελ. 128.

7. Μπεκιάρης 2006, σελ. 113.

8. Μπαλαφούτης 1998, σελ. 172-173.

9. Μηλίτση-Νίκη - Θεοφανοπούλου-Στεφανούρη 2008, σελ. 28-30.

αριθμό τα γυναικόπαιδα, οι γυναίκες ήταν περισσότερες από τους άνδρες στις παραγωγικές ηλικίες και ότι υπήρχαν πολλές χήρες και ορφανά παιδιά. Μάλιστα μεγάλος αριθμός προσφυγικών οικογενειών ήταν πολύτεκνες.¹⁰

Η κατάσταση, που δημιουργήθηκε από την έλευση προσφύγων το 1914, δεν ήταν ανησυχητική, καθώς ο αριθμός τους ήταν μικρός και ήταν ευπρόσδεκτη η πρόσκτηση νέου εργατικού δυναμικού και «άριστων τεχνιτών».¹¹

Σύμφωνα με τα δημοσιεύματα του τοπικού τύπου, η άφιξη των προσφύγων και τα προβλήματα που ανέκυψαν από την εγκατάστασή τους στην πόλη το 1922, αντιμετωπίστηκαν με θετικό τρόπο από την τοπική κοινωνία, τις αρχές και τους πολίτες. Ο Νομάρχης Μεσσηνίας προέβη στην κατάρτιση Επιτροπής με πρόεδρο τον Μητροπολίτη Μεσσηνίας Μελέτιο (Σακελλαρόπουλο), και μέλη τον Δήμαρχο, τον πρόεδρο του Εμπορικού Επιμελητηρίου (Ιω. Σταματελάκη), τον πρόεδρο του Εμπορικού Συλλόγου (Π. Κωστόπουλο) κ.ά. Τα πρώτα μέτρα αφορούσαν τη στέγαση σε ναούς, σχολεία, αποθήκες, το κτήριο της Λαϊκής Σχολής, γήπεδα και στρατώνες, και τη διατροφή με συσσίτια και δελτία τροφίμων. Ελήφθη από τις τοπικές αρχές η απόφαση για χορήγηση χρηματικού επιδόματος (μέχρι 2.000 δραχμές ημερησίως) σε κάθε προσφυγική οικογένεια ή άτομο, όπως επίσης για παροχή δωρεάν ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης.¹² Συνάμα, η Νομαρχία έλαβε ως προληπτικό μέτρο για τη δημόσια υγεία την αραιώση των προσφύγων και την ενίσχυση της καθαριότητας.¹³ Από λαχειοφόρους αγορές, φιλανθρωπικές εορτές και εράνους συγκεντρώθηκε το ποσόν των 700.000 δραχμών, το οποίο διανεμήθηκε στους πλέον απόρους και δυστυχείς πρόσφυγες. Πολύτιμη στάθηκε η συμβολή διαφόρων σωματείων και συλλόγων, όπως του Συλλόγου Κυριών της Καλαμάτας και του Ιατροφαρμακευτικού Συλλόγου, καθώς και η ανθρωπιστική βοήθεια του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού.¹⁴ Από την άλλη πλευρά, προκλήθηκε και αναστάτωση στην πόλη, όπως φαίνεται από το θέμα του επισιτισμού με την ανεπάρκεια σε άρτο και τα κρούσματα αισχροκέρδειας.¹⁵ Επιπρόσθετα, το 1923, το Υπουργείο Περιθάλψεως μερίμνησε για τα ορφανά και τα προσφυγόπαιδα

10. Μηλίτση-Νίκα - Θεοφανοπούλου-Στεφανούρη 2008, σελ. 37-38, 47-48.

11. Εφ. *Σημαία*, 24-9-1914.

12. Εφ. *Σημαία*, 22-10-1922.

13. Εφ. *Σημαία*, 23-12-1922/

14. Μηλίτση-Νίκα-Θεοφανοπούλου-Στεφανούρη 2008, σελ. 54-56.

15. Εφ. *Σημαία*, 14-9-1922.

με την ίδρυση ορφανοτροφείου, το «Ἐθνικὸν Ὀρφανοτροφεῖον Καλαμῶν», που στεγάσθηκε στο κινηματοθέατρο Ηλέκτρα, με στόχο να λειτουργήσουν επαγγελματικές σχολές.¹⁶

Παρ' όλα αυτά, το 1922, οι χιλιάδες πρόσφυγες από την Ιωνία που εγκαταστάθηκαν στην Καλαμάτα, βολεύτηκαν όπως-όπως, ξάπλωναν στην άμμο δίπλα στο κύμα, έφτιαξαν πρόχειρες παράγκες από τενεκέδες και χαρτόνια, έμεναν σε ερειπωμένα σπίτια και εγκαταλελειμμένες αποθήκες, ενώ ορισμένοι βρήκαν καταφύγιο στην αίθουσα της Λαϊκής Σχολής.¹⁷

Το 1923 οι Μικρασιάτες στοιβάζονταν ακόμη στη σημερινή Λαϊκή Σχολή, το Ζουμπούλειο, τη Δυτική Παραλία και άλλες συνοικίες της πόλεως. Μεγάλη βοήθεια προσέφεραν οι επιτροπές υποδοχής του Δήμου υπό την προεδρία του Μητροπολίτου Μελετίου Σακελλαρόπουλου, ο οποίος προσπαθούσε να παράσχει κοινωνική βοήθεια με εράνους, καθώς και η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (υπάλληλοι Αχ. Γεωργιάδης και Αθ. Καλλέργης).¹⁸ Παράλληλα θέριζε η αρρώστια της μηνιγγίτιδας και το Υπουργείο Υγιεινής και Κοινωνικής Πρόνοιας απέστειλε συστάσεις «διά τήν δημόσιαν ὑγείαν» και αντιμηνιγγιτικούς ορούς στη Νομαρχία. Ο αντιπρόσωπος του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού στην Ελλάδα ενημέρωσε τον Δήμαρχο Καλαμάτας ότι αποφασίστηκε να ιδρυθεί στην πόλη ιατρείο για τα βρέφη των προσφύγων.¹⁹

Το 1923 οι πρόσφυγες αναζητούσαν δουλειά και βρίσκοντας τις πόρτες κλειστές, αναγκάσθηκαν να απευθύνουν ανοικτή επιστολή στην κοινωνία της πόλεως. Μάλιστα για αυτόν τον λόγο δημιούργησαν τον «Σύλλογο Ἀλληλοβοηθείας Προσφύγων Νομοῦ Μεσσηνίας» με έδρα την Καλαμάτα, για να εκφράζονται συλλογικά.²⁰

Στις αρχικές φάσεις εγκατάστασης των προσφύγων δημιουργήθηκαν ξύλινα παραπήγματα, δύο συνοικισμοί το 1914 στη Δυτική Παραλία (περιοχές Κορδία και Ανάληψης) και τρεις συνοικισμοί μετά το 1922 στην Ανατολική Παραλία (περιοχή Νικηταρά), στη Φυτειά και στη βορειοδυτική πλευρά της πόλεως (Άγιος Ιωάννης Αβραμιού ή Φραγκοπήγαδο). Ακόμη, το 1932, στεγάσθηκαν στην Πλατεία των Ασκήσεων (περιοχή του σημερινού «ανατολικού κέντρου», που τον 20° αι. αποτελούσε παρυφή της Καλαμάτας και

16. Μηλίτση-Νίκα-Θεοφανοπούλου-Στεφανούρη 2008, σελ. 53-54.

17. Κουμάντος 1997, σελ. 65-66.

18. Κουμάντος 1997, σελ. 78.

19. Μπρεδήμας 2007, σελ. 163-164.

20. Κουμάντος 1997, σελ. 65- 66.

γίνονταν στρατιωτικές ασκήσεις) ή ονομαζομένη αλλιώς Πλατεία Άρεως εκατοντάδες πρόσφυγες σε στρατιωτικά παραπήγματα.²¹

Μεταγενέστερα κατασκευάσθηκαν λίθινοι συνοικισμοί, μεταξύ των οποίων πρώτος είναι ο συνοικισμός της Ανάληψης από το 1926 με 120 οικήματα και ακολούθως οι συνοικισμοί του Αβραμόγιαννη (1930) και της Ανατολικής Παραλίας (1930). Δεύτερος μεγαλύτερος συνοικισμός ήταν της Αγίας Τριάδας (1932) με 86 λίθινες οικίες. Η δημιουργία των προσφυγικών συνοικισμών λειτούργησε ευεργετικά για τους νεοαφιχθέντες, αλλά συγχρόνως επηρέασε τον πολεοδομικό χάρτη της πόλεως, επεκτείνοντας τον οικοδομικό ιστό, εκτός της κυρίως πόλεως.²² Πάντως, το 1925, οι δύο μεγάλοι προσφυγικοί συνοικισμοί στην παραλία είχαν όψη «τενεκεδομαχαλά». Το έτος 1927 κατασκευάσθηκε ο πρώτος προσφυγικός καταυλισμός στην περιοχή του Αγίου Κωνσταντίνου (‘‘των εμπορών’’) μέσα σε δύσκολες συνθήκες.²³

Στο μέσο της δεκαετίας του 1920, όσοι πρόσφυγες έμεναν στους συνοικισμούς και μέσα σε αποθήκες, αντιμετώπιζαν συχνά συνθήκες εξαθλίωσης.²⁴ Μάλιστα, από τη σωλήνα του εργοστασίου Ηλεκτρικής Ενέργειας έβγαινε καυτό νερό, που χρησιμοποιούσαν οι πρόσφυγες για να πλένουν και να καθαρίζουν τα ρούχα τους.²⁵

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, δόθηκαν άδειες σε τραυματίες πολέμου για ανέγερση περιπτέρων με δικά τους έξοδα, όπως το 1922 κοντά στον Σιδηροδρομικό Σταθμό και το 1925 στη νοτιοανατολική γωνία της γέφυρας Σταματελάκη.²⁶

Οι πρόσφυγες οργανώθηκαν σε συλλόγους και σωματεία, μέσω των οποίων απέκτησαν διαύλους επικοινωνίας με την τοπική κοινωνία. Χαρακτηριστικά αναφέρονται οι εξής σύλλογοι: Κεντρικός Σύλλογος Αλληλοβοηθείας Προσφύγων του νομού Μεσσηνίας (1923), Σύλλογος των εν Καλάμαις Αλυτρώτων (1923), Σύλλογος των εν Μεσσηνία Αλυτρώτων (1923), Προσφυγική Ένωση Καλαμών (1927), Προσφυγικός Σύλλογος Καλαμών (1931), Σύλλογος Προσφυγικού Συνοικισμού Ανατολικής Παραλίας Καλαμών «Ο Βόσπορος» (1932), Συνοικιακός Σύλλογος Δυτικής Παραλίας Καλαμών (1932), Α΄ Σύλλογος Νεοχωριτών Τρωάδος «Η Δήμητρα» (1934). Σκοπός αυτών

21. Μηλίτση-Νίκα-Θεοφανοπούλου-Στεφανούρη 2010, σελ. 134.

22. Μηλίτση-Νίκα-Θεοφανοπούλου-Στεφανούρη 2008, σελ. 61-62, 64.

23. Κουμάντος 1997, σελ. 78.

24. Κουμάντος 1997, σελ. 78.

25. Ταβουλαρέας 1985, σελ. 32, 47.

26. Μηλίτση-Νίκα-Θεοφανοπούλου-Στεφανούρη 2010, σελ. 112.

των Συλλόγων ήταν κυρίως η εξυπηρέτηση των συμφερόντων των προσφύγων και η μεταξύ τους αλληλοϋποστήριξη, όπως και η καλλιέργεια αλληλεγγύης και φιλαλληλίας.²⁷ Μάλιστα, εκείνη την εποχή, εν αντιθέσει με τον κλασικό αθλητισμό, το ποδόσφαιρο είχε κατακτήσει την ψυχή της νεολαίας και την αγάπη των φιλάθλων.²⁸ Και η μεγάλη άνθιση του ποδοσφαίρου ήλθε μετά την έλευση των Μικρασιατών προσφύγων και την επανίδρυση του Μεσσηνιακού, το 1924.²⁹ Η πρώτη ομάδα με άρτια σύνθεση είναι της ΑΕΚ (Αθλητική Ένωσις Κωνσταντινουπόλεως) στα τέλη του 1924³⁰ και μετά ακολουθούν οι υπόλοιποι ποδοσφαιρικοί σύλλογοι. Επιπλέον, το 1927 ιδρύθηκε ο αθλητικός σύλλογος «Ένωσις Κωνσταντινουπόλεως Καλαμών», με σκοπό την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εξάπλωση «τών γυμναστικών και ποδοσφαιρικών γυμνασμάτων» μεταξύ των νέων.³¹

Σε σύγκριση με άλλες πόλεις της Πελοποννήσου, η εισροή πλήθους προσφύγων στην Καλαμάτα δικαιολογείται, διότι υπήρξε «πόλος έλκυστικός» προς εύρεση εργασίας, καθώς ήταν παράλια πόλη με μεγάλο εμπορικό λιμάνι και σημαντική βιομηχανική ανάπτυξη.³²

Συμπληρωματικά, για τη συμμετοχή της πόλεως της Καλαμάτας στον Μικρασιατικό αγώνα παρατίθενται τα κάτωθι στοιχεία.³³

Το 9ο Σύνταγμα Πεζικού με έδρα την Καλαμάτα δεν έλαβε μέρος στη Μικρασιατική εκστρατεία ούτε στις στρατιωτικές επιχειρήσεις της Ανατολικής και Δυτικής Θράκης. Όμως, στον πίνακα των πεσόντων του Νομού Μεσσηνίας στη Μικρά Ασία κατά τα έτη 1919-22, αναφέρονται οι εξής με τόπο γέννησης την Καλαμάτα:³⁴

Αγγελόπουλος Ευάγγελος
Αλτομεριανός Κων/νος
Απέργης Παναγιώτης
Βαζόπουλος Νικόλαος
Βέργης Γεώργιος - στρατιώτης
Κατσαμπάνης Λυκούργος
Κυριαζής Δημ. - στρατιώτης
Λιαγκανάκος Ιωάννης - στρατιώτης

27. Μηλίση-Νίκα-Θεοφανοπούλου-Στεφανούρη 2008, σελ. 90.

28. *Καλαματιανό Ημερολόγιο 1931*, σελ. 169-174.

29. Μηλίση-Νίκα-Θεοφανοπούλου-Στεφανούρη 2010, σελ. 136.

30. *Καλαματιανό Ημερολόγιο 1931*, σελ. 169-174.

31. Μηλίση-Νίκα-Θεοφανοπούλου-Στεφανούρη 2008, σελ. 89-90, 94-95.

32. Μηλίση-Νίκα - Θεοφανοπούλου-Στεφανούρη 2008, σελ. 97.

33. Σόλαρης 2021.

34. *Αρχείο Στρατιωτικού Μουσείου Καλαμάτας*.

Μανούσος Αλέξανδρος - Δεκανεύς
Μαρίνος Εμμ. πυροβολητής
Μαυρογιάννης Ηλίας - στρατιώτης
Μιχαλόπουλος Ηλίας - στρατιώτης
Μόραλης Νικόλαος - χωροφύλαξ
Μπιλογιάννης Σταύρος - στρατιώτης
Σπηλιώτης Ευάγγελος
Σπηλιώτης Χαράλαμπος
Φουθουνάκης Διονύσιος - στρατιώτης
Χανδρινός Σπυρίδων.

Μεταξύ των επιφανεστέρων με καταγωγή από την Καλαμάτα που μετείχαν στη Μικρασιατική εκστρατεία ήταν ο Ιεζεκιήλ Στρούμπος και ο Κωνσταντίνος Γεωργούλης.

Ο Ιεράρχης Ιεζεκιήλ Στρούμπος (ο επωνομαζόμενος Βελανιδιώτης) (1874-1953), Μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων (1924-1950). Ο Ιεζεκιήλ φοίτησε στη Θεολογική και στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, διετέλεσε Ηγούμενος της Ι. Μονής Βελανιδιάς και της Ι. Μονής Πετράκη (Αθήνα). Υπηρέτησε ως Ιεροκήρυκας και ως στρατιωτικός ιερέας, τραυματίστηκε στη Μικρασιατική Εκστρατεία και παρασημοφορήθηκε για την ανδραγαθία του.³⁵ Ο Κωνσταντίνος Γεωργούλης (1894-1968) ήταν πτυχιούχος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, διορίστηκε Γενικός Επιθεωρητής Μέσης Εκπαιδεύσεως Πειραιώς (1940) και Εκπαιδευτικός Σύμβουλος (1945), τοποθετήθηκε διευθυντής του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαιδεύσεως (1941-1964) και ανέλαβε Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (1952-1957). Στο μεταξύ υπηρέτησε ως έφεδρος ανθυπολοχαγός στις πολεμικές επιχειρήσεις στη Μακεδονία, καθώς και ως έφεδρος υπολοχαγός στη Μικρασιατική Εκστρατεία, τιμώμενος με αριστείο ανδρείας.³⁶

Τέλος, αξιόλογη είναι η συμβολή του Στρατιωτικού Μουσείου Καλαμάτας στην προβολή τεκμηρίων από τη Μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή.

Το Στρατιωτικό Μουσείο Καλαμάτας³⁷ στοχεύει στην παρουσίαση της Νεώτερης Ελληνικής Ιστορίας μέσα από κείμενα, φωτογραφικό και οπτικοακουστικό υλικό. Οι θεματικές ενότητες των εκθεσιακών χώρων αναφέρονται κατά σειρά στα κάτωθι: Περίοδος Οθωμανικής

35. Παπαδόπουλος 1956, σελ. 409-426.

36. Κούβελας 2004, σελ. 27· Μαστροδημήτρης 2005, σελ. 262.

37. Νικόλτσιος 2006, σελ. 2-10.

Αυτοκρατορίας, Επανάσταση του 1821, Μακεδονικός Αγώνας, Α΄ και Β΄ Βαλκανικοί Πόλεμοι, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Μικρασιατική Καταστροφή, Ελληνοϊταλικός Πόλεμος, Γερμανική επίθεση, Μάχη Κρήτης, Μέση Ανατολή (1941-1944), Εθνική Αντίσταση, Ειρηνευτικές Αποστολές του ελληνικού στρατού, 9ο Σύνταγμα Πεζικού (Στρατόπεδο «Παπαφλέσσα») και IV Μεραρχία. Οι αίθουσες του Μουσείου περιλαμβάνουν πίνακες ζωγραφικής - ελαιογραφίες, ταμπλώ με κείμενα και φωτογραφίες, καθώς και προθήκες - βιτρίνες με αυθεντικά κειμήλια ή λάφυρα των εχθρών από τα πεδία των μαχών. Στην προθήκη του Μικρασιατικού Αγώνα εντάσσονται δωρεές από Μεσσήνιους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αρχείο Διεύθυνσης Κοινωνικής Προνοίας Ν. Μεσσηνίας, ΓΑΚ/Αρχεία Ν. Μεσσηνίας.
- Αρχείο Στρατιωτικού Μουσείου Καλαμάτας, καταγραφή της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού, Στρατιωτικό Μουσείο Καλαμάτας.
- Εφημ. *Σημαία* (τῶν Καλαμῶν)
- Καλαματιανὸ Ἡμερολόγιο 1931, τύποις Μεν. Κ. Κουτέλα Μεσσήνη, Καλάμαι.
- Κληρόπουλος Ν., 2005, *Καλαμάτα 1600-2000 μ.Χ. Πρόσωπα και γεγονότα*, Καλαμάτα.
- Κούβελας Γ., 2004, «Μεσσήνιοι Μακεδονομάχοι», *Ἰθὴμη ν᾿* (2004), 27-28.
- Κουμάντος Π., 1997, *Το εργατικό - συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας (1900-1960)*, Καλαμάτα.
- Μαστροδημήτρης Π., 2005, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*, Δόμος, Αθήνα.
- Μηλίτση-Νίκα Α. - Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη Χρ., 2008, *Προσφυγικοί συνοικισμοί Καλαμάτας και Μεσσηνίας από το Αρχείο Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας Μεσσηνίας*, Γ.Α.Κ. - Αρχεία Ν. Μεσσηνίας 8, Καλαμάτα (Β΄ Εκδ.).
- Μηλίτση-Νίκα Α. - Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη Χρ., 2010, *Καλαμάτα. Οδοιπορικό σε πλατείες και δρόμους της πόλης μέσα από τα τεκμήρια δημοσίων και ιδιωτικών αρχείων, 1830-1840*, Γ.Α.Κ. - Αρχεία Ν. Μεσσηνίας, Καλαμάτα.
- Μπαλαφούτης Κ., 1998, *Καλαματιανά παραδοσιακά θέματα 1897-1997*, Καλαμάτα.
- Μπεκιάρης Γ., 2006, *Η Μεσσηνία μέσω των απογραφών πληθυσμού από το 1889-2001*, Αθήνα.

- Μπρεδήμας Θ., 2007, *Μεσσήνιοι και Μανιάτες οι πρώτοι μετανάστες στην Αμερική* [1914-1934], τ. Β', Μεσσηνιακός Λόγος, Καλαμάτα.
- Νικόλτσιος Β. (επιμ.), 2006, *Στρατιωτικό Μουσείο Καλαμάτας*, Γενικό Επιτελείο Στρατού, Καλαμάτα.
- Παπαδόπουλος Β., 1956, «Η Καλαμάτα, φυτώριο πνευματικῶν ἀνθρώπων», στο, *Μεσσηνιακὰ Γράμματα*, Λαϊκή Βιβλιοθήκη Καλαμῶν, Καλαμάτα, 409-426.
- Σόλαρης Ι., 2021, *Καλαμάτα 1830-1930*, Ηρόδοτος, Αθήνα.
- Ταβουλαρέας Γ., 1985, *Παλιὰ Καλαμάτα*, Καλαμάτα.
- Φερέτος Μ., 1977 και 1981, «Η Καλαμάτα στὴν πρὸ τοῦ 1900 ἐποχή», εφημ. *Μεσσηνιακὰ Νέα*.

ΚΑΤΑΔΙΚΟΙ ΦΥΛΑΚΩΝ ΠΥΛΟΥ

Μάριος Π. Αθανασόπουλος

A. Το κάστρο της Πύλου, έδρα των ομώνυμων φυλακών

Οι Οθωμανοί Τούρκοι, θορυβημένοι από τη συντριπτική ήττα τους στη ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571), προσπάθησαν να οχυρώσουν τα δυτικά παράλια της επικράτειάς τους, φοβούμενοι πως οι ναυτικές επιδρομές των συνασπισμένων χριστιανών της Δύσης θα συνεχίζονταν και θα εντεινόνταν. Στο πλαίσιο αυτών των ανησυχιών εντάσσεται το κτίσιμο του κάστρου που δεσπόζει της σημερινής Πύλου (ή Νιόκαστρο όπως αποκαλούνταν εκείνη την εποχή για να διακρίνεται από το Παλαιόκαστρο το οποίο ήταν κτισμένο στη βορεινή πλευρά του κόλπου της Πύλου από τους Φράγκους), που ξεκίνησε δυο χρόνια αργότερα (1573).

Εκατό περίπου χρόνια αργότερα, το 1668, ο Οθωμανός περιηγητής Εβλιγιά Τσελεμπί (βλ. «Οδοιπορικό στην Ελλάδα 1668-1671», εκδ. Εκάτη, Αθήνα 2005), περνώντας από την περιοχή, περιγράφει ένα κάστρο σε πλήρη ακμή, με έντονη την παρουσία και του ελληνικού στοιχείου.

Κατά τη διάρκεια ενός από τους πολλούς βενετοτουρκικούς πολέμους (αυτόν του 1684-1699), ο Βενετός Φραγκίσκος Μοροζίνι κατέλαβε το Νιόκαστρο έπειτα από στενή πολιορκία (στις 6 Ιουνίου 1686), εγκαινιάζοντας μια σύντομη περίοδο κυριαρχίας των Βενετών στην Πελοπόννησο, η οποία διατηρήθηκε ως το 1715.

Το 1715 οι Οθωμανοί επανακατέλαβαν το Νιόκαστρο, το οποίο παρέμεινε στην κατοχή τους (με ένα μικρό διάλειμμα κατά την περίοδο των Ορλωφικών το 1770) ως τον Αύγουστο του 1821. Τότε, οι Οθωμανοί που πολιορκούνταν από τους επαναστατημένους Έλληνες παραδόθηκαν, με αποτέλεσμα να υψωθεί και εκεί η σημαία του Αγώνα.

Στις 11 Μαΐου 1825 το Νιόκαστρο πέρασε στα χέρια του Ιμπραήμ, το οποίο κράτησε ως τον Οκτώβριο του 1828 που αποχώρησε από την Πελοπόννησο (βλ. ναυμαχία Ναυαρίνου, 8 Οκτωβρίου 1827).

Από τότε και ύστερα, το Νιόκαστρο έπαψε να αποτελεί τόπο κατοικίας, καθώς ο πληθυσμός μεταφέρθηκε στην καινούργια πόλη της Πύλου που κτίστηκε δίπλα από το κάστρο.

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα, ο χώρος του κάστρου (και κυρίως το εσωτερικό του) αξιοποιήθηκε ως φυλακή βαρυποινιτών, η οποία λειτούργησε (με μικρά διαλείμματα) μέχρι και τις αρχές του '50. Σύμφωνα με τον Γιάννη Μπίρη («Κάστρα και οχυρά της Μεσσηνίας: Το Νιόκαστρο (γ' μέρος)», εφημ. Ελευθερία, 29/9/2019), «Το Νιόκαστρο αντικατέστησε το Παλαμήδι. Ο περίβολός της χωρίστηκε με ψηλούς τοίχους, ακτινωτά γύρω από την κεντρική παλιά δεξαμενή, σε πέντε τομείς. Στους τέσσερις από αυτούς υπήρχαν τα άθλια κελιά των κρατουμένων. Ο πέμπτος περιέκλειε την ανηφορική λιθόστρωτη είσοδο στις επάλξεις, τα μαγειρεία και βέβαια την κεντρική είσοδο της ακρόπολης. Οι δύο σκάλες, που οδηγούν από τον περίβολο στις επάλξεις, είχαν σφραγιστεί. Η είσοδος των κρατουμένων στους τομείς γινόταν με κινητή σιδερένια σκάλα σαν να ήταν ο κάθε τομέας "λάκκος λεόντων". Οι διακόσιοι και περισσότεροι βαρυποινίτες, μέσα σ' αυτό το νεκροταφείο των ψυχών, απλά περίμεναν. Άλλος το χρόνο για την αποφυλάκιση κι άλλος το πρωινό της εκτέλεσης από κάποιο απόσπασμα χωροφυλάκων σ' έναν από τους γύρω λόφους. Οι δεσμοφύλακες διέμεναν στο κτήριο των στρατώνων του Maison. Η απόγνωση, η θλίψη, η δυστυχία, ο τρόμος αλλά και η ανάγκη για τη διαίωνιση του ονόματος, είναι αποτυπωμένη και σήμερα πάνω στους πωρόλιθους, όπου "αυτόγραφα" αρχικά ή πλήρη ονόματα μαζί με ημερομηνίες θυμίζουν το πέρασμα κάποιου δυστυχισμένου κρατουμένου ή δεσμοφύλακα από εδώ, αλλά και τον ανθρώπινο πόνο που στοιβάχτηκε σ' αυτήν την όμορφη ακρόπολη. Σήμερα ο περίβολος της παλιότερης φυλακής, αφού ενοποιήθηκε και πάλι μετά το γκρέμισμα των διαχωριστικών τοίχων, έγινε κέντρο πολιτιστικής ανάπτυξης. Τα κελιά της παλιάς φυλακής μετά από τις εργασίες αποκατάστασης του φρουρίου που ξεκίνησαν την άνοιξη του 1982 και τελείωσαν το 1987, έγιναν εργαστήρια του Κέντρου Υποβρυχίων Αρχαιολογικών Ερευνών, μετά από ενέργειες του τότε εφόρου Εναλίων Αρχαιοτήτων Γεωργίου Παπαθανασόπουλου».

Β. Αρχεία καταδίκων φυλακών Πύλου που αφορούν τον μικρασιατικό ελληνισμό

Β1. Εισαγωγικά

Στα ΓΑΚ Μεσσηνίας φυλάσσονται τα αρχεία των φυλακών Πύλου.

Πρόκειται για μια σειρά τόμων οι οποίοι προέρχονται από τις φυλακές Τίρυνθας (προφανώς τα αρχεία των φυλακών Πύλου μεταφέρθηκαν μετά το '50 εκεί και στη συνέχεια αποδόθηκαν δικαιωματικά στα ΓΑΚ Μεσσηνίας).

Οι τόμοι αυτοί βρίσκονται σε μέτρια κατάσταση συντήρησης, ενώ από αρκετούς από αυτούς ελλείπουν οι πρώτες σελίδες. Η γραφή είναι σχετικά ευανάγνωστη, και, απ' ό,τι φαίνεται, οι γραφείς αρκετά ορθογραφημένοι. Ιδιαίτερο πρόβλημα εμφανίζουν τα ονόματα των μουσουλμάνων κρατουμένων (εκείνη την περίοδο δεν είχε καθιερωθεί η χρήση επωνύμων σ' αυτούς, με αποτέλεσμα να σημειώνονται διάφορα ονόματα, στα οποία προστίθεντο το όνομα του πατέρα και της μητέρας για να μπορούν να ξεχωρίζουν μεταξύ τους), καθώς και οι τόποι καταγωγής των κρατουμένων σχεδόν στο σύνολό τους (οι περισσότερες περιοχές είναι γραμμένες εξ ακοής, με αποτέλεσμα να υπάρχουν σοβαρές αποκλίσεις από τις κανονικές ονομασίες, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις οι ίδιες περιοχές αναφέρονται με διαφορετική γραφή).

Έπειτα από αρκετή σκέψη, επιλέχθηκε η λύση της κατά γράμμα αντιγραφής των αρχείων, διατηρώντας ακόμη και τυχόν ανορθογραφίες ή ασυνταξίες που παρατηρούνται.

Για πρακτικούς λόγους οι κρατούμενοι που σχετίζονται με τη μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή στις φυλακές Πύλου, διαχωρίστηκαν σε τρεις διακριτές κατηγορίες: η πρώτη αφορά τους καταγόμενους από τη Μ. Ασία και την ανατολική Θράκη, η δεύτερη τους μουσουλμάνους που προέρχονται κατά κύριο λόγο από τη Μ. Ασία και η τρίτη τους στρατιώτες που καταδικάστηκαν για αδικήματα που τελέστηκαν στη μικρασιατική γη.

Στο σύνολό τους οι κρατούμενοι είναι 279, με τους Μικρασιάτες να αποτελούν τη μικρότερη αριθμητικά ομάδα (66) από τις τρεις (οι κατάδικοι στρατιωτικοί είναι 101 και οι μουσουλμάνοι 112).

Στα αρχεία σημειώνονται εκτός από το ονοματεπώνυμο του κρατουμένου, η ηλικία, τα εξωτερικά χαρακτηριστικά (ανάστημα, οφθαλμοί, μαλλιά, ιδιαίτερα σημεία), ο τόπος γέννησης και κατοικίας, το επάγγελμα, η θρησκεία, η οικογενειακή κατάσταση, η οικονομική κατάσταση, η καταδικαστική απόφαση, το δικαστήριο που τους καταδίκασε, η πράξη με την οποία βαρύνονταν, η ποινή που τους είχε επιβληθεί και το είδος της, η έναρξη και η λήξη της φυλάκισής τους, οι προηγηθείσες ποινές και διάφορες παρατηρήσεις (διαγωγή κ.ο.κ.). Από αυτές, ανενεργές ως επί το πλείστον ήταν οι στήλες που αφορούσαν τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, την οικονομική κατάσταση

και οι προηγηθείσες ποινές.

B2. Ηλικία

Σύμφωνα με τον Πίνακα 1 που ακολουθεί, οι περισσότεροι από τους κρατούμενους στις φυλακές Πύλου ανήκαν στην πλέον παραγωγική δεκαετία (20-30 ετών). Συγκεκριμένα, 44 Μικρασιάτες βρίσκονταν σε αυτή την ηλικιακή ομάδα (ποσοστό 66,6%), 73 στρατιωτικοί (ποσοστό 72,2%) και 42 μουσουλμάνοι (ποσοστό 37,5%). Αν απ' αυτούς αφαιρέσουμε ένα σημαντικό ποσοστό καταδίκων των οποίων δεν καταγράφεται η ηλικία (από τους Μικρασιάτες μόλις 6%, αλλά από τους στρατιωτικούς 21,7% και από τους μουσουλμάνους 25%), αντιλαμβανόμαστε ότι το αντίστοιχο ποσοστό είναι πολύ μεγαλύτερο (71% των Μικρασιατών, 92,5% των στρατιωτικών, 51,2% των μουσουλμάνων).

Όσον αφορά τους στρατιωτικούς, το γεγονός δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει: η συγκεκριμένη ηλικία είναι η πλέον κατάλληλη για να λάβει μέρος σε μία μακροχρόνια και ιδιαίτερα επίπονη πολεμική εκστρατεία. Το ίδιο ισχύει και για τους Μικρασιάτες, οι περισσότεροι από τους οποίους είχαν φυλακιστεί για αδικήματα που αφορούσαν συμμετοχή στον πόλεμο που διεξήχθη στη γη τους από το 1919 ως το 1922. Σε αντίθεση με τις προηγούμενες κατηγορίες όπου υπερτερούν κατά πολύ οι άνδρες μεταξύ 20 και 30 ετών, οι μουσουλμάνοι είναι πιο μοιρασμένοι, καθώς δεν αναφερόμαστε σε στρατευμένους, αλλά σε απλούς πολίτες.

Ενδιαφέρον έχει η παρουσία ενός σεβαστού αριθμού ανήλικων μουσουλμάνων, κάτω από 20 ετών (12,5%), ενώ σοβαρή παρουσία έχει και η ηλικία των 31-40 ετών (21% Μικρασιάτες, 5% στρατιωτικοί και 16% μουσουλμάνοι).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ηλικιακές ομάδες κρατουμένων στις φυλακές Πύλου

ΗΛΙΚΙΑ	ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΕΣ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ
20-	2 (3%)	1 (0,9%)	14 (12,5%)
20-30	44 (67%)	73 (72,4%)	42 (37,5%)
31-40	14 (21%)	5 (5%)	18 (16%)
41-50	2 (3%)	-	6 (5,4%)
51+	-	-	4 (3,6%)
ΚΕΝΟ	4 (6%)	22 (21,7%)	28 (25%)
ΣΥΝΟΛΟ	66	101	112

Β3. Καταγωγή

Οι περισσότεροι από τους Μικρασιάτες κρατούμενους στις φυλακές Πύλου κατάγονταν από τη Σμύρνη και την ευρύτερη περιοχή της (24 κρατούμενοι, δηλαδή 36%), ενώ από την ανατολική Θράκη έχουμε 9 κρατούμενους (13,5%), από τους οποίους οι περισσότεροι ήταν Αδριανουπολίτες (4) και Κωνσταντινουπολίτες (3). Σημαντικός επίσης αριθμός (8) προερχόταν από την περιοχή της Προύσας (12%) και της Βιθυνίας (12%). Για πέντε ακόμη κρατούμενους σημειώνεται ως τόπος καταγωγής το Αϊδίνιο (7,5%), για τρεις ο Πόντος (4,5%). Οι υπόλοιποι δήλωσαν ότι κατάγονταν από το Τσανάκαλε (1), τις Κυδωνίες (1), τα Μοσχονήσια (1), το Καραβακάρ (1), το Μπουγιού Κεσέρ (1), το Μαναλού Κεσέρ (1), το Καραντάγ (1) και το Ουσμελεϊ (2).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Καταγωγή Μικρασιατών κρατουμένων

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ
Αϊδίνιο	5
Αδριανούπολη	4
Αρτάκιοϊ [Ορτάκιοϊ Νικομηδείας]	1
Βρύουλα [Βουρλά]	1
Δαρδανέλια	1
Θράκη	1
Καραβακάρ	1
Καραντάγ	1
Κίος [περ. Βιθυνίας]	1
Κυδωνίες [Αϊβαλί]	1
Κωνσταντινούπολη	3
Μαινεμένη	1
Μαναλού Κεσέρ	1
Μοσχονήσια	1
Μουδανιά	2
Μπουγιού Κεσέρ	1
Νικομήδεια [περ. Βιθυνίας]	3
Ουσμελεϊ	2
Παλαδάριον [περ. Προύσας]	1
Πάνορμος	1

Πόντος	3
Προύσα	7
Σμύρνη	20
Τζιμόβασι [περ. Σμύρνης]	1
Τσανάκαλε	1
Χυλή [Χηλή Βιθυνίας]	1

Παρόμοια διασπορά παρατηρούμε και όσον αφορά τους μουσουλμάνους κρατούμενους (βλ. πίν. 3). Συγκεκριμένα, οι πιο πολλοί κρατούμενοι (15, ποσοστό 13,5%) κατάγονταν από την ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης (Σμύρνη, Πέργαμος, Μαγνησία, Σαλιαχλί, Βουτζάς, Κιρκαγάτς, Οδεμήσιο, Μπουρνόβας, Μαινεμένη, Βουρλά), τη Βιθυνία, και συγκεκριμένα το Βαλού Κεσέρ (12 κρατούμενοι, δηλαδή 11% περίπου), οκτώ από την περιοχή του Αϊδινίου (7%), πέντε από την ανατολική Θράκη (4,5%) και οι υπόλοιποι από διάφορες περιοχές της Μ. Ασίας, γειτονικών βαλκανικών κρατών και της Ελλάδας. Ενδιαφέρον μάλιστα παρουσιάζουν δύο περιπτώσεις από την Ελλάδα: στην πρώτη ο κρατούμενος ήταν προφανώς Τσάμης¹ και στη δεύτερη ο κατάδικος από το Ηράκλειο είχε ελληνικό επώνυμο (Στυλιανάκης), ανήκε δηλαδή στους λεγόμενους Τουρκοκρητικούς².

1. Οι Τσάμηδες ήταν αλβανικής καταγωγής μουσουλμάνοι οι οποίοι κατοικούσαν κυρίως στην ελληνική Ήπειρο. Κατά τη διάρκεια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής στην περιοχή, οι Τσάμηδες συνεργάστηκαν απροκάλυπτα με τις κατοχικές δυνάμεις, προβαίνοντας σε εκφοβισμό, βιαιοπραγίες και σφαγές Ελλήνων της Ηπείρου. Μόλις αποχώρησαν οι Γερμανοί από την Ελλάδα, οι Τσάμηδες εκδιώχθηκαν ως δωσίλογοι και εγκληματίες κατά του ελληνικού λαού με βίαιο τρόπο από την αντιστασιακή οργάνωση του ΕΔΕΣ και κατέφυγαν στη γειτονική Αλβανία όπου και εγκαταστάθηκαν μόνιμα. Στην εποχή μας, με την ενεργό παρότρυνση του αλβανικού κράτους, διεκδικούν από την Ελλάδα την επιστροφή των περιουσιών τους. Η ελληνική θέση επί του θέματος είναι πως επρόκειτο για δωσιλόγους οι οποίοι εγκατέλειψαν οικειοθελώς τη χώρα, φοβούμενοι τη «Νέμεση» της ελληνικής δικαιοσύνης και επομένως δεν δικαιούνται καμίας αποζημιώσεως.

2. Οι Τουρκοκρητικοί ήταν γηγενείς Έλληνες της Κρήτης, οι οποίοι κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας στο νησί η οποία ξεκίνησε από το 1669, εξισλαμίστηκαν σταδιακά, ξεπερνώντας αριθμητικά τις 100.000 το 1819, δηλαδή το 50% περίπου του συνολικού πληθυσμού του νησιού! (βλ. Θ. Δετοράκης, Ιστορία της Κρήτης, Αθήνα 1986, σ. 400). Έκτοτε η παρουσία τους ακολούθησε φθίνουσα πορεία, για να φτάσουν το 1920 τις 23.000, δηλαδή ποσοστό μόλις 6,6 % (βλ. Ν. Ανδριώτης, «Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στην Κρήτη, 1821-1924. Ένας αιώνας συνεχούς αναμέτρησης εντός και εκτός του πεδίου της μάχης», Μνήμων 24 (2004), 93). Εν τέλει αποχώρησαν από την Ελλάδα ως ανταλλάξιμοι το 1923.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Καταγωγή μουσουλμάνων κρατουμένων

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ
Αγκνάρ	1
Άγκυρα	2
Αδραμύτιο	4
Αϊβαντζίκ Μασίζ	1
Αϊδίνιο	1
Αλάντζι	1
Αλβανία	1
Αφιόν Καραχισάρ	2
Βαλού Κεσέρ [περ. Βιθυνίας]	12
Βουτζάς [περ. Σμύρνης]	1
Βρύουλα	1
Γιάιλαϊ	1
Δεϊμερτζιλέρ	2
Δεκελί	1
Δερέκιοϊ [Αν. Θράκη]	1
Ερζικιάν Σώμα [Πόντος]	1
Ηράκλειο Κρήτης	1
Θεσσαλονίκη	2
Ιωάννινα	1
Καδήκιοϊ Καλλιπόλης	1
Καλφάκη	1
Κετζούκ	1
Κιζιτζίκιοϊ	2
Κιρκαγάτς [περ. Μαγνησίας]	1
Κυρκατσλή	1
Κωνσταντινούπολη	1
Μαγνησία	2
Μαινεμένη	1
Μοναστήρι	1
Μπαλάκ	1
Μπιγιαντίτι	1
Μπιλαντίτσι	1
Μπουρνόβα	1

Μυτιλήνη	1
Ναράκιοϊ	1
Οδεμήσιον	1
Ουιμίν Φάλιας	1
Ούτς Μπουνάρ	1
Πάνορμος	1
Πέργαμος	3
Ραιδεστός Θράκη	1
Ράχοβο [Μακεδονία]	1
Σαργιλάρ	3
Σαλιαχλί [περ. Σμύρνης]	1
Σιντιργελί [περ. Μαρμαρά]	1
Σιξάριον	1
Σμύρνη	3
Σουσουρλού [περ. Προύσας]	1
Σώκια	1
Τεπέκιοϊ [Πόντος]	1
Τουρμπαλί [περ. Αϊδινίου]	1
Τουσάρ	1
Χαμαμλί	1
ΧΩΡΙΣ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	27

Όσον αφορά τους στρατιωτικούς, σύμφωνα με τα αρχεία των φυλακών Πύλου, οι πιο πολλοί (35, δηλαδή 34,5%) από τους καταδίκους είχαν γεννηθεί -όπως ήταν αναμενόμενο- στην Πελοπόννησο (δώδεκα στη Μεσσηνία, από επτά στην Αρκαδία και την Αχαΐα, πέντε στην Λακωνία, τρεις στην Ηλεία και ένας στο Άργος). Από τη Στερεά Ελλάδα προέρχονταν άλλοι 12, ποσοστό 12% περίπου (τρεις από τον Πειραιά, από δύο από την Αθήνα και τη Λαμία, από ένας από την Αιτωλοακαρνανία, το Μεσολόγγι, τη Λιβαδειά, την Αταλάντη και τον Προυσό). Οι Θεσσαλοί κρατούμενοι ήταν 7, ποσοστό 7% (πέντε από τον νομό Λαρίσης και ένας από τα Τρίκαλα), όπως και οι Μακεδόνες (τρεις από τη Θεσσαλονίκη, δύο από τη Φλώρινα, και από ένας από τις Σέρρες και τη Δράμα). Από τη νησιωτική Ελλάδα κατάγονταν 20, δηλαδή ποσοστό 20% (έξι από την Εύβοια, πέντε από τα Επτάνησα, τέσσερις από τις Κυκλάδες, δύο από την Κρήτη, και από ένας από τη Λέσβο, τη Σάμο και τη Λήμνο). Εκτός από τους εξ Ελλάδος στρατιώτες, στις φυλακές Πύλου κρατούνταν και έξι ακόμη εκτός συνόρων

Έλληνες (δύο από το Αργυρόκαστρο της Βορείου Ηπείρου, δύο από τη Μαύρη Θάλασσα, ένας από τον Καύκασο κι άλλος ένας από την Αλεξάνδρεια). Για άλλους 15 κρατούμενους δεν γνωρίζουμε τον τόπο γέννησής τους, αφού δεν έχει καταχωρηθεί στα αρχεία (βλ. πίν. 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Καταγωγή κρατουμένων στρατιωτικών

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ
<i>Α. Πελοπόννησος</i>	
Μεσσηνία	12
Αρκαδία	7
Αχαΐα	7
Λακωνία	5
Ηλεία	3
Αργολίδα	1
<i>Β. Στερεά Ελλάδα</i>	
Πειραιάς	3
Αθήνα	2
Λαμία	2
Αιτωλοακαρνανία	1
Αταλάντη	1
Λιβαδειά	1
Μεσολόγγι	1
Προυσσός	1
<i>Γ. Θεσσαλία</i>	
Λάρισα	5
Τρίκαλα	1
<i>Δ. Μακεδονία</i>	
Θεσσαλονίκη	3
Φλώρινα	2
Δράμα	1
Σέρρες	1
<i>Ε. Νησιωτική Ελλάδα</i>	
Εύβοια	6
Κυκλάδες	4
Κεφαλονιά	3

Κέρκυρα	2
Κρήτη	2
Λέσβος	1
Λήμνος	1
Σάμος	1
<i>ΣΤ. Εκτός συνόρων Έλληνες</i>	
Αργυρόκαστρο Β. Ηπείρου	2
Μαύρη Θάλασσα	2
Αλεξάνδρεια	1
Καύκασος	1
<i>Ζ. Χωρίς στοιχεία</i>	
ΧΩΡΙΣ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	15

Β4. Επάγγελμα

Το κύριο επάγγελμα που ασκούσαν οι κρατούμενοι και των τριών κατηγοριών, ήταν αυτό του γεωργού (συνολικά το 31%). Ειδικότερα εμφανίζονται 15 Μικρασιάτες ασκούντες αυτό το επάγγελμα (ποσοστό 22,7%), 44 μουσουλμάνοι (ποσοστό 39,3%) και 28 στρατιωτικοί (ποσοστό 27,7%).

Εκτός από το επάγγελμα του γεωργού, συναντάμε σχετικά συχνά και αυτό του εργάτη (οκτώ Μικρασιάτες, πέντε στρατιωτικοί και τρεις μουσουλμάνοι), του βοσκού (τέσσερις μουσουλμάνοι και δύο Μικρασιάτες), του υποδηματοποιού (3 Μικρασιάτες και άλλοι τρεις στρατιωτικοί), του φούρναρη (πέντε στρατιωτικοί και από δύο Μικρασιάτες και μουσουλμάνοι), του εμπόρου (πέντε μουσουλμάνοι, τρεις στρατιωτικοί και ένας Μικρασιάτης) και αρκετών άλλων που παρουσιάζονται στον πίνακα 5 που ακολουθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Επαγγέλματα (αλφαβητικά) κρατουμένων

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΕΣ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
Αγγειοπλάστης	-	-	1	1
Αγροφύλακας	1	-	-	1
Αμαξηλάτης	-	1	1	2
Αραμπατζής	1	-	-	1
Αρτοποιός	2	2	5	9
Αχθοφόρος	1	-	-	1

Βαζετζατζής	-	1	-	1
Βοσκός	2	4	-	6
Γεωργός	15	44	28	87
Ελαιοχρωματιστής	-	-	1	1
Έμπορος	1	5	3	9
Εμποροϋπάλληλος	1	1	-	2
Ενδυματοποιός	-	1	-	1
Εργάτης	8	3	5	16
Εφημεριδοπώλης	1	-	-	1
Ιατρός	-	-	1	1
Ιχθυοπώλης	-	-	1	1
Καλαθοποιός	-	2	-	2
Καμηλάτης	-	1		1
Καπνεργάτης	2	-	-	2
Καραγωγέας	2	-	3	5
Καφεπώλης	2	1	1	4
Κηπουρός	-	-	1	1
Κουρέας	2	-	-	2
Κρεοπώλης	2	1	-	3
Κτηματίας	1	-	4	5
Κτίστης	1	-	2	3
Λαχανοπώλης	-	1	-	1
Λεμβούχος	1	-	1	2
Μαθητής	-	1	1	2
Μαρμαράς	-	-	1	1
Μηχανικός	-	-	3	3
Μηχανουργός	1	-	-	1
Μυλωνάς	2	-	-	2
Ναυτικός	3	-	-	3
Ξυλουργός	2	1	2	5
Παντοπώλης	-	3	1	4
Ράπτης	1	2	-	3
Σαγματοποιός	1	-	1	2
Σιδηροδρομικός	-	1	-	1
Σιδηρουργός	-	1	2	3
Σιτέμπορος	-	1	-	1
Στρατιώτης	1	-	5	6
Ταχυδρόμος	-	-	1	1
Τηλεγραφετής	2	-	-	2
Τυπογράφος	-	-	1	1

Υπάλληλος	-	1	-	1
Υπάλληλος δημόσ.	-	-	1	1
Υπηρέτης	-	1	-	1
Υπηρέτης ξενοδ.	-	-	2	2
Υποδηματοποιός	3	-	3	6
Φοιτητής	-	-	2	2
Χαμαμετζής	-	1	-	1
ΧΩΡΙΣ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	4	31	21	56

B5. Θρησκευτική πίστη

Οι Έλληνες κρατούμενοι (Μικρασιάτες και στρατιωτικοί) δηλώνουν χριστιανοί ορθόδοξοι (162), εκτός από πέντε Μικρασιάτες που ως Αρμένιοι αναφέρονται ως Χριστιανοί αυτού του δόγματος. Το ίδιο ισχύει και για την κατηγορία των μουσουλμάνων κρατουμένων (112) όπως παρουσιάζεται στον πίνακα 6 που ακολουθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Θρήσκευμα κρατουμένων

	ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ	ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΑΡΜΕΝΙΟΙ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ
Μικρασιάτες	61	5	-
Στρατιωτικοί	101	-	-
Μουσουλμάνοι	-	-	112
ΣΥΝΟΛΟ	162 (58%)	5 (2%)	112 (40%)

B6. Οικογενειακή κατάσταση

Οι πιο πολλοί από τους Έλληνες κρατουμένους εμφανίζονται ως άγαμοι στις σχετικές καταστάσεις (40 Μικρασιάτες και 67 στρατιωτικοί). Αντίθετα οι μουσουλμάνοι δηλώνουν κατά πλειοψηφία έγγαμοι (51). Στον πίνακα 7 που ακολουθεί βρίσκονται τα πλήρη στοιχεία και των τριών κατηγοριών κρατουμένων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Οικογενειακή κατάσταση κρατουμένων

	ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΕΣ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
Έγγαμοι	13	13	51	77 (27,6%)
Άγαμοι	40	67	29	136 (48,8%)
ΧΩΡΙΣ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	13	21	32	66 (23,6%)

B7. Δικαστήρια

Οι υποθέσεις που εκδικάστηκαν, ήταν συνολικά 280. Τα δικαστήρια που εκδίκασαν αυτές τις υποθέσεις, ήταν κατά κύριο λόγο (261) έκτακτα στρατιωτικά σε ποσοστό 81% (σε πολιτικά δικαστήρια δικάστηκαν άλλοι 19, ποσοστό 7% και για άλλους 33, ποσοστό 12%, δεν υπάρχουν καταγεγραμμένα στοιχεία).

Από τις τρεις κατηγορίες που έχουμε υπ' όψιν, σε πολιτικά δικαστήρια δικάστηκαν μόνο Μικρασιάτες. Συγκεκριμένα, επτά στο Πλημμελειοδικείο Καλαμάτας, από δύο στα δικαστήρια Σπάρτης και Κυπαρισσίας, και από ένας στα δικαστήρια της Άμφισσας, της Χαλκίδας, της Φλώρινας, της Θεσσαλονίκης, της Σύρου, των Σερρών, της Δράμας και του Πειραιά. Οι υπόλοιποι δικάστηκαν κατά κύριο λόγο στα έκτακτα στρατοδικεία Προύσας (10), Σμύρνης (9), Πανόρμου (8) και Γ' Σώματος Στρατού (7).

Οι στρατιωτικοί και οι μουσουλμάνοι δικάστηκαν όλοι από έκτακτα ή τακτικά στρατοδικεία. Οι πρώτοι κυρίως από τα έκτακτα στρατοδικεία Σμύρνης (21), Α' Σώματος Στρατού (17), Προύσας (13) και Β' Σώματος Στρατού (10), ενώ οι μουσουλμάνοι από εκείνα της Σμύρνης (44) και Πανόρμου (38).

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Δικαστήρια που καταδίκασαν τους κρατούμενων

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ	ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΕΣ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
<i>Α. Έκτακτα Στρατοδικεία</i>				
Ε.Σ. Σμύρνης	9	21	41	71
Ε.Σ. Πανόρμου	8	4	38	50
Ε.Σ. Προύσης	10	13	-	23
Ε.Σ. Σιμάβ	-	5	3	8
Ε.Σ. Μαγνησίας	-	6	1	7
Ε.Σ. Οδεμής	1	1	-	2
Ε.Σ. Δορυλαίου	2	3	-	5
Ε.Σ. Αφίον Καραχισάρ	-	-	2	2
Ε.Σ. Ουσάκ	-	1	-	1
Ε.Σ. Α' Σώμ. Στρατού	2	17	-	19
Ε.Σ. Β' Σώμ. Στρατού	1	10	-	11
Ε.Σ. Γ' Σώμ. Στρατού	7	8	-	15
Ε.Σ. II Μερραρχίας	1	1	-	2
Ε.Σ. XI Μερραρχίας	2	-	-	2
Ε.Σ. XII Μερραρχίας	3	-	-	3

Ε.Σ. Ανεξ. Μεραρχίας	-	2	1	3
Ε.Σ. Μερ. Αδριανουπόλεως	-	1	1	2
Ε.Σ. Μερ. Ξάνθης	-	-	1	1
Ε.Σ. Δράμας	-	1	-	1
<i>Β. Τακτικά Στρατοδικεία</i>				
Α' Δ/ές Στρατ. Αθηνών	-	1	-	1
Β' Δ/ές Στρατ. Πατρών	-	2	-	2
Γ' Στρατ. Θεσσαλονίκης	-	2	-	2
Στρ. Εθν. Αμύνης Θεσ/νίκης	2	-	-	2
<i>Γ. Τακτικά Δικαστήρια (Πολιτικά)</i>				
Δ. Καλαμών	7	-	-	7
Δ. Κυπαρισσίας	2	-	-	2
Δ. Σπάρτης	2	-	-	2
Δ. Αμφίσσης	1	-	-	1
Δ. Χαλκίδος	1	-	-	1
Δ. Φλωρίνης	1	-	-	1
Δ. Θεσσαλονίκης	1	-	-	1
Δ. Σερρών	1	-	-	1
Δ. Σύρου	1	-	-	1
Δ. Δράμας	1	-	-	1
Δ. Πειραιώς	1	-	-	1
ΧΩΡΙΣ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	3	2	28	33

Β8. Αξιόποινες πράξεις

Οι πράξεις για τις οποίες καταδικάστηκαν οι κρατούμενοι στις φυλακές Πύλου ήταν τις περισσότερες φορές βαριές και ποικίλες. Οι πιο πολλοί μάλιστα από τους κρατούμενους βαρύνονταν με περισσότερες από μία αξιόποινες πράξεις. Η μελέτη αυτών των ποινών, δείχνει πως οι πιο συνηθισμένες πράξεις ήταν η λιποταξία και οι κάθε μορφής κλοπές/ληστείες. Στους Μικρασιάτες κυριαρχούν οι κλοπές/ζωοκλοπές (28,8%), η λιποταξία (22,7%), η ληστεία (21%) και ο φόνος (16,6%), με τις υπόλοιπες πράξεις να έπονται (λιποταξία, εγκατάλειψη θέσης, αυτοτραυματισμός κ.ά.). Στους στρατιωτικούς, όπως ήταν αναμενόμενο, οι πιο συχνές πράξεις ήταν η λιποταξία (25,7%) και οι κλοπές/ζωοκλοπές (25,7%), ενώ οι περισσότερες από τις (ατιμωτικές) πράξεις τους σχετίζονται με την πολεμική δράση (ή άρνηση δράσης) στο μέτωπο (εσχάτη προδοσία, εγκατάλειψη θέσης, ανυποταξία, στάση κατά των ανωτέρων, εξύβριση ανωτέρου, αντίσταση κατά της αρχής, άδικη επίθεση κατά ανωτέρου, παράβαση στρατιωτικής εντολής, γύμνωση πληγωμένου κ.ά.). Στους μουσουλμάνους πλεονάζουν η ληστεία (31%), η παράνομη οπλοφορία (20%) και οι φόνοι

(15%), ενώ εντύπωση προκαλούν αρκετές πράξεις όπως αυτή της διάδοσης ανησυχητικών (ψευδών) ειδήσεων, η εσχάτη προδοσία, η απείθεια, η λιποταξία και η στάση, καθώς -αν εξαιρέσουμε τους ελάχιστους μουσουλμάνους, Έλληνες πολίτες, οι οποίοι είχαν υπηρετήσει στον ελληνικό στρατό), οι υπόλοιποι ήταν Τούρκοι από τη Μ. Ασία, οι οποίοι κάθε άλλο παρά Έλληνες ένιωθαν (βλ. πίνακα 9).

ΠΙΝΑΚΑΣ 9
Αξιόποινες πράξεις κρατουμένων

ΠΡΑΞΗ	ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΕΣ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
Άδικη επίθεση	2	-	-	2
Άδικη επίθεση κατά ανωτέρου	-	1	-	1
Αντίσταση κατά της αρχής	-	2	-	2
Ανυποταξία	-	1	-	1
Απάτη	2	-	-	2
Απείθεια	-	-	8	8
Απόπειρα εκβίασης	-	1	-	1
Απόπειρα φόνου	2	2	3	7
Αποφυλάκιση κρατουμένου	-	2	-	2
Αυτοτραυματισμός	3	-	-	3
Βιαιοπραγία	-	1	-	1
Βιασμός	2	1	4	7
Γύμνωση πληγωμένου	-	3	-	3
Διάδοση ανησυχητικών ειδήσεων	-	-	14	14
Διάρρηξη	-	1	2	3
Δωροληψία	-	1	-	1
Εγκατάλειψη θέσης	2	6	-	8
Εκβίαση	2	3	1	6
Εμπρησμός	-	-	3	3
Εξύβριση/εξύβριση ανωτέρου	-	2	1	3
Εσχάτη προδοσία	4	-	12	16
Ζωοκλοπή	10	3	3	16
Κατάχρησις νεναρκωμένου	-	1	-	1
Κλοπή	9	23	6	38
Ληστεία	14	8	35	57

Λιποταξία	17	26	3	46
Παράβαση στρατιωτικής εντολής	-	1	-	1
Παράνομη οπλοχρησία	-	1	-	1
Παράνομη οπλοφορία	-	-	23	23
Παρά φύσιν ασέλγεια	1	-	-	1
Πλαστογραφία	1	6	-	7
Στάση	-	3	1	4
Τραυματισμός	-	1	-	1
Υπεξαίρεση	1	4	-	5
Φόνος	11	6	17	34
Χωρίς καταγραφή	2	11	29	42

Β9. Ποινές

Η ενότητα των ποινών παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς αφορά καταδικαστικές αποφάσεις ετερόκλητων (θρησκευτικά, εθνικά) κατηγοριών. Επιπλέον οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ελήφθησαν οι περισσότερες από τις αποφάσεις αυτές (έκτακτα στρατοδικεία εν καιρώ πολέμου) θα μπορούσαν να δημιουργήσουν την εύλογη υποψία πως ενδεχομένως οι στρατοδίκες να μερολήπτησαν υπέρ της μίας ή της άλλης ομάδας κρατουμένων (π.χ. των εξ Ελλάδος στρατιωτικών) ή να επέδειξαν υπερβολική αυστηρότητα εις βάρος κάποιων άλλων (π.χ. των μουσουλμάνων/Τούρκων). Εντούτοις, αν μελετήσουμε προσεκτικά τον σχετικό πίνακα που ακολουθεί με τα αντίστοιχα ποσοστά επί τοις εκατό (πίνακας 10), θα διαπιστώσουμε πως η στρατιωτική δικαιοσύνη στάθηκε στο ύψος της, αδιακρίτως εθνικότητας ή θρησκεύματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Ποινές κρατουμένων ανά έτη

ΠΟΙΝΗ/ΕΤΗ	ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΕΣ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
1-5	26 (38,2%)	31 (28%)	34 (27,2%)	91 (30%)
6-10	17 (25%)	43 (38,7%)	14 (11,2%)	74 (24,3%)
11-15	9 (13,2%)	21 (19%)	20 (16%)	50 (16,5%)
16-20	-	1 (0,9%)	4 (3,2%)	5 (1,6%)
20+	-	-	1 (0,8%)	1 (0,3%)
ΙΣΟΒΙΑ	11 (16,2%)	14 (12,5%)	10 (8%)	35 (11,5%)
ΘΑΝΑΤΟΣ	3 (4,4%)	-	4 (3,2%)	7 (2,3%)
ΧΩΡΙΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ	2 (3%)	1 (0,9%)	38 (30,4%)	41 (13,5%)

B10. Γενικές παρατηρήσεις

Μια προσεκτική μελέτη των παρατηρήσεων που είναι καταγεγραμμένες στην τελευταία στήλη των αρχείων των φυλακών Πύλου, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μέρος ή σχεδόν το όλον των ποινών (ιδίως των στρατιωτικών καταδίκων) δεν εκτίθηκε τελικά. Έπειτα από διαρκείς ευεργετικές αποφάσεις των κυβερνήσεων που ανέλαβαν το βαρύ χρέος της ανασυγκρότησης της χώρας μετά την καταστροφή του 1922, οι πιο πολλοί κρατούμενοι αποφυλακίστηκαν. Σε αυτό προφανώς συνέβαλε και η ανθρωπιστική κρίση που είχε ξεσπάσει με την έλευση ενός και πλέον εκατομμυρίου προσφύγων στην Ελλάδα και η τραγική κατάσταση της οικονομίας η οποία προφανώς δεν επέτρεπε την «πολυτέλεια» της παρουσίας στις φυλακές μεγάλου αριθμού κρατουμένων.

Όσον αφορά τους Μικρασιάτες κρατουμένους, μεγάλος αριθμός επωφελήθηκε από διάφορες ευεργετικές διατάξεις της νομοθεσίας και πέτυχαν την αναστολή της ποινής τους, τον μετριασμό της ή και την πρόωγη αποφυλάκισή τους. Συγκεκριμένα, αναστολή ποινής «διὰ Β. Χάριτος κοινοποιηθείσης [...] διὰ τοῦ ὑπ' ἀρ. [...] ἐγγράφου ἐ.ἐ. ὑπουργ. Στρατιωτικῶν», έλαβαν 22 κρατούμενοι, αναστολή «κατόπιν τῆς ὑπ' ἀρ. [...] ἀποφάσεως ἐπιτροπῆς ἀναστολῶν ἐ.ἐ.» έλαβαν 18, μετριασμό «Διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. [...] Διαταγῆς τοῦ ὑπουργείου Δικαιοσύνης ἡ ποινὴ τοῦ ἐμετριάσθη εἰς [...] φυλάκισιν διὰ τοῦ ἀπὸ [...] Β.Δ. καταχωρισθέντος εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως ὑπ' ἀριθ. [...] φύλλῳ αὐτῆς» έλαβαν δύο κρατούμενοι και αποφυλάκιση «κατόπιν τῆς ὑπ' ἀριθ. [...] ἐ.ἐ. τηλ/κῆς Διαταγῆς Εἰσαγγελέως [...]» έλαβαν τέσσερις. Για εννέα καταδίκους δεν έχουμε περισσότερες πληροφορίες, ενώ για οκτώ δεν γνωρίζουμε την τύχη τους, καθώς μετήχθησαν σε άλλες φυλακές (Καλαμάτας, Τρίπολης, Ζακύνθου, Επταπυργίου Θεσσαλονίκης, Συγγρού Αθηνών). Η μόνη υπόθεση κατά την οποία απορρίφθηκε το αίτημα για αποφυλάκιση, αφορούσε έναν καταδικασμένο για φόνο (βλ. πίνακας 11).

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Παρατηρήσεις περί της εκτίσεως των ποινών των Μικρασιατών κρατουμένων

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Τυχόντες βασιλικής χάριτος	22	33,5%
Αναστολή ποινής από Επιτροπή Αναστολών	18	27,5%
Μεταγωγή σε φυλακές Συγγρού (Αθήνα)	4	6%
Μεταγωγή σε φυλακές Καλαμάτας	1	1,5%

Μεταγωγή σε φυλακές Τριπόλεως	1	1,5%
Μεταγωγή σε φυλακές Ζακύνθου	1	1,5%
Μεταγωγή σε φυλακές Επταπυργίου Θεσ/νίκης	1	1,5%
Μεταγωγή σε Εισαγγελία Ναυπλίου	2	3%
Μεταγωγή σε Εισαγγελία Καλαμάτας	2	3%
Μετριασμός ποινής	2	3%
Απόρριψη αναστολής ποινής	1	1,5%
ΧΩΡΙΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	11	16,5%

Από τους στρατιωτικούς, η συντριπτική πλειοψηφία δεν εξέτισε την επιβληθείσα ποινή, καθώς εκμεταλλεύτηκαν σειρά διατάξεων που ευνοούσαν την αποφυλάκισή τους. Αν εξαιρέσουμε όσους δεν γνωρίζουμε τι συνέβη είτε λόγω της μεταγωγής τους σε άλλες φυλακές (πρόκειται για 21 κρατούμενους οι οποίοι μετέχθησαν στις φυλακές Αιγίνης, Καλαμάτας, Τριπόλεως ή στο Φρουραρχείο Καλαμάτας), σχεδόν όλοι οι υπόλοιποι (64) αποφυλακίστηκαν πρόωρα (με Βασιλικά Διατάγματα, αποφάσεις της Επιτροπής Αναστολών, νομοθετήματα των υπουργείων Στρατιωτικών και Δικαιοσύνης κ.ο.κ.). Μόνο σε δύο καταδίκους απορρίφθηκαν τα αιτήματα αποφυλάκισης: ο πρώτος έκτιε ποινή για φόνο και ο άλλος για πλαστογραφία. Ένας επίσης κρατούμενος δραπέτευσε, άλλος ένας πέθανε στις φυλακές, ενώ για 17 ακόμη δεν έχουμε περισσότερα στοιχεία (πίνακας 12).

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

*Παρατηρήσεις περί της εκτίσεως των ποινών
των στρατιωτών κρατουμένων*

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Αναστολή ποινής από Επιτροπή Αναστολών	30	28,4%
Τυχόντες βασιλικής χάριτος	12	11,3%
Αναστολή ποινής με Βασιλικό Διάταγμα	7	6,5%
Αποφυλάκιση με εντολή Υπουργείου Στρατιωτικών	6	5,5%
Μεταγωγή σε Φρουραρχείο Καλαμάτας	5	4,7%
Αποφυλάκιση με εντολή Εισαγγ. Εφετών Ναυπλίου	5	4,7%
Αποφυλάκιση με εντολή Β' Σώματος Στρατού	1	0,9%
Αποφυλάκιση με εντολή Επαν/κής Κυβερνήσεως	3	3%

Μεταγωγή σε φυλακές Καλαμάτας	10	9,5%
Μεταγωγή σε φυλακές Αιγίνης	5	4,7%
Μεταγωγή σε φυλακές Τριπόλεως	1	1,5%
Απόρριψη Βασιλικής Χάριτος	2	1,5%
Απόδραση από τις φυλακές	1	0,9%
Θάνατος	1	0,9%
ΧΩΡΙΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	17	16%

Αξιοπερίεργη είναι η περίπτωση των μουσουλμάνων καταδίκων, καθώς με βάση τα αρχεία, δεν γνωρίζουμε αν εξέτισαν τις ποινές τους ή όχι, γιατί οι περισσότεροι απ' αυτούς μετέχθησαν είτε στις φυλακές Αίγινας (66 κρατούμενοι) είτε στο Φρουραρχείο Καλαμάτας (30 κρατούμενοι). Μόνο για έναν κρατούμενο η επιτροπή αναστολών γνωμοδότησε θετικά, ενώ είχαμε ακόμη τρεις θανάτους και τέσσερις αποδράσεις, και ένδεκα περιπτώσεις κρατουμένων για τους οποίους δεν υπάρχουν στοιχεία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

*Παρατηρήσεις περί της εκτίσεως των ποινών
των μουσουλμάνων κρατουμένων*

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Μεταγωγή σε φυλακές Αιγίνης	66	57,5%
Μεταγωγή σε Φρουραρχείο Καλαμάτας	30	26%
Απόδραση από τις φυλακές	4	3,5%
Θάνατος	3	2,5%
Αναστολή ποινής από Επιτροπή Αναστολών	1	1%
ΧΩΡΙΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	11	9,5%

Γ. Συμπεράσματα

Η μελέτη των αρχείων των φυλακών Πύλου που αφορά όσους κρατούμενους σε αυτές Μικρασιάτες, μουσουλμάνους και στρατιωτικούς είχαν συμμετάσχει στη μικρασιατική εκστρατεία, παρουσιάζει μια σειρά από πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία- το κυριότερο από αυτά είναι πως -παρά την εντύπωση που κυριαρχεί- είναι παντελώς αβάσιμη η μομφή προς τους Μικρασιάτες Έλληνες ότι η έλευσή τους προκάλεσε ένα κύμα ανομίας και αστάθειας στη χώρα. Σε μια φυλακή που «φιλοξένησε» εκατοντάδες κρατουμένους, μόλις οι 66 από αυτούς

είχαν μικρασιατική ή ανατολικοθρακιώτικη καταγωγή. Επιπλέον, δεν σημειώνεται σε καμία περίπτωση διαφοροποίηση –επί τα χείρω– ως προς τις αξιόποινες πράξεις και τις ποινές που τους καταλογίστηκαν. Τουναντίον, οι περισσότεροι από τους Μικρασιάτες κρατουμένους βρίσκονταν στη φυλακή για σχετικά ελαφρές περιπτώσεις, κάτι που μαρτυρούν και οι αντίστοιχες ποινές τους. Ακόμα και η αντιμετώπισή τους ενώσω κρατούνταν στις φυλακές δεν υπήρξε σε καμία περίπτωση ευνοϊκή -εν συγκρίσει με τους υπολοίπους- ούτε μπορούμε να σημειώσουμε ότι έτυχαν κάποιας ιδιαίτερης μέριμνας ως προς την έκτιση των ποινών τους.

Το εσωτερικό του Νικόαστρου, στο οποίο φιλοξενήθηκαν οι περίφημες φυλακές Πύλου.

Το κάστρο της Πύλου από ψηλά.

Το εσωτερικό της ακρόπολης του κάστρου της Πύλου.

ΠΙΣΑΙΟΝ ΚΑΤΑΔΙΚΩΝ

Α/Α	Όνομα	Επίθετο	Εξέλιξη	Παρατηρήσεις
1	...	...	...	...
2	...	...	...	...
3	...	...	...	...
4	...	...	...	...
5	...	...	...	...
6	...	...	...	...
7	...	...	...	...
8	...	...	...	...
9	...	...	...	...
10	...	...	...	...
11	...	...	...	...
12	...	...	...	...
13	...	...	...	...
14	...	...	...	...
15	...	...	...	...
16	...	...	...	...
17	...	...	...	...
18	...	...	...	...
19	...	...	...	...
20	...	...	...	...
21	...	...	...	...
22	...	...	...	...
23	...	...	...	...
24	...	...	...	...
25	...	...	...	...
26	...	...	...	...
27	...	...	...	...
28	...	...	...	...
29	...	...	...	...
30	...	...	...	...
31	...	...	...	...
32	...	...	...	...
33	...	...	...	...
34	...	...	...	...
35	...	...	...	...
36	...	...	...	...
37	...	...	...	...
38	...	...	...	...
39	...	...	...	...
40	...	...	...	...
41	...	...	...	...
42	...	...	...	...
43	...	...	...	...
44	...	...	...	...
45	...	...	...	...
46	...	...	...	...
47	...	...	...	...
48	...	...	...	...
49	...	...	...	...
50	...	...	...	...
51	...	...	...	...
52	...	...	...	...
53	...	...	...	...
54	...	...	...	...
55	...	...	...	...
56	...	...	...	...
57	...	...	...	...
58	...	...	...	...
59	...	...	...	...
60	...	...	...	...
61	...	...	...	...
62	...	...	...	...
63	...	...	...	...
64	...	...	...	...
65	...	...	...	...
66	...	...	...	...
67	...	...	...	...
68	...	...	...	...
69	...	...	...	...
70	...	...	...	...
71	...	...	...	...
72	...	...	...	...
73	...	...	...	...
74	...	...	...	...
75	...	...	...	...
76	...	...	...	...
77	...	...	...	...
78	...	...	...	...
79	...	...	...	...
80	...	...	...	...
81	...	...	...	...
82	...	...	...	...
83	...	...	...	...
84	...	...	...	...
85	...	...	...	...
86	...	...	...	...
87	...	...	...	...
88	...	...	...	...
89	...	...	...	...
90	...	...	...	...
91	...	...	...	...
92	...	...	...	...
93	...	...	...	...
94	...	...	...	...
95	...	...	...	...
96	...	...	...	...
97	...	...	...	...
98	...	...	...	...
99	...	...	...	...
100	...	...	...	...

ΕΥΛΑΚΙΟΝ

Α/Α	Όνομα	Επίθετο	Εξέλιξη	Παρατηρήσεις
1	...	...	...	...
2	...	...	...	...
3	...	...	...	...
4	...	...	...	...
5	...	...	...	...
6	...	...	...	...
7	...	...	...	...
8	...	...	...	...
9	...	...	...	...
10	...	...	...	...
11	...	...	...	...
12	...	...	...	...
13	...	...	...	...
14	...	...	...	...
15	...	...	...	...
16	...	...	...	...
17	...	...	...	...
18	...	...	...	...
19	...	...	...	...
20	...	...	...	...
21	...	...	...	...
22	...	...	...	...
23	...	...	...	...
24	...	...	...	...
25	...	...	...	...
26	...	...	...	...
27	...	...	...	...
28	...	...	...	...
29	...	...	...	...
30	...	...	...	...
31	...	...	...	...
32	...	...	...	...
33	...	...	...	...
34	...	...	...	...
35	...	...	...	...
36	...	...	...	...
37	...	...	...	...
38	...	...	...	...
39	...	...	...	...
40	...	...	...	...
41	...	...	...	...
42	...	...	...	...
43	...	...	...	...
44	...	...	...	...
45	...	...	...	...
46	...	...	...	...
47	...	...	...	...
48	...	...	...	...
49	...	...	...	...
50	...	...	...	...
51	...	...	...	...
52	...	...	...	...
53	...	...	...	...
54	...	...	...	...
55	...	...	...	...
56	...	...	...	...
57	...	...	...	...
58	...	...	...	...
59	...	...	...	...
60	...	...	...	...
61	...	...	...	...
62	...	...	...	...
63	...	...	...	...
64	...	...	...	...
65	...	...	...	...
66	...	...	...	...
67	...	...	...	...
68	...	...	...	...
69	...	...	...	...
70	...	...	...	...
71	...	...	...	...
72	...	...	...	...
73	...	...	...	...
74	...	...	...	...
75	...	...	...	...
76	...	...	...	...
77	...	...	...	...
78	...	...	...	...
79	...	...	...	...
80	...	...	...	...
81	...	...	...	...
82	...	...	...	...
83	...	...	...	...
84	...	...	...	...
85	...	...	...	...
86	...	...	...	...
87	...	...	...	...
88	...	...	...	...
89	...	...	...	...
90	...	...	...	...
91	...	...	...	...
92	...	...	...	...
93	...	...	...	...
94	...	...	...	...
95	...	...	...	...
96	...	...	...	...
97	...	...	...	...
98	...	...	...	...
99	...	...	...	...
100	...	...	...	...

Σελίδες από το βιβλίο καταδίκων των φυλακών Πύλου.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΤΑΔΙΚΩΝ ΦΥΛΛΑΚΩΝ ΠΥΛΟΥ 1-1

ABE: 104

106

A/A	A/A ΜΗΤΡΩΟΥ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΩΝ ΚΑΤΑΔΙΚΩΝ	ΗΛΙΚΙΑ	ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ/ ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	ΕΠΙΛΕΞΑΜΕΝΟ	ΘΡΗΣΚΕΙΑ	ΛΕΞΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΑ (ΕΠΙΛΕΞΑΜΕΝΟ- ΤΕΚΝΑ)
1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							
9							
10							
11	32	L.A.	26	Ελπίδα M. Αρμάς	Καλαμάρι	Ορθόδοξος	Αγία
12	33	L.A.	22	Αλέξανδρος Αρμάς	Τριφυλιανός	Ορθόδοξος	Αγία
13	34	L.A.	23	Κατερίνα Αρμάς M. Αρμάς	Τριφυλιανός	Ορθόδοξος	Αγία
14	35	A.A.	20	Αντώνης Αρμάς	Ελπίδα	Ορθόδοξος	Αγία
15	36	L.A.	24	Ανδρέας Αρμάς	Τριφυλιανός	Ορθόδοξος	Αγία
16	40	A.M.	40	Σταυρούλα Αρμάς	Ελπίδα	Ορθόδοξος	Ελπίδα
17	30	N.E.	26	Ελπίδα Αρμάς M. Αρμάς	Ελπίδα	Ορθόδοξος	Αγία
18	34	L.A.	20	Ουρανία Αρμάς	Τριφυλιανός	Μαθητική	Ελπίδα
19	35	E.M.	18	Τριφυλιανός	Τριφυλιανός	Ορθόδοξος	Ελπίδα
20	36	E.A.	32	Λαμπρινή Αρμάς	Καλαμάρι	Ορθόδοξος	Ελπίδα
21	37	L.A.	25	Ελπίδα	Ελπίδα	Ορθόδοξος	Αγία
22	38	A.E.	35	Μαργαρίτα Αρμάς	Τριφυλιανός	Ορθόδοξος	Ελπίδα
23	39	E.A.	19	Μαργαρίτα Αρμάς Ελπίδα	Τριφυλιανός	Ορθόδοξος	Αγία
24	40	E.Z.	40	Μαργαρίτα Αρμάς M. Αρμάς	Ελπίδα	Ορθόδοξος	Ελπίδα
25	41	L.A.	52	Μαργαρίτα Αρμάς	Ελπίδα	Ορθόδοξος	Ελπίδα
26	1	H.A.	18	Ανδρέας Αρμάς	Ανδρέας	Ορθόδοξος	Ελπίδα
27	7	Θ.Θ.	24	Κατερίνα Αρμάς	Τριφυλιανός	Ορθόδοξος	Αγία

28	8	Ε.Θ.	24	Κορφογιάν Πιρίνης Μ. Αντρέας	Γιοργός	Ουδέτερος	Άγνωστ.
29	10	Ι.Τ.	20	Σαββίτης Μανώλης Μιχαήλ Κωνσταντίνος	Γιοργός	Μαυροθήρας	Άγνωστ.
30	11	Ι.Χ.	36	Μονόπρη Μιχαήλ-Κωνσταντίνος	Γιοργός	Μαυροθήρας	
31	12	Ι.Κ.					
32	13	Ι.Α.					
33	14	Ι.Α.	41	Παπαγιάννης Θεόδωρος	Γιοργός	Μαυροθήρας	Εγγράμμος
34	15	Ι.Ζ.	50	Παπαγιάννης Μ. Αντρέας	Ελευθερολόγος	Μαυροθήρας	Άγνωστ.
35	16	Ι.Τ.					
36	17	Ι.Κ.					
37	18	Ι.Χ.					
38	19	Ι.Τ.					
39	20	Ι.Τ.					
40	21	Κ.Ι.	22	Σαμουράκης Μ. Αντρέας ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΑΙ ΕΠΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ	Γιοργός	Μαυροθήρας	Εγγράμμος
41	22	Ι.Τ.	38	Κατρίδης	Γιοργός	Μαυροθήρας	Εγγράμμος
42	23	Ι.Μ.	21	Τριμιτάς Μ. Αντρέας	Γιοργός	Μαυροθήρας	Άγνωστ.
43	24	Ι.Χ.	28	Τσιγγανίδης Αθανάσιος	Γιοργός	Ουδέτερος	Άγνωστ.
44	25	Ι.Α.	19	Τσιγγανίδης	Γιοργός	Ουδέτερος	Εγγράμμος
45	26	Ι.Α.	45	Ματθαίου-Ανδρέας Μ. Αντρέας	Γιοργός	Ουδέτερος	Εγγράμμος
46	27	Ι.Χ.	18	Θαλασσινός	Αγνώστ.	Ουδέτερος	Άγνωστ.
47	28	Ι.Α.	30	Παπαγιάννης	Γιοργός	Ουδέτερος	Εγγράμμος
48	29	Β.Ι.	27	Καυφίσης Μ. Αντρέας	Αγνώστ.	Ουδέτερος	Άγνωστ.
49	30	Ι.Α.	30	Λαυρινί	Ελευθερολόγος	Ουδέτερος	Άγνωστ.
50	31	Ι.Μ.	22	Αθανάσιος	Εγγράμμος	Ουδέτερος	Εγγράμμος
51	32	Ι.Μ.	30	Μανωλάκης Γεώργιος	Πάσης	Ουδέτερος	Άγνωστ.
52	33	Ι.Μ.	40	Γαλαξιάς Μ. Αντρέας	Γιοργός	Ουδέτερος	Εγγράμμος
53	34	Ι.Ε.	45	Μπαλσάκης	Ελευθερολόγος	Ουδέτερος	Εγγράμμος
54	35	Ι.Ε.	35	Καλαμάν Μ. Αντρέας	Γιοργός	Ουδέτερος	Εγγράμμος
55	36	Ι.Μ.	60	Ανδρέας Μ. Αντρέας	Γιοργός	Ουδέτερος	Εγγράμμος
56	37	Ι.Μ.	26	Σταυράκης Μ. Αντρέας	Γιοργός	Ουδέτερος	Εγγράμμος
57	38	Ι.Ε.	30	Ουρανός Μ. Αντρέας	Γιοργός	Ουδέτερος	Εγγράμμος
58	130	Ι.Κ.	32	Λαυρινί	Αγνώστ.	Ουδέτερος	Οχι
59	41	Χ.Α.	33	Κωνσταντίνος Ουρανός	Γιοργός	Ουδέτερος	Άγνωστ.
60	42	Ν.Α.	26	Κωνσταντίνος	Άγνωστ.	Ουδέτερος	Άγνωστ.
61	43	Ε.Α.	28	Αγριανούδης Ηρακλής	Αγνώστ.	Ουδέτερος	Άγνωστ.
62	44	Α.Α.	22	Ηλίας Γ. Ανδρέας	Γιοργός	Ουδέτερος	Άγνωστ.
63	74	Θ.Μ.	24	Βογιάτσης Μ. Αντρέας	Ελευθερολόγος αγνώστ.		Οχι
64	122	Α.Μ.	32	Στάθης	Αγνώστ.	Ουδέτερος	Άγνωστ.
65	123	Ε.Μ.	21	Βασίλης Κωνσταντίνος	Ματθ. Ι	Ουδέτερος	Άγνωστ.
66	124	Ε.Μ.	25	Αντώνης	Ελευθερολόγος	Ουδέτερος	Εγγράμμος

67	125	M.M.		30	Adriana Iordache Adriana Iordache	Κριτική Γραφή	Ορθόδοξη	Εγγράμια
68	126	L.M.		25	Παναγιώτα Αθανασίου Παναγιώτα Αθανασίου	Κριτική Γραφή	Ορθόδοξη	Αγράμια
69	127	M.I.		25	Παναγιώτα Αθανασίου Παναγιώτα Αθανασίου	Κριτική Γραφή	Ορθόδοξη	Αγράμια
70	128	M.I.		20	Παναγιώτα Αθανασίου Παναγιώτα Αθανασίου	Κριτική Γραφή	Ορθόδοξη	Αγράμια
71	33	E.N.		27	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
72	34	M.N.		23	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
73	35	N.N.		26	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
74	36	X.N.		21	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Αγράμια
75	37	A.N.		27	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Αγράμια
76	38	A.N.		26	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Αγράμια
77	39	N.I.		25	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Αγράμια
78	40	N.I.		24	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Αγράμια
79	41	N.N.		23	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
80	42	N.A.		24	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Αγράμια
81	43	N.I.		40	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
82	44	N.N.		30	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
83	45	N.N.		33	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Αγράμια
84	46	N.N.		22	Ανδρέας Αθανασίου Ανδρέας Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Αγράμια
85	12	X.N.						
86	5	O.T.						
87	6	O.T.						
88	7	O.A.		15	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Αγράμια
89	8	O.A.		20	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
90	9	O.T.		22	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
91	10	O.K.		33	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
92	11	O.T.		25	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
93	12	O.A.		23	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
94	13	O.A.		25	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
95	14	O.O.		25	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
96	15	O.P.		25	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
97	16	O.T.		20	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
98	17	O.T.		22	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
99	18	O.A.		40	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Αγράμια
100	19	O.A.		24	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
101	99	A.T.		26	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Αγράμια
102	100	A.T.		20	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
103	101	M.T.		30	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Αγράμια
104	102	A.T.		25	Ορθόδοξη Αθανασίου Ορθόδοξη Αθανασίου	Μαθητική Αγίαση	Ορθόδοξη	Εγγράμια
105	103	N.T.						

106	104	Հ.Բ.		Կայմ. լիճակներ (Խախտված Կոնսերվացիոն Զոնաներ)	Լեռնային Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
107	105	Հ.Բ.	28			Օրվածել	Ելքային
108	106	Հ.Բ.	29	Քրեական	Ելքային	Օրվածել	Այսպես
109	107	Հ.Բ.	28	Կոմունիստական	Ելքային	Օրվածել	Այսպես
110	108	Հ.Բ.	29	Նախնական	Դրոշմ	Օրվածել	Ելքային
111	109	Հ.Բ.	25	Կոմունիստական	Միջանկյալ	Օրվածել	Այսպես
112	110	Հ.Բ.	23	Կոմունիստական	Միջանկյալ	Օրվածել	Այսպես
113	111	Հ.Բ.	19	Կոմունիստական	Կոմունիստական	Օրվածել	Այսպես
114	112	Հ.Բ.	18	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
115	113	Հ.Բ.	23	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Ելքային
116	114	Հ.Բ.	30	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
117	115	Հ.Բ.	24	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Ելքային
118	116	Հ.Բ.	30	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Ելքային
119	117	Հ.Բ.	30	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Ելքային
120	118	Հ.Բ.	30	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Ելքային
121	119	Հ.Բ.	25	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
122	120	Հ.Բ.	22	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
123	121	Հ.Բ.	26	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
124	122	Հ.Բ.	21	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
125	123	Հ.Բ.	24	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
126	124	Հ.Բ.	28	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
127	125	Հ.Բ.	27	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Ելքային
128	126	Հ.Բ.	25	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
129	127	Հ.Բ.	22	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
130	128	Հ.Բ.	27	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
131	129	Հ.Բ.	26	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
132	130	Հ.Բ.	20	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
133	131	Հ.Բ.	27	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
134	132	Հ.Բ.	20	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
135	133	Հ.Բ.	27	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
136	134	Հ.Բ.	28	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
137	135	Հ.Բ.	20	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
138	136	Հ.Բ.	27	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
139	137	Հ.Բ.	20	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
140	138	Հ.Բ.	27	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես
141	139	Հ.Բ.	28	Կոմունիստական	Դրոշմ	Օրվածել	Այսպես

142	104	K.L.	47	Med... Tzouros	Αθήνα	Αθήνα	Εργασία
143	105	N.T.	51	Koro Tavorio Tavorio	Ουδέποτε	Ουδέποτε	Αγία
144	106	E.M.	19	Πορτοφύ	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Εργασία
145	107	E.K.	19	Βασιλειά	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία
146	108	E.T.	21	Ταχτή	Κοκκί	Αθήνα	Αγία
147	109	E.H.	19	Αλφειά	Αθήνα	Ουδέποτε	Εργασία
148	110	E.A.	27	Αθήνα	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Εργασία
149	111	E.M.	39	[...M. Αθήνα	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Εργασία
150	112	E.O.	36	Αθήνα Καραϊσκά	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία
151	113	E.M.	28	Γενική Μουσική	Καραϊσκά	Ουδέποτε	Αγία
152	67	A.T.	20	Ναυτική Αθήνα	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία
153	68	[...]	[...]	Αθήνα Βασιλειά	Εργασία	Ουδέποτε	Εργασία
154	70	N.T.	25	Πορτοφύ Αθήνα	Καραϊσκά	Ουδέποτε	Εργασία
155	71	A.T.	17	Ταχτή	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Εργασία
156	72	E.T.	26	Μουσική Αθήνα	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Εργασία
157	73	A.T.	30	Αθήνα Αθήνα	Αθήνα	Ουδέποτε	Αγία
158	74	E.T.	28	Πορτοφύ Τζουρτζή	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Εργασία
159	75	E.T.	27	Κορφοφύ Μουσική	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία
160	76	X.T.	24	Τορτοφύ Πορτοφύ	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία
161	77	E.T.	32	Κορφοφύ Τζουρτζή	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία
162	78	E.T.	22	Αθήνα Αθήνα	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία
163	79	[...]	[...]	Αθήνα Αθήνα	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία
164	23	N.O.	24	Τορτοφύ Καραϊσκά	Μουσική	Ουδέποτε	Αγία
165	24	E.O.	23	Πορτοφύ	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία
166	25	A.O.	30	Κορφοφύ Μ. Αθήνα	Εργασία	Ουδέποτε	Αγία
167	26	O.T.	28	Σύστημα Μ. Αθήνα	Αθήνα	Ουδέποτε	Εργασία
168	30	E.T.	20	Τορτοφύ Τζουρτζή	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Εργασία
169	31	X.X.	25	Αθήνα Αθήνα	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία
170	32	H.X.	21	Πορτοφύ	Αθήνα	Ουδέποτε	Αγία
171	33	E.T.	22	Μουσική Αθήνα	Τορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία
172	34	A.X.	20	Κορφοφύ Μουσική	Ναυτική	Ουδέποτε	Αγία
173	35	N.X.	22	Τορτοφύ Μουσική	Τορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία
174	36	N.X.	26	Τορτοφύ Μ. Αθήνα	Κορφοφύ	Ουδέποτε	Αγία
175	37	A.X.	23	Αθήνα Αθήνα	Πορτοφύ	Ουδέποτε	Αγία

176	38	[...]	[...]	Պրոքս Պիւսե Այսպիսիս	Դաւթ	Պիւսե	Այսպիսի
177	39	Յ.Մ.	Յ.Մ.	Արտակ Մ. Արտ.	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
178	40	Յ.Յ.	Յ.Յ.	Փիւսի Մարտի Կարգ	Դաւթ	Մարտի	Այսպիսի
179	41	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Մարտի Կարգ Մ. Արտ.	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
180	42	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Մարտի Մ. Արտ.	Դաւթ	Մարտի	Այսպիսի
181	43	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Դաւթի Կարգ Մարտի Կարգ	Դաւթ	Մարտի	Այսպիսի
182	44	Յ.Ա.	Յ.Ա.	Կարգի Մարտի Կարգ	Դաւթ	Մարտի	Այսպիսի
183	45	Յ.Բ.	Յ.Բ.	Մարտի	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
184	46	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Մարտի	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
185	47	Յ.Յ.	Յ.Յ.	Մարտի	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
186	48	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
187	49	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
188	50	Յ.Մ.	Յ.Մ.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
189	51	Յ.Յ.	Յ.Յ.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
190	52	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
191	53	Յ.Յ.	Յ.Յ.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
192	54	Յ.Ա.	Յ.Ա.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
193	55	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
194	56	Յ.Յ.	Յ.Յ.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
195	57	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
196	58	Յ.Ա.	Յ.Ա.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
197	59	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
198	60	Յ.Յ.	Յ.Յ.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
199	61	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
200	62	Յ.Յ.	Յ.Յ.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
201	63	Յ.Ա.	Յ.Ա.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
202	64	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
203	65	Յ.Յ.	Յ.Յ.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
204	66	Յ.Ը.	Յ.Ը.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
205	67	Յ.Յ.	Յ.Յ.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի
206	68	Յ.Ա.	Յ.Ա.	Մարտի Մ. Արտ. Կարգ	Մարտի	Մարտի	Այսպիսի

207	222	B.K.		21	Ποιήτρια διήγων Ταπεινότητα Ιφιγένεια	Γιορτή	Ουδόδελε	Άγιοι
208	223	Γ.Κ.		21	Ομοίη Ειρήνη	Γιορτή	Ουδόδελε	Άγιοι
209	224	Α.Κ.		21	Κοιμήσις Αδελφότητα Οφελία	Ποιήτ	Ουδόδελε	Εγγυαί
210	225	Δ.Κ.		26	Κοιμήσις Αδελφότητα	Γιορτή	Ουδόδελε	Εγγυαί
211	226	Γ.Κ.		30	Αντίοχος Αποστολός	Εορτή	Ουδόδελε	Άγιοι
212	227	Α.Κ.		25	Παύλος Αποστολός	Εορτή	Ουδόδελε	Άγιοι
213	π							
241	12	Π.Γ.		19	[...] Μοναχισμός	Κοιμήσις	Ουδόδελε	Άγιοι
242	13	Μ.Γ.			Νίγηρ Κόλπος	Κοιμήσις και παύλος, Λαοκρατία Εκκλησία Ρο-Αντίο	Ουδόδελε	Άγιοι
243	16	Χ.Γ.		21	Ομοίη Ειρήνη	Βασιλεία		Άγιοι
244	26	Α.Γ.		32	Ποιήτρια Ειρήνη Παύλος	Γιορτή	Ουδόδελε	
245	1	Α.Α.		24	Καθολική Αγία Ομοίη	Γιορτή	Ουδόδελε	Άγιοι
246	2	Ν.Α.		24	Νίγηρ Κόλπος		Ουδόδελε	Εγγυαί
247	3	Α.Α.		22	Μαργαρίτα Παύλος Εορτή	[...]	Ουδόδελε	Εγγυαί
248	9	Α.Α.		32	Εορτή	Ναυαί	Ουδόδελε	Άγιοι
249	5	Π.Κ.		32	Εορτή	Εορτή	Ουδόδελε	Άγιοι
250	15	Μ.Κ.		29	[...] Μοναχισμός Εορτή	Εορτή	Ουδόδελε	Άγιοι
251	16	Α.Κ.		23	Κοιμήσις Αδελφότητα Οφελία	Ποιήτ	Ουδόδελε	Άγιοι
252	17	Π.Κ.		25	Νίγηρ Αγγλία Αγία Αποστολός	Γιορτή Εκκλησία Α' Ε.Ε. Εκκλησία 1917	Ουδόδελε	Άγιοι
253	21	Α.Κ.				Εορτή	Ουδόδελε	
254	21	Δ.Κ.		22	Αθηνά	Αγία Ειρήνη [...] Εορτή, ΥΠ. 12 παύλος, Αποστολός	Ουδόδελε	Άγιοι
255	25	Α.Κ.				Εορτή	Ουδόδελε	Άγιοι
256	26	Π.Κ.				Εορτή, XIV Μαργαρίτα Παύλος, Αθηνά	Ουδόδελε	Άγιοι
257	28	Γ.Κ.		27	Καθολική	Κοιμήσις και παύλος, 30- Εορτή, 30-Εορτή	Ουδόδελε	Άγιοι
258	3	Ε.Α.		28	Αποστολός Ηρώς	Αποστολός	Ουδόδελε	Άγιοι
259	10	Μ.Α.		25	Κοιμήσις και Αθηνά	Εορτή, 30- Εορτή, 30-Εορτή	Ουδόδελε	Άγιοι
260	7	Γ.Μ.		25	Εορτή	Εορτή	Ουδόδελε	Άγιοι
261	9	Α.Μ.		32	Εορτή	Αποστολός	Ουδόδελε	Άγιοι
262	10	Κ.Μ.		23	Εορτή	Εορτή	Ουδόδελε	Άγιοι
263	17	Ν.Μ.		30	Παύλος Μ. Αποστολός	Εορτή	Ουδόδελε	Άγιοι

264	7	18	Ταύρος/Παύρος	Ταύρος/Παύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
265	2	Μ.Γ.	Μοσχογ. Μοσχογ.	Μοσχογ. Μοσχογ.	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
266	3	Π.Κ.	Αύρος/Αγ. Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
267	19	Γ.Κ.	Αύρος/Αγ. Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
268	61	Χ.Κ.	Νύκτος/Παύρος	Νύκτος/Παύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
269	2	Δ.Μ.	Ευφ. Μ. Αύρος	Ευφ. Μ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
270	15	Δ.Π.	Καύρος/Αγ. Αύρος	Καύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
271	10	Κ.Π.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
272	23	Α.Τ.	Καύρος/Αγ. Αύρος	Καύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
273	30	Α.Τ.	Ευφ. Μ. Αύρος	Ευφ. Μ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
274	31	Ζ.Τ.	Καύρος/Αγ. Αύρος	Καύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
275	13	Γ.Τ.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
276	15	Ε.Τ.	Μοσχογ. Μ. Αύρος	Μοσχογ. Μ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
277	4	Θ.Χ.	Ταύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
278	11	Μ.Χ.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
279	44	Π.Π.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
280	228	Α.Κ.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
281	229	Χ.Κ.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
282	230	Α.Κ.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
283	231	Α.Κ.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
284	232	Π.Κ.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
285	233	Π.Κ.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
286	234	Π.Κ.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
287	235	Π.Κ.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
288	236	Κ.Κ.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
289	237	Κ.Μ.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος
290	238	Κ.Ο.	Αύρος/Αγ. Αύρος	Αύρος/Αγ. Αύρος	Ταύρος/Παύρος	Ουδέτερος	Αύρος

225	290	K.X.	18	Todotteretj Mätschöwäz; Mätschöwäz	Plümp	Mätschöwäz	
226	291	K.L.					
227	241	K.L.					
228	242	K.M.	20	Ädäqar/Läp M. Äwaz	Trögör	Mätschöwäz	Aymaz
229	243	K.M.					
230	244	K.M.	30	Käčäqar M. Äwaz	Trögör	Mätschöwäz	Trögör
231	245	K.M.					
232	246	K.L.	37	Trögör M. Äwaz/Mätschöwäz		Mätschöwäz	
233	247	K.K.	19	Bäwäz Äwaz	Äwaz	Trögör	Aymaz
234	248	K.A.	16	Trögör M. Äwaz	Äwaz	Trögör	Aymaz
235	249	K.Z.	36	Äwaz Käpär	Äwaz	Trögör	Trögör
236	250	L.K.	25	Käpär	Äwaz	Trögör	Aymaz
237	252	K.K.	20	Trögör M. Äwaz	Äwaz	Trögör	Aymaz
238	253	A.K.	28	Trögör M. Äwaz	Äwaz	Trögör	Aymaz
239	253	K.K.	40	Trögör M. Äwaz	Trögör	Trögör	Trögör
240	254	K.A.	20	Käpär/Äwaz	Äwaz	Trögör	Aymaz

BIBLION KATAΔΙΚΩΝ ΦΥΛΑΚΩΝ ΠΥΛΟΥ (2)

[illegible]

13	54	26/29-29/4-1922	Βετινών Εργατοβόλων Πανεπιστημίου Γ.Σ.Σ.	Εθν. Αντιστάση	12 (11-11-20)	11/4/1922	14/4/1924	Μεταφράσεις, μεταφραστική, επίσημοι της 3/2/1923 Εξέδωκε την 21-4-21. Αναγκαστική την 102 συνταγή της της εν' απ. 730 [...] Αρτοποιία Επιστήμης, Ιεροσόστομο
14	56	76/11-4-1922	Βετινών Εργατοβόλων Πανεπιστημίου II Μεταφράσεις	Εθν. Αντιστάση	12 (11-11-20)	11/4/1922	14/4/1924	Αρτοποιία της βουλγαρικής μεταφραστικής επίσημοι της 3/2/1923 ανταρτικόν, με μεταφραστική της συνταγή του Ι. Β. Αρτοποιία μεταφραστική επίσημοι της 3/2/1923 Επιστήμης
15	57	29/10-4-1922	Βετινών Εργατοβόλων Πανεπιστημίου Γ.Σ.Σ.	Εθν. Αντιστάση	12 (11-11-20)	11/4/1922	14/4/1924	Αρτοποιία της βουλγαρικής μεταφραστικής επίσημοι της 3/2/1923 ανταρτικόν, με μεταφραστική της συνταγή του Ι. Β. Αρτοποιία μεταφραστική επίσημοι της 3/2/1923 Επιστήμης
16	60	29/11-6-1922	Βετινών Εργατοβόλων Πανεπιστημίου	Εθν. Αντιστάση Αρτοποιία	6 (3-4-20)	13/6/1922	5/4/1926	Μεταφράσεις, μεταφραστική, επίσημοι της 3/2/1923 Επιστήμης
17	30	22/16-6-1921	Βετινών Εργατοβόλων Πανεπιστημίου	Αρτοποιία	56 (19-11-10)	16/8/1921	10/7/1926	Αρτοποιία της βουλγαρικής μεταφραστικής επίσημοι της 3/2/1923 μεταφραστική της εν' απ. 20 μεταφραστική επίσημοι της 3/2/1923 Επιστήμης
18	34	33/18-01-1921	Βετινών Εργατοβόλων Πανεπιστημίου	Αρτοποιία μεταφραστική μεταφραστική μεταφραστική	56 (19-11-10)	18/11/1921	20/3/1926	Μεταφράσεις, μεταφραστική, επίσημοι της 3/2/1923 Επιστήμης
19	33	84/12-5-1922	Βετινών Εργατοβόλων Επίσημοι	Αρτοποιία	12 (11-11-10)	22/3/1922	12/8/1923	Μεταφράσεις, μεταφραστική, επίσημοι της 3/2/1923 Επιστήμης
20	36	124/5-3-1922	Βετινών Εργατοβόλων Επίσημοι	Αρτοποιία	5 (2-4-14)	22/3/1922	16/8/1924	Αρτοποιία της 27 Επιστήμης 1922 εν' απ. 200 μεταφραστικής επίσημοι της 3/2/1923 Επιστήμης
21	37	39/10-3-1922	Βετινών Εργατοβόλων Επίσημοι	Αρτοποιία	6 (3-4-20)	13/6/1922	5/4/1926	Μεταφράσεις, μεταφραστική, επίσημοι της 3/2/1923 Επιστήμης
22	38	108/20-7-1922	Βετινών Εργατοβόλων Επίσημοι	Αρτοποιία	56 (19-11-10)	22/3/1922	12/8/1923	Αρτοποιία της 27 Επιστήμης 1922 εν' απ. 200 μεταφραστικής επίσημοι της 3/2/1923 Επιστήμης
23	39	166/13-5-1922	Βετινών Εργατοβόλων Επίσημοι	Αρτοποιία	56 (19-11-10)	22/3/1922	12/8/1923	Αρτοποιία της 27 Επιστήμης 1922 εν' απ. 200 μεταφραστικής επίσημοι της 3/2/1923 Επιστήμης
24	40	29/11-6-1922	Βετινών Εργατοβόλων Πανεπιστημίου	Αρτοποιία	6 (3-4-20)	13/6/1922	5/4/1926	Μεταφράσεις, μεταφραστική, επίσημοι της 3/2/1923 Επιστήμης
25	41		Βετινών Εργατοβόλων Πανεπιστημίου	Αρτοποιία	6 (3-4-20)	13/6/1922	5/4/1926	Μεταφράσεις, μεταφραστική, επίσημοι της 3/2/1923 Επιστήμης

33	34	290/5-6-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Παύσαντος	Εν συνεστυρίᾳ ἀποφασισθεῖς	12 (13-9-17)	13/6/1922	24/1/1924	Μεταφθίθις ἐπὶ Θεόδωρῳ Ἀλφειῷ
34	35	290/5-6-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Παύσαντος	Εν συνεστυρίᾳ ἀποφασισθεῖς	4 (3-4-26)	13/6/1922	14/4/1926	Μεταφθίθις ἐπὶ Θεόδωρῳ Ἀλφειῷ
35	36	290/5-6-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Παύσαντος	Εν συνεστυρίᾳ ἀποφασισθεῖς	13 (14-15-11)	13/6/1922	26/3/1927	Μεταφθίθις ἐπὶ Θεόδωρῳ Ἀλφειῷ
36	37	290/5-6-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Παύσαντος	Εν συνεστυρίᾳ ἀποφασισθεῖς	Θάνατος			Μεταφθίθις ἐπὶ Θεόδωρῳ Ἀλφειῷ
37	38	290/5-6-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Παύσαντος	Εν συνεστυρίᾳ ἀποφασισθεῖς	4 (3-9-26)	16/6/1922	14/4/1926	Μεταφθίθις ἐπὶ Θεόδωρῳ Ἀλφειῷ
38	120	27/10-1-1918	Εγκύβευσις ἐπὶ Θεῷ Ἀλφειῷ Κωνσταντίνῳ	Ἀπέρσις	15	10/1/1918	10/1/1923	
39	41	325/16-10-1921	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Παύσαντος	Εν συνεστυρίᾳ	3 (4-5-5)	18/10/1921	17/7/1926	Διὰ τὴν ἐν ἀγῶνι θάνατον ἐπὶ 9/Μαΐου 1923 ἰσχυροτάτους καὶ ἐνδοκίμους ἐπὶ τοῦ καὶ κατέστη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνι 10 ἡμέρας ἀποφασισθεῖς ἐπὶ συνεστυρίᾳ
40	42	639 καὶ 640/5-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Ἀπολλωνίου	Εν συνεστυρίᾳ	10	17/5/1922	17/5/1922	Διὰ τὴν ἐν ἀγῶνι θάνατον ἐπὶ 9/Μαΐου 1923 ἰσχυροτάτους καὶ ἐνδοκίμους ἐπὶ τοῦ καὶ κατέστη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνι 10 ἡμέρας ἀποφασισθεῖς ἐπὶ συνεστυρίᾳ
41	43	269/5-3-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Παύσαντος	Εν συνεστυρίᾳ	6 (5-4-6)	5/5/1922	11/7/1926	
42	44	266/29-28-4-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Γ. Γ. Γ.	Εν συνεστυρίᾳ ἐπὶ Ἀπολλωνίῳ	ἄρθρον Ἀπολλωνίου			Διὰ τὴν ἐν ἀγῶνι θάνατον ἐπὶ 10 ὁφεισθέντων κατέστη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνι 10 ἡμέρας ἀποφασισθεῖς ἐπὶ συνεστυρίᾳ
43	74	1339-2-1918	Γ. Γ. Γ.	Κατὰ τὴν ἐν συνεστυρίᾳ	6 (5-3-26)	9/2/1918	9/1/1923	Μεταφθίθις ἐπὶ τοῦ κατὰ τὴν ἐν ἀγῶνι θάνατον ἐπὶ 15 ὁφεισθέντων 1923
44	122	236/21-1-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Γ. Γ. Γ.	Εν συνεστυρίᾳ ἐπὶ Ἀπολλωνίῳ	10 (6-2-25)	33/1/1922	25/6/1921	
45	125	81/1-1-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Εὐρυπύρου	Εν συνεστυρίᾳ	5-6	33/1/1922	31/7/1927	Διὰ τὴν ἐν ἀγῶνι θάνατον 183980 Ἀ. καὶ ἐν συνεστυρίᾳ ἰσχυροτάτους καὶ ἐνδοκίμους ἐπὶ τοῦ καὶ κατέστη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνι 10 ἡμέρας ἀποφασισθεῖς ἐπὶ συνεστυρίᾳ
46	124	30/26-3-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Εὐρυπύρου	Εν συνεστυρίᾳ	10	26/3/1922	16/3/1922	Διὰ τὴν ἐν ἀγῶνι θάνατον 1922 ἐπὶ συνεστυρίᾳ
47	125	30/26-3-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Εὐρυπύρου	Εν συνεστυρίᾳ	12 (11-6-26)	26/3/1922	25-3/1924	Διὰ τὴν ἐν ἀγῶνι θάνατον 1922 ἐπὶ συνεστυρίᾳ

66	126	274/20-4-1922	Ευκλείδης Ευκλείδης Β' Λ.Ε.		12	26/4/1922	29/4/1924	Αντιγόνη της Δωδεκανήσου, νύμφη του Μάρκου 1922, αντανάκλαση του Ουάλεντ της πορείας του σκελετού ΒΑ, αντανάκλαση του βαλ του 1ου αρ. 3403 Νότιου, Αντανάκλαση (καύση), Σχηματισμός 5-2-1923
69	127	304/29-4-1922	Ευκλείδης Ευκλείδης Β' Λ.Ε.		12	26/4/1922	26/4/1924	Αντιγόνη της Δωδεκανήσου, νύμφη του Μάρκου 1922, αντανάκλαση του Ουάλεντ της πορείας του σκελετού ΒΑ, αντανάκλαση του βαλ του 1ου αρ. 3403 Νότιου, Αντανάκλαση (καύση), Σχηματισμός 5-2-1923
70	128	227/26-5-1922	Ευκλείδης Ευκλείδης Β' Μαργαρίτα		7 (6-10-1)	26/3/1922	26/3/1924	Αντιγόνη της Δωδεκανήσου, νύμφη του Μάρκου 1922, αντανάκλαση του Ουάλεντ της πορείας του σκελετού ΒΑ, αντανάκλαση του βαλ του 1ου αρ. 3403 Νότιου, Αντανάκλαση (καύση), Σχηματισμός 5-2-1923
71	33	1386/18-8-1921	Ευκλείδης Ευκλείδης Β' Μαργαρίτα		2-6 (2-5-7)	14/8/1921	26/3/1924	Αντιγόνη της Δωδεκανήσου, νύμφη του Μάρκου 1922, αντανάκλαση του Ουάλεντ της πορείας του σκελετού ΒΑ, αντανάκλαση του βαλ του 1ου αρ. 3403 Νότιου, Αντανάκλαση (καύση), Σχηματισμός 5-2-1923
72	34	336 113, 342/5-10-1921	Ευκλείδης Ευκλείδης Β' Παύλος	Εν Αιτωλίας	3-4-8 4-8-18 0-3-18	3/3/1921	22/6/1926	Αντιγόνη της Δωδεκανήσου, νύμφη του Μάρκου 1922, αντανάκλαση του Ουάλεντ της πορείας του σκελετού ΒΑ, αντανάκλαση του βαλ του 1ου αρ. 3403 Νότιου, Αντανάκλαση (καύση), Σχηματισμός 5-2-1923
73	35	30/26-3-1922	Ευκλείδης Ευκλείδης Β' Σταύρος	Αιτωλίας και Αιτωλίας	10-6-1 (9-4-20)	26/3/1922	26/3/1924	Αντιγόνη της Δωδεκανήσου, νύμφη του Μάρκου 1922, αντανάκλαση του Ουάλεντ της πορείας του σκελετού ΒΑ, αντανάκλαση του βαλ του 1ου αρ. 3403 Νότιου, Αντανάκλαση (καύση), Σχηματισμός 5-2-1923
74	36	304/29-4-1922	Ευκλείδης Ευκλείδης Β' Λ.Ε.	Εν Αιτωλίας	12	26-4/1922	19/4/1924	Αντιγόνη της Δωδεκανήσου, νύμφη του Μάρκου 1922, αντανάκλαση του Ουάλεντ της πορείας του σκελετού ΒΑ, αντανάκλαση του βαλ του 1ου αρ. 3403 Νότιου, Αντανάκλαση (καύση), Σχηματισμός 5-2-1923
75	37	412/26-3-1922	Ευκλείδης Ευκλείδης Β' Λ.Ε.	Εν Αιτωλίας	7	26/3/1922	26/3/1924	Αντιγόνη της Δωδεκανήσου, νύμφη του Μάρκου 1922, αντανάκλαση του Ουάλεντ της πορείας του σκελετού ΒΑ, αντανάκλαση του βαλ του 1ου αρ. 3403 Νότιου, Αντανάκλαση (καύση), Σχηματισμός 5-2-1923
76	38	204/26-5-1922	Ευκλείδης Ευκλείδης Β' Λ.Ε.	Εν Αιτωλίας	6 (5-6-1018)	26/3/1922	13/3/1927	Αντιγόνη της Δωδεκανήσου, νύμφη του Μάρκου 1922, αντανάκλαση του Ουάλεντ της πορείας του σκελετού ΒΑ, αντανάκλαση του βαλ του 1ου αρ. 3403 Νότιου, Αντανάκλαση (καύση), Σχηματισμός 5-2-1923
77	39	445/12-4-1922	Ευκλείδης Ευκλείδης Β' Λ.Ε.	Αιτωλίας	7 (6-8-4)	12/4/1922	12/4/1927	Αντιγόνη της Δωδεκανήσου, νύμφη του Μάρκου 1922, αντανάκλαση του Ουάλεντ της πορείας του σκελετού ΒΑ, αντανάκλαση του βαλ του 1ου αρ. 3403 Νότιου, Αντανάκλαση (καύση), Σχηματισμός 5-2-1923
78	40	105/7-5-1922	Ευκλείδης Ευκλείδης Β' Μαργαρίτα	Αιτωλίας	12 (1-10-1924)	7/5/1922	26/3/1924	Αντιγόνη της Δωδεκανήσου, νύμφη του Μάρκου 1922, αντανάκλαση του Ουάλεντ της πορείας του σκελετού ΒΑ, αντανάκλαση του βαλ του 1ου αρ. 3403 Νότιου, Αντανάκλαση (καύση), Σχηματισμός 5-2-1923
79	41	436/7-2-1922	Ευκλείδης Ευκλείδης Β' Σταύρος	Κρήνη Αιτωλίας Αιτωλίας	5 (4-10-4)	7/2/1922	5/1/1927	Αντιγόνη της Δωδεκανήσου, νύμφη του Μάρκου 1922, αντανάκλαση του Ουάλεντ της πορείας του σκελετού ΒΑ, αντανάκλαση του βαλ του 1ου αρ. 3403 Νότιου, Αντανάκλαση (καύση), Σχηματισμός 5-2-1923

80	42	55/26-3-1921	Εκπαιδευτικὸν Παιδαγωγικόν	Αρρετίδα	23.1	26/3/1921	26/4/1923	
81	43							
82	44	299/15-6-1922	Εκπαιδευτικὸν Παιδαγωγικόν	Επὶ συνεστῶτα ἀπογραφίανος εἰρηφίας	4 (3-9-29)	15/6/1922	14/4/1926	
83	45	298/15-6-1922		Επὶ συνεστῶτα ἀπογραφίανος εἰρηφίας	12 (11-9-19)	15/6/1922	4/3/1924	
84	46	1428/14-5-1922	Α' Εκπαιδευτικὸν Εὐφύργιον	Ανατίκται	74. 3μ. 49-9-12)	14/5/1922	18/12/1929	
85	12	419/29-4-1922	Εκπαιδευτικὸν Εὐφύργιον	Κατὰ τὴν προέλευσιν	2 τὸ (2-4-12)	29/4/1922	11/9/1924	Διεύθυνση [...] τὸ ἐκπαιδευτικὸν τῆς κοινῆς τῶν κέντρων τῆς ἐπὶ ἀφθ. 20 ἀπογραφῆς εἰρηφίας ἀνατίκται τῆς 15/3/1923
86	5							Ανατίκται
87	6							
88	7	36/28-11-1921	Εκπαιδευτικὸν Παιδαγωγικόν	Επὶ συνεστῶτα φέροντα παραπομπὰς ἀπογραφῆς εἰρηφίας	5 (4-7-16)	18/11/1921	4/7/1926	Μεταφράσθαι εἰς γερμανικὴν Ἀγγλίσκην
89	8							Διεύθυνση τῆς ἐκπαιδευτικῆς τοῦ τοῦ δημογραφικοῦ Καταμετρήσεως ἐπὶ ἀφθ. 6256 Ἀγγλίσκην ἀνατίκται τῆς 13/2/1923
90	9							Μεταφράσθαι εἰς γερμανικὴν Ἀγγλίσκην
91	10	443/25-5-1922	Εκπαιδευτικὸν Εὐφύργιον	Αρρετίδα	12 (11-5-18)	22/5/1922	12/9/1923	
92	11	443/25-5-1922	Εκπαιδευτικὸν Εὐφύργιον	Αρρετίδα	12 (11-5-18)	22/5/1922	12/9/1923	
93	12	605/28-5-19[...]	Εκπαιδευτικὸν Εὐφύργιον	Εὐφύργιον Εὐφύργια	Εἰρηφία			Μεταφράσθαι εἰς γερμανικὴν Ἀγγλίσκην
94	13	990/7-4-1922	Εκπαιδευτικὸν Εὐφύργιον	Κατὰ τὴν προέλευσιν	36 6μ. (3-2-16)	7/4/1922	14/6/1925	Διεύθυνση τῆς ἐκπαιδευτικῆς τοῦ τοῦ δημογραφικοῦ Καταμετρήσεως ἐπὶ ἀφθ. 6256 Ἀγγλίσκην ἀνατίκται τῆς 13/2/1923
95	14	1715/16-2-1920	Εκπαιδευτικὸν Εὐφύργιον	Ανατίκται	34. 7μ. 109μ. (2-2-4)	16/2/1920	8/6/1923	Διεύθυνση τῆς ἐκπαιδευτικῆς τοῦ τοῦ δημογραφικοῦ Καταμετρήσεως ἐπὶ ἀφθ. 6256 Ἀγγλίσκην ἀνατίκται τῆς 15/2/1923
96	15	1321/2-9-1921	Εκπαιδευτικὸν Εὐφύργιον	Επὶ συνεστῶτα εἰρηφίας	44. 11μ. (4-6-27)	21/2/1921	29/2/1926	Μεταφράσθαι εἰς γερμανικὴν Ἀγγλίσκην

[illegible]

[illegible]

124	86	246/106-2-1922	Εκτελεστικὴ Εγκυβερνήσις Α' Λ.Ε.	Επὶ Ἀλφειῇ	Στ. ἡμ. 6-1-123	16/2/1922	28/3/1927	Αναστασιόπουλος, ἑλκ. νοσήει, καὶ θάβ. ἐπὶ ἀπὸ 25 Μαΐου 1923 ἀποφ. Εὐαγγελίου, Ἀνατολικοῦ καὶ ἐπὶ ἐπὶ ἀπὸ 6/106/ἑαριότητος καὶ Τριανταφυλλοῦ, Στρατιωτικὴν ἀποφασιστικὴν τὴν 3 Ἰανουαρίου 1923
125	87	127/4-1-1922	Εκτελεστικὴ Εγκυβερνήσις Α' Λ.Ε.	Ανατολικά	6	6/1/1922	4/1/1926	Δι' ἑξοχῆς, ἐπὶ, ἑκδόσεως, ἀποφασιστικῆς, ἐγκυβερν. τὴν 3 ὁβ. Στρατιωτικὴν 1923 ἀναστασιόπουλος καὶ ἐκδόσεως ἐπὶ, νοσήει, καὶ θάβ. Β. Νόμιστος, ἀναστασιόπουλος, ἡμῶν θάβ. καὶ ἐπὶ ἀπὸ 3463 Λ.Ε. ἐπὶ ἑξοχῆς ἐκδόσεως
126	88	421/25-3-1922	Εκτελεστικὴ Εγκυβερνήσις Α' Λ.Ε.	Ανατολικά	14 (13-10-4)	13/3/1922	21/1/1924	Δι' ἑξοχῆς, ἐπὶ, ἑκδόσεως, ἀποφασιστικῆς, ἐγκυβερν. τὴν 3 ὁβ. Στρατιωτικὴν 1923 ἀναστασιόπουλος καὶ ἐκδόσεως ἐπὶ, νοσήει, καὶ θάβ. Β. Νόμιστος, ἀναστασιόπουλος, ἡμῶν θάβ. καὶ ἐπὶ ἀπὸ 3463 Λ.Ε. ἐπὶ ἑξοχῆς ἐκδόσεως
127	89	30/26-3-1922	Εκτελεστικὴ Εγκυβερνήσις Β' Λ.Ε.	Ἀφρική καὶ Ἀλφειῇ	10.6. ἡμῶν. (9-6-26)	26/3/1922	25/3/1932	
128	90	227/26-3-1922	Εκτελεστικὴ Εγκυβερνήσις Β' Μεσογείων	Καζοῖν	7 09-10-21	26/3/1922	26/3/1926	Αναστασιόπουλος, ἡμῶν θάβ. τὴν ἐπὶ ἀπὸ 34 καὶ 1923 ἀποφασιστικῆς, Εὐαγγελίου, Ἀνατολικοῦ καὶ ἐπὶ ἀπὸ 10/94-7, καὶ ἐκδόσεως τὴν 25-3-1923 ἀναστασιόπουλος, ἐπὶ ἀπὸ 2469 καὶ 1923 ἑαριότητος καὶ Τριανταφυλλοῦ
129	91	204/26-3-1922	Εκτελεστικὴ Εγκυβερνήσις Β' Λ.Ε.	Ανατολικά	6 (5-6-18)	26/3/1922	15/10/1927	
130	92	27/1/25-3-1922 27/4/10-3-1922	Εκτελεστικὴ Εγκυβερνήσις Β' Πελοπόννησος		10/94-7	13/3/1922	11/7/1931	[...]
131	93	98/9-5-1922	Εκτελεστικὴ Αντιπροσώπων Μεσογείων	Ανατολικά ἀναστασιόπουλος καὶ ἐκδόσεως, ἀποφασιστικῆς, ἐγκυβερν. τὴν 3	Στ. ἡμῶν. 6-5-18)	9/5/1922	26/12/1927	
132	94							Δι' ἑξοχῆς, ἐπὶ, ἑκδόσεως, ἀναστασιόπουλος καὶ ἐκδόσεως ἐπὶ, νοσήει, καὶ ὁβ. τὴν 9 Μαΐου Λ.Ε. ἀναστασιόπουλος, ἐπὶ ἀπὸ 10 ἀποφασιστικῆς, ἐκδόσεως
133	95							Μεσογείων καὶ ἐκδόσεως Ἀφρική
134	96	397/26-11-1921	Εκτελεστικὴ Εγκυβερνήσις Β' Παλαιῶν	Ἀφρική καὶ ἑξοχῆς καὶ ἀναστασιόπουλος ἐκδόσεως, ἀποφασιστικῆς, ἐγκυβερν. τὴν 3	15 (14-8-29)	26/1/1921	26-4/1936	
135	97	401/8-12-1921	Εκτελεστικὴ Εγκυβερνήσις Β' Παλαιῶν	Επὶ ἑξοχῆς, ἑκδόσεως, ἀποφασιστικῆς, ἀναστασιόπουλος καὶ ἐκδόσεως	15 (14-6-19)	6/12/1922	27-8/1936	Μεσογείων καὶ ἐκδόσεως Ἀφρική

136	99						Διευθυντής Συνόλων Παραδοθείς τις 10/Φεβρουάριου Κατάλογος συνεντεύξεων εντ' αμφθ. 6256 Δ/νθς. αποκατάστασης Διοικητικής, την 13/2/1923	
137	99						Διευθυντής Συνόλων Παραδοθείς τις 10/Φεβρουάριου Κατάλογος συνεντεύξεων εντ' αμφθ. 6256 Δ/νθς. αποκατάστασης Διοικητικής, την 13/2/1923	
138	100	290/15-6-1922	Εκτελεστικόν Επαρθεσίων Παράγγων	Εν συνεσφύσει αποκατάστασης	4 (3-4-26)	13/6/1922	14/4/1926	Μεταρρυθμ. εντ' αποκατάστασης Δ/νθς
139	101	290/15-6-1922	Εκτελεστικόν Επαρθεσίων Παράγγων	Εν συνεσφύσει αποκατάστασης	4 (3-4-26)	13/6/1922	14/4/1926	Μεταρρυθμ. εντ' αποκατάστασης Δ/νθς
140	102	290/15-6-1922	Εκτελεστικόν Επαρθεσίων Παράγγων	Εν συνεσφύσει αποκατάστασης	18 (17-4-26)	13/6/1922	13/4/1940	Μεταρρυθμ. εντ' αποκατάστασης Δ/νθς
141	103	137/16-5-1922	Εκτελεστικόν Επαρθεσίων Παράγγων	Κλήρη	101, 1η, (9-9-46)	10/5/1922	6/3/1922	
142	104	101/17-7-1921	Εκτελεστικόν Επαρθεσίων Παράγγων	Κλήρη	6 (5-10-96)	7/7/1921	16/3/1926	Διευθυντής της Διοίκησης, υπάκουον τυχόν των συνόλων της παρ. 301 Β. Χόρτης, ανακαταρρυθμ. την 14η του μην. April, 3883 Νομολ. Αποκατάστασης, ε.ε. ανακαταρ. Διοικητικής.
143	105	440/26-5-1922	Εκτελεστικόν Επαρθεσίων Παράγγων	Απορία και Γνωστική	3ος			
144	106	2280/16-11-1921 343/5-3-1922 1646/36-5-1922	Εκτελεστικόν Επαρθεσίων Παράγγων, Μαγνητικόν Εμπόρεον	Απορία Ανοίκτου	3ος 12 3ος			Μεταρρυθμ. εντ' αποκατάστασης Δ/νθς
145	107	1078/9-7-1921	Εκτελεστικόν Επαρθεσίων Παράγγων	Απορία αποκατάστασης	4 (3-10-13)	9/7/1921	10/9/1925	Μεταρρυθμ. εντ' αποκατάστασης Δ/νθς
146	108	101/17-7-1921	Εκτελεστικόν Επαρθεσίων Παράγγων	Κλήρη	6 (5-10-96)	7/7/1921	16/3/1926	Διευθυντής της Διοίκησης, υπάκουον τυχόν των συνόλων της παρ. 301 Β. Χόρτης, ανακαταρρυθμ. την 14η του μην. April, 3883 Νομολ. Αποκατάστασης, ε.ε. ανακαταρ. Διοικητικής.
147	109	3346/7-5-1922	Εκτελεστικόν Επαρθεσίων Παράγγων	Απορία	46, 6η, (2-11-14)	7/5/1922	16/4/1925	Μεταρρυθμ. εντ' αποκατάστασης Δ/νθς
148	110	1045/14-4-1922	Εκτελεστικόν Επαρθεσίων Παράγγων	Ανοίκτου	10 (9-4-10)	14/4/1922	12/12/1911	Μεταρρυθμ. εντ' αποκατάστασης Δ/νθς
149	111	983/12-4-1922	Εκτελεστικόν Επαρθεσίων Παράγγων	Απορία	15 (14-6-27)	12/4/1922	3/9/1916	Μεταρρυθμ. εντ' αποκατάστασης Δ/νθς

163	29	260/30-4-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Παραπομπή	Εντὶ Αμερικανίας	Κορίνθια ἡρώδια				[...]
164	27	332/18-40-1921	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Παραπομπή	Εντὶ Ἑλλάδος	4 (5-5-4)	18/11/1921	12/7/1927		Διεγερτικὴ εἰς δυνάμεις [...] καὶ ἐνδυνάμυνσις τῆς κοινῆς συνειδήσεως τῆς ἐν' αὐτῇ 20 ἀποφασίσεως ἐκπεμπτικῆς ἀποφασιστικῆς τῆς 15-3-23
165	24	308/17-3-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Παραπομπή	Εντὶ Αμερικανίας	5, 1, 1, 1 (4-30-22)	17/3/1922	3/7/1927		Διεγερτικὴ εἰς δυνάμεις ἀποφασιστικῆς ὑπόστασις τῆς 3 Φεβρουαρίου 1923 ἀποφασιστικῆς καὶ ἐνδυνάμυνσις τῆς κοινῆς συνείδησιν καὶ δὲ Β. Μαρτίου συνειρητικῆς ὑπὸ δὲ καὶ ἐν' αὐτῇ 3463 ἰ.ε. ἐγγυητικῆς ἐκκαταστάσεως Στρατιωτικῶν
166	25	335/7-2-1921	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Β Μεταπομπή	Εντὶ Ἀγγλίας	5-1-2-3	7/2/1922	10/2/1925		Διεγερτικὴ εἰς δυνάμεις [...] καὶ ἐνδυνάμυνσις τῆς κοινῆς συνειδήσεως τῆς ἐν' αὐτῇ 20 ἀποφασίσεως ἐκπεμπτικῆς ἀποφασιστικῆς τῆς 11-3-23
167	26	290/14-6-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Παραπομπή	Εντὶ ἐγγυητικῆς ποδοκίας	18 (17-9-28)	3/6/1922	1/3/1940		Μεταπομπή εἰς φιλανθρωπία Ἀγγλίας
168	30	297/13-3-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Α ἰ.ε.	Εντὶ ὀφθαλμοῦ	9, 1 ἡμέρ. (4-11-11)	13/2/1922	12/2/1927		Διεγερτικὴ εἰς δυνάμεις [...] καὶ ἐνδυνάμυνσις τῆς κοινῆς συνειδήσεως τῆς ἐν' αὐτῇ 20 ἀποφασίσεως ἐκπεμπτικῆς ἀποφασιστικῆς τῆς 15-3-23
169	31	62 & 71/10-3-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Οὐλοῦ	Εντὶ ἐλθούσης ἀποκρίσεως καὶ ἀποκρίσεως ἐφ' ἑαυτῶν	5-0-10	16/3/1922	21/3/1927		Διεγερτικὴ εἰς δυνάμεις [...] καὶ ἐνδυνάμυνσις τῆς κοινῆς συνειδήσεως τῆς ἐν' αὐτῇ 20 ἀποφασίσεως ἐκπεμπτικῆς ἀποφασιστικῆς τῆς 15-3-23
170	32	379/8-3-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Α ἰ.ε.	Εντὶ Αμερικανίας	III, 1 ἡμέρ.	6/5/1922	9/5/1932		Διεγερτικὴ εἰς δυνάμεις ἀποφασιστικῆς ὑπόστασις τῆς 3 Φεβρουαρίου 1923 ἀποφασιστικῆς καὶ ἐνδυνάμυνσις τῆς κοινῆς συνείδησιν καὶ δὲ Β. Μαρτίου συνειρητικῆς ὑπὸ δὲ καὶ ἐν' αὐτῇ 3463 ἰ.ε. ἐγγυητικῆς ἐκκαταστάσεως Στρατιωτικῶν
171	33	496/22-5-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Α ἰ.ε.	Εντὶ παραπομπῆς εἰς Αμερικανίας	Κορίνθια ἡρώδια				Διεγερτικὴ ἀποφασιστικῆς τῆς 10 Φεβρουαρίου ἰ.ε. καὶ ἐνδυνάμυνσις τῆς ἐν' αὐτῇ 730 ἰ.ε. ὑπόστασις Ἀμερικανικῆς Ἑταιρείας Νομικῶν
172	34	413/12-4-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Παραπομπή	Εντὶ ἐγγυητικῆς ὑπόστασις ἀποκρίσεως εἰς Στρατιωτικῶν	5 (4-9-19)	12/4/1922	27/6/1927		Αποφασιστικῆς τῆς κοινῆς συνείδησιν καὶ ἐν' αὐτῇ 81040 ἀποφασιστικῆς καὶ ὀφθαλμοῦ Στρατιωτικῶν [...] 25 Μαρτίου 1923 ἀποφασιστικῆς τῆς κοινῆς συνείδησιν ἀποφασιστικῆς τῆς 1 Ιανουαρίου 1923
173	35	266/26-4-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Γ ἰ.ε.	Εντὶ ἐγγυητικῆς ποδοκίας καὶ ὑπόστασις καὶ ὑπόστασις	Κορίνθια ἡρώδια				Διεγερτικὴ ἀποφασιστικῆς τῆς 10 Φεβρουαρίου ἰ.ε. καὶ ἐνδυνάμυνσις τῆς ἐν' αὐτῇ 730 ἰ.ε. ὑπόστασις Ἀμερικανικῆς Ἑταιρείας Νομικῶν
174	36	266/26-4-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Γ ἰ.ε.	Εντὶ Αμερικανίας	5 (4-11-27)	26/4/1922	16/2/1927		Διεγερτικὴ εἰς δυνάμεις [...] καὶ ἐνδυνάμυνσις τῆς κοινῆς συνειδήσεως τῆς ἐν' αὐτῇ 20 ἀποφασίσεως ἐκπεμπτικῆς ἀποφασιστικῆς τῆς 15-3-23
175	37	262/19-4-1922	Εκτελεστικὴ Εγκύβευσις Γ ἰ.ε.	Εντὶ Αμερικανίας	Κορίνθια ἡρώδια				Διεγερτικὴ εἰς δυνάμεις ἀποφασιστικῆς ὑπόστασις τῆς 3 Φεβρουαρίου 1923 ἀποφασιστικῆς καὶ ἐνδυνάμυνσις τῆς κοινῆς συνείδησιν καὶ δὲ Β. Μαρτίου συνειρητικῆς ὑπὸ δὲ καὶ ἐν' αὐτῇ 3463 ἰ.ε. ἐγγυητικῆς ἐκκαταστάσεως Στρατιωτικῶν

176	38	2100/8-11-1921	Έκτακτων Εργασιών Πανεπιστημίου	Εκτακτων και παραπάνω ορίσματα	6 (7-8-16)	6/11/1921	5/11/1929	Διευρητή της Διεύθυνσης [...] του υπολοίπου της ποσότητας των της εντ. αριθ. 20 διαπιστώσεως επιταγών, αναμενόμενης της 15-3-23
177	39	35/26-3-1921	Έκτακτων Εργασιών Πανεπιστημίου	Εκτακτων και παραπάνω ορίσματα	126 1/4	26/3/1921	26/4/1923	Μεταρρύθμιση με φέροντας Αθήνας
178	40	136/26-6-1921	Έκτακτων Εργασιών Πανεπιστημίου	Αgriculture παράγοντες ορίσματα	100 3/4 (9-10-23)	26/6/1921	21/4/1931	Μεταρρύθμιση με φέροντας Αθήνας
179	41	145/26-6-1921	Έκτακτων Εργασιών Πανεπιστημίου	Εκτακτων και παράγοντες ορίσματα	10-4 1/4 (9-25)	26/6/1921	27/11/1930	Μεταρρύθμιση με φέροντας Αθήνας
180	42	340/25-10-1921	Έκτακτων Εργασιών Πανεπιστημίου	Εκτακτων και παράγοντες ορίσματα	100/26/26/26			Μεταρρύθμιση με φέροντας Αθήνας
181	43	305/15-11-1921	Έκτακτων Εργασιών Πανεπιστημίου	Εκτακτων και ορίσματα	10 (9-15-21)	15/11/1921	16/9/1921	Μεταρρύθμιση με φέροντας Αθήνας
182	44	567/28-11-1921	Έκτακτων Εργασιών Πανεπιστημίου	Εκτακτων και ορίσματα	100 1/4	26/11/1921	26/8/1931	Μεταρρύθμιση με φέροντας Αθήνας
183	45			Αθήνα Εργασίας [...] [...]				Διευρητή της Διεύθυνσης παραδοθείς με το φέροντας Αθήνας αναμενόμενης εντ. αριθ. 6256 Αθήνας επιταγών αναμενόμενης της 13/2/1923
184	46							Διευρητή της Διεύθυνσης παραδοθείς με το φέροντας Αθήνας αναμενόμενης εντ. αριθ. 6256 Αθήνας επιταγών αναμενόμενης της 13/2/1923
185	47							Διευρητή της Διεύθυνσης παραδοθείς με το φέροντας Αθήνας αναμενόμενης εντ. αριθ. 6256 Αθήνας επιταγών αναμενόμενης της 13/2/1923
186	48	117/8-6-1921	Έκτακτων Εργασιών Πανεπιστημίου	Εκτακτων και ορίσματα	6 (7-15-25)	6/6/1921	3/5/1929	Μεταρρύθμιση με φέροντας Αθήνας
187	49	166/17-7-1921	Έκτακτων Εργασιών Πανεπιστημίου	Αgriculture και ορίσματα	5 (4-9-29)	1/7/1921	30/3/1926	Μεταρρύθμιση με φέροντας Αθήνας

200	214	408/1928 31/23-3-1921	Πύργ. Καλαμάρας Εκτεταμένη Εκτατάσεις Παράγει	αδ. ευθεία Επι. άμεσους (από)	8 (7-9-22)	23/3/1922	225/1928	
201	215	26/7-1-1922	Εκτεταμένη Εκτατάσεις Παράγει	Επι. άμεσους	56 3/4 (4-11-29)	7/1/1922	63/1/1926	Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923
202	216	23/12-2-1922	Εκτεταμένη Εκτατάσεις Α' Ε.Ε.	Ε.Ε. άμεσους	56 3/4 (4-11-11)	13/2/1922	12/2/1927	Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923
203	217	26/12-2-1922	Εκτεταμένη Εκτατάσεις Παράγει	Επι. άμεσους	5 (4-6-26)	17/2/1922	13/1/1928	Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923
204	219	436/12-2-1922	Εκτεταμένη Εκτατάσεις Παράγει	Κ.Ε. άμεσους Παράγει με άμεσους	5 (4-10-4)	7/2/1922	36/1928	Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923
205	220	244/12-4-1922	Εκτεταμένη Β' Ε.Ε.	Επι. άμεσους Παράγει	8 (7-7-19)	12/4/1922	12/12/1929	Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923
206	221	244/12-4-1922	Εκτεταμένη Β' Ε.Ε.	Επι. άμεσους	8 (7-7-19)	12/4/1922	12/12/1929	Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923
207	222	244/12-4-1922	Εκτεταμένη Β' Ε.Ε.	Επι. άμεσους Παράγει με άμεσους	7 (6-7-10)	12/4/1922	12/12/1928	Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923
208	223	244/12-4-1922	Εκτεταμένη Β' Ε.Ε.	Επι. άμεσους Παράγει με άμεσους	7 (6-8-16)	12/4/1922	12/12/1928	Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923
209	224	233/25-6-1921	Εκτεταμένη Εκτατάσεις 12 Μαγνητικής	Επι. άμεσους Παράγει με άμεσους	6 (6-8-16)			Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923
210	225	464/16-4-1922	Εκτεταμένη Εκτατάσεις Α' Ε.Ε.	Επι. άμεσους	56 3/4 (4-11-11)	16/4/1922	17/4/1927	Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923
211	226	528, 557, 630/21-4-1922	Εκτεταμένη Εκτατάσεις Α' Ε.Ε.	Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923	6 (5-4-16)	20/4/1922	26/4/1928	Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923
212	227	261/9-5-1922	Εκτεταμένη Εκτατάσεις Μαγνητικής	Κ.Ε. άμεσους Παράγει με άμεσους	6 (5-10-24)	9/5/1922	11/1/1928	Αρ. 1921 της Διοικήσεως άνωθεν, με απόφαση της παρ. 3 του άρθρου της εν' αριθ. 20 απόφασης, τμήματος άνωθεν, 1923

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΕΣ ΣΥΝΤΑΓΕΣ

Συλλογή - Αφήγηση: Αργυρούλα Μητράκου

Το φαγητό είναι σημαντικό στοιχείο πολιτισμού. Χαρακτηρίζει εποχές, λαούς, γεωγραφικούς τόπους. Η μαγειρική είναι ενδεικτική εικόνα της νοοτροπίας, της κοινωνικής συμπεριφοράς, ακόμα και της ιδεολογίας. Για παράδειγμα υπάρχουν θρησκείες που απαγορεύουν το χοιρινό και υπάρχουν λαοί που σφάζουν τα άλογα και τα μαγειρεύουν.

Οι νοικοκυρές κάνουν τα μαγικά τους στην κατσαρόλα, στο σινί, στο τηγάνι, η κάθε μία ξεχωριστά όπως το έμαθε από τη μάνα της που κι εκείνη το παρέλαβε από τη δική της και οι συνταγές παραδίδονται με σεβασμό και μυστικότητα, σαν κειμήλιο οικογενειακό από γενιά σε γενιά.

Στην παρασκευή του φαγητού, για μένα, υπάρχει μαγεία και μαγειρεύω πάει να πει κάνω μαγικά. Όπως οι μάγισσες των παραμυθιών έριχναν διάφορα σε χύτρες και παρασκεύαζαν απίστευτα φίλτρα, έτσι γίνεται και με το φαγητό: ανακατεύεις τα υλικά με τον δικό σου μοναδικό τρόπο και φτιάχνεις ένα έδεσμα που μαγεύει τις γευστικές αισθήσεις.

Σκέφτομαι πως αυτό που επηρέασε και συνέβαλε στην εξέλιξη της ελληνικής κουζίνας, είναι μία καταστροφή. Η Μικρασιατική καταστροφή. Ο ερχομός και η εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων αλλάζουν την ιστορία της ελληνικής γαστρονομίας. Η μικρασιατική κουζίνα περιέχει πολλές και διάφορες παραδόσεις και έχει αφομοιώσει πολλές και διάφορες επιρροές που θα τις δείτε στις παρακάτω συνταγές που είναι γραμμένες όπως τις ακούγαμε και τις βλέπαμε από τις γιαγιάδες, τις θειάδες και τις μανάδες μας, να μαρτυρούν μυστικά για να γίνει το φαγητό νόστιμο, ξεχωριστό και να γοητεύσει το πνεύμα, τη γεύση και την όραση.

ΣΑΜΑΛΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ

«Σάμαλι...κανταΐφι...μουσταλευριά...γαλακτομπούρεκο...» φώναζε κάθε μεσημέρι ο πλανόδιος και σε όλους μας αγαπητός κυρ Παντελής.

Εμείς τρέχαμε με το χαρτζιλίκι να αγοράσουμε το γλυκό της αρεσκειάς μας. Εγώ πάντα έπαιρνα σάμαλι. Αχ, ακόμα θυμάμαι το άρωμα και την υπέροχη γεύση του. Ήθελα πολύ να μάθω να το φτιάχνω. Η κυρά Κωνσταντίνα, η Πολίτισσα, έφτιαχνε υπέροχα γλυκά της πατρίδας. Την επόμενη φορά που θα σάξω σάμαλιθα σε φωνάξω, κοκώνα μου, να σου δείξω. Έτσι ετοιμάστηκα. Μου φόρεσαν και μια λευκή ποδιά. Μου μάζεψαν τα μαλλιά, έπλυνα χέρια και στάθηκα μπροστά στη κυρά Κωνσταντίνα. Ήμουν έτοιμη.

Ξέρετε για τις Μικρασιάτισσες νοικοκυρές η προετοιμασία του φαγητού ή του γλυκού είναι κάτι μαγικό. Με κοιτάξε με σοβαρό ύφος και μου είπε...

«Το καλό σάμαλι θέλει καλά και αγνά υλικά».

Είχε συγκεντρώσει ό,τι χρειαζόταν· μισό κιλό σιμιγδάλι ψιλό, μισό κιλό σιμιγδάλι χοντρό, ένα κεσεδάκι γιαούρτι, δύο ποτήρια του νερού ζάχαρη, δύο ποτήρια νερό, λίγη μαστίχα Χίου βανίλιες σε σκόνη, δύο φακελάκια μπέικιν πάουντερ και μία κουταλιά της σούπας αλεύρι. Για το σιρόπι είχε βάλει σε ένα κατσαρόλι ένα κιλό ζάχαρη, τέσσερα ποτήρια νερό και μια φλούδα από πορτοκάλι. Όλα αυτά τα υλικά τα είχε με σειρά πάνω στον μαρμάρινο πάγκο της κουζίνας.

Έφερε μια μεγάλη πήλινη λεκάνη, ρίξαμε μέσα τη ζάχαρη, το σιμιγδάλι -ψιλό και χοντρό- το μπέικιν πάουντερ, τη βανίλια, την τριμμένη μαστίχα. Με ένα μεγάλο κουτάλι τα ανακατέψαμε καλά, μετά ρίξαμε και το γιαούρτι. Εδώ μου έδωσε μια ξύλινη κουτάλα και άρχισα να αναδεύω. Σιγά-σιγά μού έριχνε και το νερό. Αφού το ανακατέψαμε καλά, το έβαλε σε ένα καλά βουτυρωμένο ταψί.

«Τώρα, κόρη μου, θα το σκεπάσουμε με μια καθαρή πετσέτα και θα το αφήσουμε για τρεις τουλάχιστον ώρες για να φουσκώσει το σιμιγδάλι».

«Τρεις ώρες;» αναρωτήθηκα. Εγώ βιαζόμουν. Ήθελα να δοκιμάσω. Ήταν ωραίο σαν του κυρ Παντελή;

Αφού πέρασαν οι ώρες, το ψήσαμε σε ένα ηλεκτρικό φουρνάκι, «ΚΑΖΑ», έτσι το έλεγαν. Βράσαμε και το σιρόπι και, καθώς το βγάλαμε από τον φούρνο, το χάραξε μπακλαβαδωτά και έριξε όλο το σιρόπι σιγά-σιγά. Θυμάμαι ότι μου επέτρεψε να δοκιμάσω μετά απο κάμποσες ώρες... Θεικό...

Εμ, είχα βάλει το χεράκι μου. Ήμουν πολύ υπερήφανη!!!

Αφιερωμένη στην Κωνσταντινουπολίτισσα

Κωνσταντίνα Ηλιοπούλου

ΧΑΛΒΑΣ

Πολλές φορές άκουγα τις Μικρασιάτισσες να λένε...

«Άμα ξέρεις να μετράς μέχρι το τέσσερα, τότε ξέρεις να φτιάχνεις και χαλβά».

Μετρούσα και εγώ...ένα, δύο, τρία, τέσσερα, αλλά χαλβά δεν έβλεπα. Κάποια μέρα, είπα στη γιαγιά μου...

«Εγώ μετρώ μέχρι το τέσσερα, αλλά πού είναι ο χαλβάς;»

Η γιαγιά μου χαμογέλασε, με πήρε μέσα στη ζεστή αγκαλιά της και με οδήγησε στη κουζίνα. Μετρήσαμε ένα φλυτζάνι λάδι και το έβαλε στη κατσαρόλα. Έριξε δύο φλυτζάνια σιμιγδάλι χοντρό και άναψε τη φωτιά. Αρχίσαμε να ανακατεύουμε με την ξύλινη κουτάλα μία η γιαγιά μου, μία εγώ. Αυτό το κάναμε για αρκετή ώρα. Εγώ διαμαρτυρήθηκα...

«Κουράστηκα, πόση ώρα θα ανακατεύουμε;»

«Μέχρι να πάρει σκούρο χρώμα το σιμιγδάλι» μου απάντησε.

Εν τω μεταξύ, σε μια άλλη κατσαρόλα είχε βάλει τρία φλυτζάνια ζάχαρη και τέσσερα φλυτζάνια νερό να βράσουν με μια φλούδα από λεμόνι. Μόλις πήρε βράσει, το έσβησε. Το σιρόπι ήταν έτοιμο. Μόλις το σιμιγδάλι πήρε το κατάλληλο χρώμα, έριξε το σιρόπι μέσα στο σιμιγδάλι και συνέχισε το ανακάτεμα.

Τέλος, έριξε μια χούφτα χοντροκομμένα καρύδια. Σκέπασε την κατσαρόλα με μια λευκή πετσέτα και άφησε λίγη ώρα να φουσκώσει το σιμιγδάλι. Μας τον σερβίρισε με κανέλα.

Κατάλαβα ότι δεν αρκούσε μόνο να ξέρω να μετρώ...

ΜΕΛΙΤΖΑΝΑ ΜΕ ΚΑΡΥΔΙΑ

Μερακλήδες οι προγονοί μας. Το τραπέζι τους ήταν γεμάτο από λογής-λογής μεζεκλίκια που τα προετοίμαζαν με μεράκι. Ο ήχος από το χαβάνι με οδήγησε στην αυλή της κυρίας Σοφίας.

«Τι ετοιμάζεις σήμερα;»

«Μελιτζάνες με καρύδια...»

«Τι είναι αυτό πάλι;»

Κάθισα και είδα να χτυπά στο χαβάνι καρύδια και να τα αδειάζει σε ένα εμαγέ λεκανάκι. Ήταν χοντροκομμένα. Μετά πήρε αρκετές σκελίδες σκόρδο και τις πολτοποίησε στο ξύλινο γουδί. Ανακάτεψε το σκόρδο με τα καρύδια, ρίχνοντας και λίγο νερό. Έγινε μια πάστα. Μετά έπλυνε καλά τις μελιτζάνες, τις έκοψε λεπτές φέτες και τις τηγάνισε. Μόλις τελείωσε, πήρε μία-μία φέτα από τις τηγανισμένες μελιτζάνες και τις γέμισε με την πάστα σκόρδου και καρυδιού. Τα έκανε μικρά ρολά, τα έβαλε σε μια οβάλ πιατέλα και από πάνω τα

πασπάλισε με χοντροκομμένο καρύδι.

Τα ποτήρια γέμισαν με ούζο. Ο μεζές στήθηκε στη μέση του τραπεζιού. Καλή απόλαυση!!!

ΚΟΛΟΚΥΘΟΠΙΤΑ

Φοιτήτρια ήμουν στο Ρέθυμνο και στεκόμουν μπροστά στο μανάβικο του κυρ Γεράσιμου, κοιτώντας μία μακρόστενη κίτρινη κολοκύθα.

Να τολμήσω; Να τη φτιάξω την πίτα μόνη μου; Θα ήταν μία ωραία έκπληξη για τα παιδιά που απόψε περιμένουν να τους φτιάξω χαλβά πολιτικό για να τους αποδείξω πως είμαι Μικρασιάτισσα» σκέφτομαι.

Κι είμαι ήδη στη μικρή κουζίνα μου με το κινητό τοποθετημένο όρθιο πάνω στο τραπέζι και άκουγα τις εντολές της γιαγιάς μέσω της βιντεοκλήσης -τα καλά της τεχνολογίας-.

«Βράσε το κολοκύθι κι άσ' το να στραγγίξει σε ένα σουρωτήρι».

«Ξεκίνα να φτιάχνεις το φύλλο. Ξέρεις τώρα εσύ... αλευράκι, ζεστό νεράκι, λαδάκι, αλατάκι, μία κουταλιά της σούπας ξύδι κι άσ' το να ξεκουραστεί το καημένο. Αρκετά το ζούπηξες και το τράβηξες.

Βάλε το κολοκύθι σε μια λεκάνη και, αφού το λιώσεις με το πηρούνι σου, ρίξε μία κούπα ζάχαρη, μισή κούπα σταφίδες και μαύρες και ξανθές, μισή κούπα καρύδια, λαδάκι, αλατάκι, μία κουταλιά της σούπας κανέλα και -οπωσδήποτε- ρύζι ή φρυγανιά γιατί με τη ζάχαρη το κολοκύθι θα "κόψει" νερά.

»Άνοιξε ένα μεγάλο φύλλο τώρα, χρυσοχέρα μου, λάδωσέ το και πασπάλισέ το με κανελοζάχαρη. Κόψε το τώρα με το μαχαιράκι σου σε λωρίδες. Βάλε κατά μήκος κάθε λωρίδας από το μείγμα της κολοκύθας και κλείσε την σε μπαστούνακι. Τύλιξέ την για να κάνεις ένα σαλίγκαρο και τοποθέτησέ τον στη μέση του λαδωμένου ταψιού. Συνέχισε με την κάθε λωρίδα τυλίγοντάς την γύρω από το σαλίγκαρο μέχρι να γεμίσεις το ταψί. Κι όταν τελειώσεις, λάδωσε την πίτα και πασπάλισέ την με την κανελοζάχαρη πάλι. Έτοιμη για το φούρνο, κοκόνα μου, να γλυκομυρίσει όλο το σπίτι».

Έψησα και μοσχομύρισε το σπίτι, γλύκανα και τα παιδιά που τρελάθηκαν με τη νοστιμιά της πίτας και τους μίλησα φυσικά για τη γιαγιά Τασία και το μαγικό της τρόπο να σκαρώνει στην κουζίνα της νοστιμιές με μπαχάρια και αρώματα της ιωνικής γης.

Αντωνία Τσάλτα,

Μικρασιάτισσα 4ης γενιάς

ΜΥΔΙΑ ΝΤΟΛΜΑ

Καθαρά Δευτέρα και όλα τα παιδιά της γειτονιάς έπαιζαν ανέμελα,

άλλα με τους χαρταετούς, άλλα ποδόσφαιρο και άλλα έπαιρναν ένα μικρό σουγιά μαζί με ένα μικρό κουβαδάκι και πήγαιναν στη θάλασσα να βγάλουν πεταλίδες και μύδια που ήταν κολλημένα στα βράχια.

Ζήλεψα κι εγώ, ώστε θέλησα να τους ακολουθήσω. Άκαρπη η προσπάθειά μου. Γύρισα σπίτι με άδεια χέρια. Τότε, η γιαγιά μου μού μίλησε για τα μύδια και τα όστρακα που είχαν στη πατρίδα.

«Τα μύδια, κόρη μου, ήταν μεγάλα και τα γεμίζαμε σαν το ντολμά. Τα έφερνε με το πανέρι ο πατέρας μου. Τα πλέναμε καλά, τα τρίβαμε με βούρτσα και ανοίγαμε το καπάκι τους, μόνο από τη μία πλευρά. Παίρναμε μια κατσαρόλα, βάζαμε λάδι, ρίχναμε μέσα μπόλικο φιλοκομμένο κρεμμύδι, ρίχναμε και δυο χούφτες κουκουνάρι και τα ροδίζαμε μέχρι να πάρουν σκούρο χρώμα.

»Μετά ρίχναμε ρύζι, σταφίδες, μπαχάρι, λίγη κανέλα, το χυμό από ένα λεμόνι και το αλατάκι. Το αναδεύαμε καλά-καλά. Κατεβάζαμε την κατσαρόλα από τη φωτιά και αφήναμε λίγο να κρυώσει η γέμιση. Μετά, με ένα μικρό κουταλάκι, παίρναμε ένα-ένα μύδι, το γιομίζαμε και τα κλείναμε προσεχτικά.

»Παίρναμε ένα νταβά και τοποθετούσαμε κοντά και σφιχτά το ένα μύδι με το άλλο. Ρίχναμε νεράκι, μέχρι να τα σκεπάσουμε, λαδάκι αλάτι πιπέρι και από πάνω λεπτές φέτες από λεμόνι. Τα αφήναμε να σιγοβράσουν για μισή ώρα -πάντα σε χαμηλή φωτιά-. Όταν βλέπαμε ότι το ρύζι είχε μαλακώσει, τα κατεβάζαμε από τη φωτιά. Σκεπάζαμε την κατσαρόλα με μια καθαρή πετσέτα για δέκα περίπου λεπτά και σερβίραμε. Εκεί να δεις μυρωδιά και νοστιμιά. Αυτό το φαγητό το κάναμε στη νηστεία.

Άντε και καλή Σαρακοστή!!!»

ΤΟ ΚΑΤΣΙΚΙ ΤΟΥ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΟΥ ΣΤΟ ΝΤΑΒΑ

Κατακαλόκαιρο ήταν και η γιαγιά μου, η Κατερινιώ, είχε προσκαλέσει τις φιλενάδες της για ένα μερακλίδικο καφέ κάτω από τη δροσερή μας κληματαριά· η κυρά Τασώ, η κυρά Ευθαλεία, η κυρά Γραμματική και η κυρά Μαρουσιό η Βουρλιώτισσα -έτσι τη φώναζαν γιατί είχε καταγωγή από τα Βουρλά-.

Καθώς έπιναν το μερακλίδικο καφέ, έλεγαν και ιστορίες της πατρίδας. Άλλοτε γελούσαν, άλλοτε δάκρυζαν, άλλοτε σιγοτραγουδούσαν...

«Από ξένο τόπο και απ' αλαργινό ήρθε ένα κορίτσι, φως μου...»

Τα μάτια της Βουρλιώτισσας έστρεψαν προς τα πάνω και είπε...

«Κατερινιώ, του χρόνου εγώ θα έρθω να κλαδέψω την κληματαριά. Έτσι, όπως την κάνατε, δεν έχει παχύ ίσκιο. Εγώ ξέρω καλά από

κλήματα. Η πατρίδα μου, τα Βουρλά, φημίζεται για τα κλήματά της.

»Αχ, κάθε καλοκαίρι τα περιποιούμασταν μέχρι τον τρύγο...μες στα αμπέλι τη βγάζαμε.

«Τι θυμήθηκα, βρε κοκόνες μου; Τα φαγητά που έφτιαχνε η μάνα μου για το προσωπικό και για όλους εμάς που δουλεύαμε. Έπρεπε να φάμε, να πιούμε και ένα ποτήρι κρασί. Θυμάμαι, που λέτε, ότι έφερνε τον νταβά διπλωμένο στο καρό τραπεζομάντηλο. Το άπλωνε καταγής και εμείς γύρω-γύρω απολαμβάναμε τις λιχουδιές. Πιότερο μού άρεσε αυτό το χοιρινό του αμπελουργού. Το έφτιαχνε πάντα όταν είχαμε τον τρύγο. Έπαιρνε ένα πήλινο νταβά, του έστρωνε στον πάτο τρυφερές κληματόβεργες και από πάνω έβαζε τρυφερά κομμάτια από κατσίκι αλάτι, πιπέρι. Δωσ' του πάλι από πάνω τρυφερές κληματόβεργες.

»Αφού το σκέπαζε καλά, από πάνω έβαζε μια στρώση χοντροκομμένες ροδέλες κρεμμύδι, από πάνω ροδέλες πιπεριάς και, στο τέλος, ροδέλες ντομάτα.

»Τέλος ένα μικρό ποτήρι κρασί -από το δικό μας...μμμ...σκέτο μεταλαβιά το κρασί μας- και λαδάκι μπόλικο. Το έκλινε με το καπάκι και το έβαζε στο φούρνο. Σαν το έφερνε στο κτήμα και καθόμασταν να φάμε...αχ, τι μυρωδιές, Θεέ μου, τι νοστιμιά...

»Θα το φτιάξω την Κυριακή, κοκόνες μου, και θα σας φιλέψω...»

ΓΙΑΛΑΤΖΙ ΝΤΟΛΜΑΔΕΣ

«Κατερινιώ....ε...Κατερινιώ...!!!

«Καλώς την Πιπίνα, κόπιασε για ένα καφεδάκι».

Αφού έφτιαξε η γιαγιά Κατερινιώ το μερακλίδικο καφέ σκέτο, τον απόλαυσαν. Γύρισαν και το φλυτζάνι, παρακαλώ... Κάτι συναντήσεις... Κάτι λόγια πάνω-πάνω... Να και ένας σταυρός...

«Πιπίνα, τάμα θα έχεις κάνει και το ξέχασες...»

Και άλλα πολλά, στο τέλος, είπαν, κάτι στα Τούρκικα. Άμα ήθελαν να πουν κάτι που δεν έπρεπε να το ακούσουν τα παιδικά μας αυτιά μιλούσαν Τούρκικα. Ξαφνικά θυμήθηκαν ότι ήταν καιρός να μαζέψουν κληματόφυλλα.

«Θα φύγει ο Απρίλης και δεν θα προλάβουμε τα τρυφερά φύλλα για τα ντολμαδάκια μας.

«Άντε αύριο με τη δροσούλα να πάμε στους μπαξέδες να μαζέψουμε.

Από την παρέα δεν θα μπορούσε να έλειπε και η χάρη μου. Έπρεπε να μάθω και εγώ να μαζεύω τα κατάλληλα φύλλα από τα κλήματα και, στη συνέχεια, να με εκπαιδεύσουν να τα φτιάχνω. Μαζέψαμε αρκετά, όσα για δυο μαγειριές, μετά από δυο μέρες πάλι θα ξαναβγαίναμε.

Τώρα σειρά είχε να τα φτιάξουμε. Τα πλύνουμε καλά-καλά, τα βουτήξαμε στο ζεματιστό νερό για λίγο, τα αφήσαμε να κρυώσουν.

«Κόρη μου...» είπε η γιαγιά μου. «Ο καλός ντολμάς θέλει μπόλικο ξερό και φρέσκο κρεμμύδι, δυόσμο μοσχοβολιστό, μπόλικο φρέσκο μάραθο, αλάτι, πιπέρι, λάδι και κανά δυο λεμόνια».

Αφού ψιλοκόψαμε τα φρέσκα κρεμμυδάκια -τέσσερα συνολικά-, τρίψαμε στο ρεντέ δύο μεγάλα κρεμμύδια -εκεί να δεις κλάμα-. Τα βάλαμε σ' ένα μεγάλο τηγάνι με λίγο λάδι και τα γιαχνίσαμε. Μετά ψιλοκόψαμε το δυόσμο, το μάραθο, ρίξαμε και το ρύζι, θαρρώ μια κούπα, προσθέσαμε το αλάτι, το πιπέρι, το χυμό από δυο λεμόνια και μπόλικο λαδάκι. Η γέμισή μας ήταν έτοιμη και περίμενε να κρυφτεί μέσα στα κληματόφυλλα.

«Δεν μπορώ, γιαγιά, κουράστηκα όρθια τόσην ώρα· δύσκολο να μαγειρεύεις».

Με έβαλε σε μια καρέκλα μπροστά στο τραπέζι, έφερε κοντά τα κληματόφυλλα και τη γέμιση και αρχίσαμε το δίπλωμα. Άντε να βάλουμε με ένα μικρό κουτάλι λίγη γέμιση στη μέση και να διπλώνουμε ένα-ένα όλα ομοιόμορφα και μικρούτσικα.

Δίπλωνα ένα, δίπλωσα δυο, μα πώς πάνε τόσο γρήγορα τα χέρια της γιαγιάς και εγώ ήμουν ακόμα στο τρίτο.

«Σιγά-σιγά θα μάθεις» με παρότρυνε.

Πράγματι, με τον καιρό, τα έμαθα και εγώ.

Αφού έστρωσε στον πάτο της κατσαρόλας φύλλα, που είχε κρατήσει, έβαλε μέσα τα ντολμαδάκι με σειρά σαν τα στρατιωτάκια. Σαν τελείωσε, έριξε το χυμό από ένα λεμόνι, αλάτι, πιπέρι, λάδι. Έβαλε από πάνω μια ολόλευκη μεγάλη πέτρα, έριξε το ανάλογο νερό και τα έβαλε στη φωτιά.

«Αχ, αυτή η μυρωδιά από το δυόσμο, το μάραθο, το φρέσκο κρεμμυδάκι σε μεθούσε».

Ο ουρανίσκος ήταν πια έτοιμος να υποδεχθεί αυτό το θεσπέσιο φαγητό. Ήταν αχνιστά στο πιάτο, με μια μεγάλη κουταλιά γιαούρτι. Δεν περίμενα να κρυώσουν και τα ευχαριστήθηκα πολύ, μα πιο πολύ γιατί είχα βοηθήσει και εγώ!!!

Από μικρές μάς μάθαιναν να ανακατεύουμε τις κατσαρόλες. Οι Μικρασιάτισσες, μαζί με τα περίτεχνα προικιά που ετοιμάζαν για τις κόρες τους, φρόντιζαν να ετοιμάσουν και καλές νοικοκυρές.

Αφιερωμένη αυτή η συνταγή
στην αγαπημένη μου γιαγιά Κατερινιώ
και στη φιλενάδα της Δέσποινα...
Τις δασκάλες μου...